

■

■

ÚJ PARTOK FELÉ

■

■

A BÁCSMEGYEI NAPLÓ, DETTRE JÁNOS ÉS AZ OKTÓBRISTA EMIGRÁCIÓ

Az orientációs pontot vesztett, megtizedelődött értelmiség és a szerveződés kérdésében sem egységes politikai elit az új állam kisebbségeket sújtó intézkedéseire, azok regisztrálásán és tényszerű leírásán túl a kezdeti időszakban nem tudott adekvát, érdemi választ megfogalmazni. A helyzetet nehezítette, hogy az érdekvégyesítés alapvető eszközeinek hiánya miatt semmilyen olyan eszköz, mechanizmus nem állt a rendelkezésére, amivel e jelenségek ellen hatékonyan fel tudott volna lépni. A magyarság önszerveződését, a különböző csoportok együttműködését tovább súlyosbította az 1918 előtti világ terhes öröksége: az itteni értelmiség politikai megosztottsága – a függetlenségek és a munkapártiak egykori küzdelmeinek az emléke, az 1918–1919-es magyarországi politikai események – az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a fehérterror feldolgozatlansága.¹

A realitásokat figyelembe véve bármiféle kisebbségi stratégia kidolgozása előtt a kik vagyunk, mit akarunk, merre tartunk? kérdés fogalmazódhatott meg, amelyet az eszmei vonatkozásokon túl természetszerűleg komoly érzelmi megnyilvánulások is kísértek.

A hatalmát vesztett magyar középréteg továbbra is a régi világ szellemiségében élve görcsösen és mereven ragaszkodott az 1918 előtti – elvesztett – privilégiumaihoz, gondolatvilágához, megyeiségéhez.

Az önszerveződést tovább súlyosbította, hogy bár az új állam az agráriumban a tulajdonviszonyokat a kisbirtokos rendszer irányába mozdította el, a reformmal a magyar paraszti és föld nélküli tömegek, mint már utaltam rá, szinte semmit sem nyertek. Ezek a tömegek a vizsgált korszakban a nincstelenség és a nélkülözés hatására a szociális egyenlőség és igazságosság céljait kitűző kommunista és szakszervezeti mozgalmak, illetve a választási kampányokban felelőtlenül ígérgető szerb pártok felé orientálódtak, s nem voltak kaphatóak sem a nemzeti alapú pártprogramokra, sem a sérelmi politizálásra.

Az állampolgári jogfosztottság és az opciós határidő lejártának elhúzódása miatt a legális szervezkedés 1921 végéig lehetetlen volt. A teljes jogfosztottság időszakában a magyar tudatot, szellemet és közéletet kizárólag az ezen a vidéken továbbra is megjelenő magyar sajtó biztosíthatta. A politikai és kulturális szerveződés alapját tehát nekik kellett lefektetniük és kiművelni.

Az impériumváltás és a magyar lapkiadás újra engedélyezése után a Délvidék négy vezető napilapja a *Bács megyei Napló*, a Nagybecskerekén megjelenő *Torontál*, az 1921. december 16-án indult, s később a Magyar Párt hivatalos lapjává lett szabadkai *Hírlap*² és a Fáth Ferenc apátplébános befolyása alatt álló, Szlezák Rezső ügyvéd által szerkesztett, 1920. december 12-én indult újvidéki *Délbácska*,³ a *Reggeli Újság* elődje volt.

A legkiemelkedőbb, a legnagyobb energiával dolgozó lap kétségkívül a Szabadkán megjelenő *Bács megyei Napló* napilap volt, mely a gyakorlati és tette serkentő gondolatok

¹ Az előzményekről lásd Lőrinc 1976; Lebl 1979; Čehak 1987.

² Bővebben lásd Kolozsi 1979, 95–108.

³ A *Délbácska* történetét lásd Hornyik 1985.

felvetésén túl elsőként vázolta fel a kisebbségbe szakadt délvidéki magyarság mozgásterét, lehetőségek szervezkedésének irányát, alternatíváit.

A *Bácsmegyei Napló* irodalomtörténeti jelentőségéről Szeli István és Bori Imre a mai napig érvényes felismeréseket közölt,⁴ így ezeket nem kívánjuk most elismételni, csak a szűkebb témánk által releváns politikatörténeti rész áttekintésére korlátozódunk.

A nagy elánnal induló új lapot 1903. június 13-án a későbbi Munkapárt két politikusa, dr. Janiga János⁵ és dr. Vojnich Gyula alapították. Első főszerkesztője a budapesti, hithű katolikus Dugovich Imre volt.

Az 1905-ben elmélyülő belpolitikai válságban, amikor a képviselőház elnöke, a függetlenségpárti Justh Gyula⁶ nem ismerte el Fejérváry kormányát, a *Bácsmegyei Napló* a király melletti cikkekkel kötelezte el magát.

Az ellenzékkal való szembenállása nem tartott sokáig, a *Bácsmegyei Napló* 1907 februárjában – története során először – megszűnt.

Az 1908. június 22-i újraindítás Fischer Ernő nevéhez köthető, s ő hívta meg a főszerkesztői posztra Fenyves Ferencet.⁷ Maga a lap Fenyves alatt is megtartotta addigi politikai irányvonalát, s ezen lényegesen az sem változtatott, hogy 1909. október 18-tól a lap élére az ellenzéki politizálásában elhíresült dr. Fischer Jákó került.

A következő év mérföldkő a *Bácsmegyei Napló* életében. 1910. február 12-én ugyanis annak tulajdonjoga Fenyves Ferenchez került. A tulajdonosváltás a lap politikai felfogásában viszont nem hozott változást, a *Bácsmegyei Napló* továbbra is a Tisza István által vezetett Nemzeti Munkapárt helyi szócsovének számított.

1913 februárjában Fenyves rövid időre elhagyta Szabadkát, Nagyváradra költözött, ahol átvette a *Szabadság* című lap szerkesztését. Vélhetőleg itt került közelebb a polgári radikális eszmékhez. Rövid nagyváradi kitérője után ismét a *Bácsmegyei Napló* élén találjuk, s bár egyértelműen nem határolódott el a kormánypárti politikától, vezércikkeiben, a lap szerkesztési irányvonalában már kitapintható a polgári radikalizmusra való fogékonyság.

⁴ Szeli 1969, 205.; Bori 1998, 85–88.; illetve a Dettre Jánossal kapcsolatos irodalmi összefoglaló uo. 74.

⁵ Janiga János (Szabadka, 1862. május 12. – ?) Szabadkán született, Budapesten végezte jogi tanulmányait, s itt tette le az ügyvédi vizsgát is. 1889-ben Szabadkán ügyvédi irodát nyitott, 1892 és 1898 között Szabadka ügyésze volt. Az 1910-es választásokon Mukics Simon ellenében került be a parlamentbe. (*Lásd Országgyűlési Almanach 1910–1915.*) [2012. 02. 10.] http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al910_15/308.htm

⁶ Justh Gyula (Necpál, 1850. január 13. – Budapest, 1917. október 9.) magyar politikus, országgyűlési képviselő, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke.

⁷ Fenyves Ferenc (Nagyszentmiklós, 1885. szeptember 16 – Szabadka, 1935. október 15.) egy zsidó család elsőszülött gyermeke, a család 1894-ben telepedett le Szabadkán, ahol 1903-ban Friedmannról változtatta meg a nevét Fenyvesre. Gimnáziumi tanulmányait Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Munka Artúr, Jász Dezső osztálytársaként végezte. Ő szerkesztette az *Előre* című, kézzel írott diáklapot, amelyben Kosztolányi Dezső első versei megjelentek. Az érettségi után, 1903-ban Pesten a jogi karra iratkozott be, a legtöbb idejét viszont Braun Henrik szabadkai *Bácskai Hírlap*jában töltötte. 1908-tól lett a *Bácsmegyei Napló* szerkesztője, s annak élén maradt egészen 1935-ben bekövetkezett haláláig. 1941-ben a magyar hatóságok feleségét nemkívánatos elemnek nyilvánították, a lapot pedig betiltották.

1914-ben Fenyves Hirth Aladárral társulva létrehozta a Bácsmegyei Napló Nyomdávalalapot, mely a következő évben vette át magának az újságnak a kiadói és tulajdonosi jogát is. A háborús években a *Bácsmegyei Napló* alkalmazkodott a körülményekhez, s szerkesztés-politikájának a fókuszában a fronttéri tudósításokon túl a helyi állapotok ismertetése, bemutatása volt.

A szerb csapatok bevonulását követően, először 1918 végén, majd 1919 elején a szerb katonai hatóságok a lapot többször betiltották, végül pedig elkobozták annak rotációs gépét is. Fenyves az elkobzás miatt a budapesti hatóságokhoz fordult panasszal. A levélváltást követően a magyar kormány a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság budapesti képviselőjénél tiltakozott, s követelte annak visszaadását. Hatástalanul, sőt Fenyvesre nézve egyenesen károsan, mert haladéktalanul távoznia kellett a betiltott lap éléről.

Fenyvesnek nem csupán a *Bácsmegyei Napló*ban betöltött szerepe miatt akadtak problémái. A tulajdonában lévő Korzó mozit 1920. május 13-án pogromszerűen szétverték és felgyújtották.⁸ Az ügyben még a Belügyminisztériumnak is írt kártérítést követelve, azonban arra sosem került sor.⁹

A *Bácsmegyei Napló* újraindulására 1920. július 29-ig kellett várni, amikor a Belügyminisztérium végül Vukov Lukácsnak¹⁰ engedélyt adott – minő véletlen: *Bácsmegyei Napló* néven – a lapindításra. Az új lap mögött azonban a régi gárda állt: tulajdonosát Fenyves Ferencben kellett keresni, Vukov csak a hatóságok megnyerése miatt, névlegesen volt a régi-új lap szerkesztője.¹¹ Mint a későbbiekben látni fogjuk, nem sokkal ezután Fenyves Vukovot azzal vádolta meg, hogy a szerb titkosszolgálat beépített embere volt.

A lap tehát többszöri betiltás után, 1920 augusztusában indulhatott újra, s Dettre János¹² szerkesztése alatt lett nagy példányszámú, a közvéleményt formáló orgánus.

Az 1886. május 15-én Budapesten született, anyai ágon zsidó származású Dettre János 1913-ban – ugyanabban az évben, amikor Szeged város tiszti alügyészévé is választották – kezdett el publikálni a Móra Ferenc által szerkesztett *Szegedi Napló*ban. A következő évben lépett be a Jászi Oszkár által vezetett Polgári Radikális Pártba, s a fiatal jogász ebben az időben került kapcsolatba azzal a szellemi körrel – Móra Ferencsel, Juhász Gyulával –, amelyik 1918-ban a szegedi polgári forradalom vezérkarát alkotta.

⁸ IAS, F:47. XX. 574/1920.

⁹ Uo.

¹⁰ Vukov Lukács (Szabadka, 1887. november 11. – Szabadka, 1957. június 30.). Iskoláit Szabadkán végezte, utána újságíróként dolgozott a helyi lapoknál. Az I. világháború után orosz hadifogoly volt. A fogságból visszatérve, 1919-ben a *Bácsmegyei Napló*nál dolgozott. 1921-ben a *Hírlap* felelős szerkesztője. 1927-ben megvált a *Hírlaptól*, és *Föld* címmel indított lapot. 1928-ban rövid ideig Franciaországban tevékenykedett mint laptudósító, majd Budapesten telepedett le, s különböző lapokba írt cikkeket. 1941-ben visszatért Szabadkára. Utolsó éveit a szabadkai szegényházban élte le.

¹¹ Kolozsi 1973, 294–317.

¹² Dettre János (1886–1944) Budapesten született publicista. Szegeden a piaristáknál érettségizett, Kolozsváron szerzett jogi diplomát. Szegeden kormánybiztos volt, majd 1920-ban Szabadkára emigrált, ahol a *Bácsmegyei Napló* munkatársa lett. 1925-ben kiutasították, visszament Szegedre, ahol a *Délmagyarország* publicistájaként dolgozott. 1944 áprilisában, miután a nácik a topolyai gyűjtőtáborba hurcolták, megmérgezte magát. Életét és munkásságát lásd Ruszoly 1994; Berey 1979; Dettre 1979, 181–249

A Szegeden megalakult Nemzeti Tanács javaslatára november 25-én nevezték ki kormánybiztos főispánná. 1919. március 9-én a Munkástanács felszólította a távozásra, azonban a francia ellenőrzés alatt álló Szeged katonai parancsnoka, Charpy tábornok nem fogadta el a lemondását. A következő hónapban Dettre elutasította a felkérést, hogy a Horthy Miklós fővezérége alatt álló, Ábrahám P. Dezső vezetésével megalakult kormány tagja legyen. Ugyancsak elutasította a számára felkínált pécsi főjegyzői állást is.¹³

1919 májusában a polgárság elárulásával és a „terror” kiszolgálásával vádolták meg. Június 16-án, miután legidősebb bátyját, Bélát, letartóztatták s katonai rangjától megfosztva elítélték, Dettre Jánosnak sem volt maradása.¹⁴

Hogy pontosan mikor érkezett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területére, nem tudni. Az események precíz képeinek rekonstruálását az is nehezíti, hogy a Dettre Jánossal kapcsolatos szabadkai levéltári források sajnos igen hiányosak. Egyes források szerint 1919 októberében vagy novemberében, de legkésőbb 1920 februárjában érkezhetett Szabadkára. Azt biztosan lehet tudni az egyetlen fennmaradt, nem megsemmisített rendőrségi bejegyzésből, hogy 1922. február 4-én tartózkodási engedélyért folyamodott.¹⁵

Ekkor már két éve (1920 szeptemberétől) ő szerkesztette a *Bácsmegyei Naplót*, amely ebben az időszakban vált nagy példányszámú, jelentős közvéleményformáló napilappá. Vélhetőleg az ő hívószavának volt köszönhető, hogy az októbrista emigránsok közül a *Bácsmegyei Naplónak* dolgozott többek között Csuka Zoltán,¹⁶ Fekete Lajos¹⁷ és Haraszti Sándor¹⁸ is.

¹³ Szűts 1991, 89.

¹⁴ Dettre János életrajzát bővebben lásd Ruzsoly 1994. Vajdasági tartózkodásával, halálának körülményeit pedig Dettre 1979, 195–250.

¹⁵ IAS F47.117: Gradsko poglavarstvo Subotica 1922. Indeks A–NJ. (A Dettrevel kapcsolatos dokumentumok a megsemmisítés előtt a következő tárgyszámokban voltak: XIV69/922, 3172, 16076, 17390, 20275, 23680.)

¹⁶ Csuka Zoltán (Zichyfalva, 1901. szeptember 22. – Érd, 1984. március 23.) vajdasági magyar költő, szerkesztő, műfordító. Péccsett indult írói, szerkesztői pályája: 1919-ben a *Diák*, 1920-ban a *Krónika* című lapot szerkesztette. 1921-ben visszatért Újvidékre, és 12 évig (1933-ig) itt is maradt. 1922-ben indította el az első jugoszláviai magyar irodalmi lapot *Út* címmel, de később fontos szerepe volt a *Vajdasági Írás*, a *Reggeli Újság*, valamint a *Kalangya* megjelenésében is. 1933-ban Érdligetre költözött, ahol folytatta írói tevékenységét. Megindította a *Láthatár* című folyóiratot 1933-ban, és ő szerkesztette megszűnéséig, 1944 őszéig. 1945-től szerb, horvát, szlovén regényeket fordított. Még ebben az évben az *Új Dunántúl* felelős szerkesztője lett. 1946-tól a Magyar–Jugoszláv Társaság ügyvezető titkára. 1950-ben koholt vádak alapján 15 évre ítélték, de 1955-ben rehabilitálták.

¹⁷ Fekete Lajos (Újnemet, 1900. augusztus 3. – Budapest, 1973. július 10.) költő, publicista. Első verseire Ady Endre költészete hatott, zaklatott érzésvilágot fejezett ki expresszionista verseiben. Négy verseskötete jelent meg 1930-ig, 1934-ben Baumgarten-jutalomban részesült. *Szent Grimasz* című kötetében (1930) még a látomásos, zsoltáros hangú versek uralkodnak, ebben a korban írt költeményeiben a misztikum, a csoda nagy szerepet játszik, Budapesten keletkezett {275.} verseit már más hang jellemzi. 1940-ben megjelent *Delelő nap* című kötetét több mint húsz év múlva követte egy 1925-től 1961-ig ívelő pályát bemutató szerény válogatott versgyűjtemény, a *Szárnyaló idő* (1963).

¹⁸ Haraszti Sándor (Czinderybogád, 1897. november 18. – Budapest, 1982. január 19.) újságíró, politikus. A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben harcolt. 1921-ben Jugoszláviába emigrált, ahol a *Bácsmegyei Napló*, illetve a *Hírlap* újságírójaként dolgozott. 1929-ben tért vissza Magyarországra. 1930-tól a kolozsvári *Korunk* című baloldali folyóirat budapesti munkatársa volt. 1945 és 1948 között a *Szabadság* című napilap szerkesztője, ezután az MDPKB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője volt. 1949-től az Athenaeum Könyvkiadó

A sikert a gyors, megbízható értesültség, a pontos és precíz tudósítások, illetve még a Monarchia idejéből megmaradt jó külföldi ismeretség és összeköttetés adta, aminek köszönhetően a *Bácsmegyei Napló* olyan tudósítóhálózatot tudott kiépíteni, amely egész Közép-Kelet-Európában méltán keltett figyelmet, s a legmagasabb európai körökbe – mint például a német kancellár, aki interjú is adott a lapnak – volt bejáratos.

A *Bácsmegyei Napló* szerkesztősége a tárgyalt időben az akkori Aleksandrova (Sándor király) utcában,¹⁹ az Angol–Magyar Bank épületének félemeletén volt. Egy 1922. karácsonyi tudósításból²⁰ pontosan lehet rekonstruálni a szerkesztőségi életet, s innét tudni azt is, hogy a szerkesztőség három tágas, világos helyiségében összesen tizennégyen dolgoztak.

Külön szobája csak az éjszakai ügyeletesnek volt. Az első szobában – ahol Balázs G. Árpád²¹ festőművész karikatúrái és idegen hírlapokból kivágott furcsaságok gyűjteménye között – írta törvényszéki tudósításait Huberth János, Haraszi Sándor itt alkudott meg az aktivizmussal, Farkas Frigyes francia, német, angol lapokba temetkezett, táviratokat silabizált, hogy a külpolitikai cikkek minél pontosabbak és érdekesebbek legyenek. Itt gondolkodott verssorain az ifjú Tamás István,²² s ebben a szobában volt Balázs Árpádnak az asztala is, aki a rajzokat készítette az aktuális eseményekhez.

igazgatója lett. 1950. november 28-án letartóztatták, és koholt vádak alapján halálra ítélték, ezt utóbb életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1954-ben szabadon engedték és a *Béke és Szabadság* főszerkesztője lett. Az ezt követő időszakban a Nagy Imre körül csoportosuló reformerek egyik vezető egyénisége volt. 1955 októberében Vásárhelyi Miklóssal tiltakozó memorandumot kezdeményezett a kulturális élet korlátozása ellen. A memorandum következtében Vásárhelyi Miklóssal együtt kizárták a pártból. 1956 júliusában visszavették a pártba. 1956. október 31-étől az új pártlapnak, a *Népszabadságnak* lett a főszerkesztője. Horváth Mártonnal ketten készítették annak a rádióbeszédnek fogalmazványát, amelyben Kádár János november 1-jén bejelentette az MSZMP megalakulását. 1956. november 4-én Nagy Imre csoportjával a jugoszláv követségre menekült, majd Snagovba (Románia) internáltak. 1958. augusztus 19-én hatévi börtönrre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott. Ezután 1980-ig az Akadémiai Kiadónál dolgozott. Az 1981-ben alapított *Beszélő* egyik szerkesztője volt.

¹⁹ Szabadka főutcája. Az impériumváltás előtt Kossuth, ma Korzó utca.

²⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1922. december 24.

²¹ Balázs G. Árpád (Felsőtörkés, 1887. október 1. – Szeged, 1981. szeptember 9.) festő, grafikus. 1913-ban beiratkozott a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, ahol Réti István volt a tanára. 1920 és 1924 között a prágai Művészeti Akadémia hallgatója volt, August Brömse osztályába járt. 1925-ben Bécsben, Münchenben és Drezdában, 1961-ben Párizsban volt tanulmányúton. 1927 és 1941 között Belgrádban és Szabadkán élt, újságoknál dolgozott. 1930-ban csatlakozott az Oblik művészcsoporthoz. 1941-től 1947-ig Nagyváradon, majd Nagyszalontán, 1947-től 1957-ig Szegeden rajztanárként, újságillusztrátorként dolgozott. 1957-ben hazatért Jugoszláviába, Horgoson és Szabadkán élt. Legjelentősebb műveit a szociális érzékenység, az ábrázolt témák szimbolikus megjelenítése jellemezte. Prágai éveitől az 1930-as évek elejéig készült alkotásai a kubizmus, az expresszionizmus és a futurizmus hatását mutatták. Az 1930-as évektől műveiben felerősödött a szociális tematika, művészetében a realista ábrázolás a meghatározó. Az évtized második felétől a vajdasági nemzetiségek népszokásait, népviseleteit örökölte meg. Az 50-es évek végéig tematikája változatlan maradt, számos tájképet, enteriőrt, csendéletet is festett. Önéletrajzát *lásd* Balázs G. 1969.

²² Tamás István (Pécsvárad, 1904. augusztus 8. – San Francisco, 1974) költő, újságíró. A Tanácsköztársaság bukása után érkezett Szabadkára, ahol pályája gyorsan ívelt felfelé – a *Bácsmegyei Napló* párizsi tudósítója lett. Párizsi írásai kötetbe foglalva (*Öt világrész a Szajna partján*) 1927-ben Kosztolányi Dezső előszavával jelentek meg. Költészetét az expresszionizmus jellemezte. A harmincas években Budapesten élt, a zsidóüldözések elől 1939-ben vándorolt ki az USA-ba, ahol filmíróként dolgozott. Szabadkai ihletésű regényeivel (*Egy talpalatnyi föld*, 1933; *A szabadkai diákok*, 1933; *A kék vonat*, 1934) beírta magát a délvidéki magyar irodalomtörténetbe.

Délután hat órakor kezdett csengeni a telefon, s sorba jöttek a vidéki munkatársak, tudósítók telefonjelentései. Zomborból Szántó Miklós, Zentáról Magyar Domokos, Újvidékről Kardos Imre mondták be telefonon minden nap, ami az ottani eseményekből az egész Vajdaságot érdekelte. Mesterházy Ambrus a vidéki községeket és városokat járva küldte eredeti riportjait, a szociográfia úttörő, máig feldolgozatlan és ismeretlen írásait. Nagybecskerekéről Juhász Ferenc, Belgrádból Vodep Boldizsár írták a híreket. Nyolc óra tájban kezdtek beérkezni Stella Adorján pesti táviratai, Barta Lajos távirat-tudósításai Bécsből, Kasztor Ernő táviratai és expressz tudósításai Prágából, Bakonyi György berlini tudósításai. Bukarestből Bodó Pál és Ligeti Ernő tudósította a *Bácsmegeyi Naplót*. A helyi, szabadkai hírekkel László Ferenc volt megbízva, a belpolitikai rovat szerkesztője pedig Bertalan József volt, aki még Belgrádban is nagy ismeretségnek örvendett. Gofányi Zoltán a *Cirkusz* és a *Mit szól hozzá?* rovatokat szerkesztette. Ők hárman a belső szobában dolgoztak. A legutolsó szoba volt Dettre Jánosé és a laptulajdonos Fenyves Ferencé. Délben itt gyűltek össze a munkatársak, itt beszéltek meg a másnapi lapot. Dettre János nemcsak a vezércikkeket írta a lapba, hanem minden kéziratot átolvasott, elrendezte, beosztotta a lapot, megcsinálta az ún. tükröt is, amelyből a tördelő-nyomdász látta, hogy melyik cikk hova került, melyik cikket milyen betűfajttával, hány hasábosan kellett szedni. Dettre megkövetelte a precíz munkát. A lap szerint: „amint az ő szigorú pápaszemes tekintete megvillan a beszélgető hírlapírók feje felett, elhal a szó az ajkakon, néma csendesség lesz.”²³

Ebbe a közös kis szobába tért be Milkó Izidor Baedeker a másnapi tárcával, Toncs Gusztáv²⁴ a tudományos problémákat tárgyaló cikkekkkel. Itt írta vezércikkeit szabadkai tartózkodása alatt a Magyar Párt főideológusa, Gráber László,²⁴ ide jött a kész cikkel Szenteleky Kornél²⁵ is, akinek számos, mára teljesen elfeledett írása rejlik az újság akkori számában. De ide tért be nap mint nap Radó Imre,²⁶ s ide jöttek néha a politikai notabilitások is.

A jó hangú szerkesztőségben éjfél körül volt a lapzárta. Ezt követően kezdődött meg az újság nyomása. Előfordult azonban, hogy éjfél után is jött egy-két fontos, esetleg szenzációs távirat. Ez esetben a már kész oldalt szétszedték, a távirat anyagát a nyomdában gyorsan feldolgozták, kiszedték, és egy már kiszedett, kevésbé érdekes cikk helyébe tették.

²³ Hogy készül a *Bácsmegeyi Napló*? *Bácsmegeyi Napló*, 1922. december 24.

²⁴ Toncs Gusztáv (Szegvár, 1859. november 28. – Budapest, 1938. november 26.) Iványi István és Loósz István mellett ő volt a három szabadkai tudós tanár egyike. Éber figyelemmel követte az irodalmat, s annak fontos fejleményeit közölte olvasóival, diákjaival. 1881-től 1909-ig a szabadkai gimnázium magyartanára volt, Kosztolányi Dezső is az ő kezei alól került ki. A helyi lapok külsős munkatársaként állandó jelleggel írt népszerűsítő cikkeket. Életét bővebben lásd Dévavári Dér Zoltán: *A tudós tanár. Toncs Gusztáv élete és munkássága* (Szabadka, 1972).

²⁵ Szenteleky Kornél (Sztankovits Kornél, Pécs, 1893. július 27. – Ószivác, 1933. augusztus 20.) szerb származású magyar író, költő, műfordító, szerkesztő. A jugoszláviai magyar irodalom egyik jelentős képviselője volt. Kortársai az irodalmi vezért, a Vajdaság Kazinczyját tisztelték benne, az utókor pedig elsősorban az írórt tartja számon.

²⁶ Radó Imre (Pécel, 1885. július 31 – Auschwitz, 1944) a polgári életben könyvelő volt. 1920-ban a vajdasági magyar irodalom egyik első letéteményese, Szentelekyt megelőzve támogatja a fiatal tehetségek felkarolását. 1923-ban Fenyves Ferencsel közösen szerkeszti a *Vajdasági magyar írók almanachját*. Dettrevel ellentétben a vajdasági magyar irodalom létezését hirdette. A két világháború közötti időben a térség legtermékenyebb és legsikeresebb novellaírója.

A szerkesztőség, a nyomda és a kiadóhivatal közel száz embert foglalkoztatott, s a lap megfogalmazása szerint „a tudás fegyverével és az igazság erejével küzd a magyar kisebbség jogos és törvényes jussáért: nyelvének szabad használatáért és iskolájáért”.²⁷

De nem csak azért. A formálódó Magyar Párt első programját, annak lehetséges irányvételét, a magyar kisebbségi jogok dogmatikájának megfogalmazását, a jogkövetelés határainak terjedelmét és a Jugoszláviába szakadt magyarság általános programkészítését Dettre Jánoson kívül az ekkor bécsi emigrációban élő Jászi Oszkár, illetve a Pancsován ügyvédként tevékenykedő, de a Felvidékről származó, ugyancsak zsidó származású Gráber László fogja a lap hasábjain felvázolni.²⁸ Céljuk közös: az ájult tétlenségből a meddő szónoklatok helyett értelmes, kézzelfogható cselekvésre mozgósítani a magyarság minden rétegét.

Mindez oda vezetett, hogy Fenyves Ferencnek, aki nemcsak a Minerva nyomda élén állt és a *Bácsmezei Naplót* hol a háttérből, hol az első vonalból jegyezte, a szerb értelmiség és a hatalmon vádjaival is szembesülnie kellett. Amikor a nyomda az 1923-ban felépített új épületébe költözött, a *Szabadkai Közlöny (Subotički glasnik)*²⁹ azzal vádolta, hogy az ehhez szükséges pénzeszközöket Fenyves Budapestről kapta, s követelte, hogy a hivatalos szervek vizsgálják ki a lap külfölddel folytatott üzletpolitikáját.

Tegyük hozzá, hogy a vádak vélhetőleg nem voltak alaptalanok. A magyar kormány ugyanis a délvidéki magyarság támogatását a legnagyobb titokban működő Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központja (TESZK) által, a Szent Gellért Társaságon keresztül látta el. A TESZK vezetője Teleki Pál korábbi miniszterelnök volt, s egyedül ő volt hivatott a kapcsolattartásra a határon túli magyarság vezetőivel.³⁰ A Szent Gellért Társaság elnöke Herczeg Ferenc író volt, míg az ügyvezetői tisztséget egy rövid ideig Eötvényi Olivér egykori lugosi főispán, majd Tubán Tibor kegyesrendi szerzetes látta el. A Szent Gellért Társaság Szegeden Szent Gellért Internátus néven kollégiumot is fenntartott a Délvidékről származó diákok részére, s egyben támogatta és felügyelte a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Egyesületet (DEFHE), valamint az 1921 augusztusában létrejött Délvidéki Otthon működését, amely a kiutasított vagy Magyarország javára optált délvidékiek társadalmi szervezete volt. Mivel a TESZK vezetői megtiltották, hogy a támogatott határon túli intézmények,

²⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. december 24.

²⁸ A *Bácsmezei Napló* ilyen fellépése miatt a szerb nacionalista sajtó keresztültüzében találta magát. A Zomborban, Milutin Ninkov által szerkesztett *Somborski savremenik* például 1922. december 5-én azzal vádolta a *Bácsmezei Naplót*, hogy a szerkesztőség tagjai kizárólag magyar kémekből állnak. Bár a lap sajtópert indított, az sosem zárult le.

²⁹ *Szabadkai Közlöny*, 1926. július 2. 9. sz.

³⁰ Szirmai Károly Dévavári Dér Zoltánnak 1969. október 14-én írt magánlevelében többek között az áll, hogy a magyar kormánnyal való kapcsolattartással, a támogatások célba juttatásával, kifizetésével Deák Leó későbbi főispán volt megbízva. A harmincas évek második felében, amikor a *Kalangya* komoly anyagi gondokkal küszködött, Deák személyesen is felkereste Szirmait. „1937- tél elején, az ott tartózkodó dr. Deák Leó, későbbi főispán, engem kért föl a *Kalangya* újbóli megindítására, azzal, hogy tőle kapom majd meg a magyar kormánytól átutalt havi pénzeket, ami miatt majd lecsuktak – nem először – s csak kereskedelmi igazgatónk mentett meg. De én ezért tovább szerkesztettem a folyóiratot, s kaptam titokban a szerény segílyt, kb. 4000 dinárt.” A levélből az is kiderül, hogy egészen 1941 januárjáig ilyen módon mentek a kifizetések, ami után már a belgrádi magyar követség alkalmazottaitól személyesen vették át a juttatást.

lapok, közösségek tudomást szerezzenek a segélyek eredetéről, így a magyarországi pénzek eredetéről vélhetőleg Fenyves Ferenc sem tudott.³¹

Dette politikai és kulturális szerepét a jugoszláv hatóságok egyre idegesebben fogadták, s 1925. október 22-én koholt vádak alapján kiutasították az országból. A *Bácsmegyei Napló* 1925. október 24-i tudósítása részletesen leírja a történeteket.³² Dušan Milošević vezetésével október 22-én este kilenc órakor egy ötfős rendőri különítmény kereste fel Dettrét, s bevitték a rendőrkapitányságra. Itt Cvetko Horvát főkapitány közölte vele, hogy még aznap el kell hagynia az országot. A rövid közlés után Dettrét hazakísérték, majd tíz perc múlva egy autóba zsuppolták, és Horgosnál áttették a határon. A rendőri jelentés szerint Dettre bűne az volt, hogy „Kun Béla idején a magyar kommün alatt Szeged főispánja volt és főszerepet játszott a város környékén ekkor lezajlott eseményekben”.³³

Dette távozása a lap éléről a *Bácsmegyei Napló* fénykorának a végét is jelentette: az sem minőségében, sem pedig tartalmi koncepciójában többé már nem tudta megközelíteni a nevével fémjelzett időszakot.

*

Néhány gondolat erejéig idézzünk el a fentiekben már oly sokat emlegetett októbrista emigránsok kérdéskörénél. Az októbristák a magyar politikai életben azok a demokrata-liberális pártállású politikusok, akik az 1918 októberében kitört őszirózsás forradalom és a hatalomra került Károlyi-pártprogram alapján álltak, s a köztársasági államformát képviselték.

Az 1918 utáni időszak gyorsan változó eseményei, de különösen a Tanácsköztársaság, majd az ellenforradalom után az emigránsok nagy része a szerb megszállás alatt lévő Pécsre menekült. Mivel ekkor még nem dőlt el a területnek a hovatartozása, így a Pécsen megszállás alatt tartó szerb hadsereg a városba menekült októbrista emigránsokat is igyekezett felhasználni a szénben gazdag terület megtartására.

Ilyen megfontolásból 1920 nyarára–őszére Linder Béla polgármesterségével a jugoszláv megszállást nem elvető, sőt annak fenntartásában érdekelt garnitúra került Pécs élére, amely – Károlyi Mihály egyetértésével – tárgyalásokba kezdett a belgrádi kormánnyal egy esetleges magyar ellenkormány felállításáról is.³⁴

Miután egyértelmű lett, hogy Pécs és környéke Bajával együtt Magyarország része marad, az októbrista emigránsok nagy része a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba menekült. A délszláv államot a menekültek befogadásában természetesen nem a felebaráti szeretet vezérelte, hanem az a jól felfogott érdeke, amely az emigránsokban saját külpolitikai céljaira alkalmas eszközt látott, elsősorban a Horthy-rendszerrel szembeni propaganda tekintetében.

³¹ A magyar kormány támogatáspolitikájáról bővebben lásd A. Sajti 2004, 39–41.; Bárdi 1995.

³² *Bácsmegyei Napló*, 1925. október 24.

³³ Minderről bővebben lásd Dettre 1979, 238–242.

³⁴ Hornyák Árpád: *A szerb megszállás Baranyában 1918–1921*. A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar Tagozatának honlapján: http://www.magyarszerbmult.hu/wp-content/uploads/2011/04/Horny%C3%A1k_2010_9101.pdf [2011. 12. 21.]

Az emigránsok azon csoportja, amely Belgrádban talált menedéket – mint például Károlyi Mihály, Linder Béla vagy Lovászy Márton – ezt a szerepet vállalták is.

A szerb–horvát–szlovén hadseregnek a baranyai kivonulása a politikusokon túl elsősorban az egykori lapírókat, újságírókat vetette erre a tájra. Csuka Zoltán irányításával ők hozták létre az újvidéki *Út* című irodalmi lapot, s ugyanekkor sokan kapcsolódtak be a *Bácsmegyei Napló* szerkesztőségi életébe is.

Az emigránsok azonban nem képeztek egyértelmű és homogén közeget, politikai felfogásban végképp nem, s ebben vélhetőleg jelentős szerepet játszott Jászi Oszkár is, aki az idő előrehaladtával egyre ingerültebben figyelte Károlyiék szélsőbalra tolódását.

Jászi Oszkár a *Bácsmegyei Napló*ban nemcsak a Horthy-rendszer, hanem a Tanácsköztársaság ellen is éles támadásokat intézett. 1921 karácsonyán például hosszú publikációjában a marxi szocializmusnak a bolsevik hatalomátvételt követő történelmi kudarcáról értekezett. A bolsevizmus bukását az erkölcsnélküliségben látta: a rendszert a szolgaság, a lelkiismereti kényszer, a korrupció, a visszaélések, a brutalitás és a hazugság hálózta be, vagyis mindaz, ami minden diktatúra közös jellemzője. „A diktatúra talán jó lehet futterporciók (sic!) kiosztására, az éhínség és a kizsákmányolás legdurvább formáinak a kiküszöbölésére, de végeredményében nemcsak azokat taszítja szolgaságba, akik ellen a diktatúra irányul, hanem azokat is, akiknek az érdekében az állítólag végrehajthatódik.”³⁵

A bolsevizmus tehát bajonettjei segítségével képtelen volt igazságot, ésszerűséget, szabadságot vinni az emberi társadalomba. „Már pedig ebbe a bűnbe nemcsak a bolsevizmus esett bele” – figyelmeztetett a szerző, s arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy „előbb-utóbb szükségképpen beleesik a szocializmusnak minden olyan formája, amely az etikai értékeket száműzni akarja, avagy azokban a gazdasági fejlődés merő reflex tünetényeit látja. Mert minden olyan társadalmi rendszer, elméleti, vagy gyakorlati koncepció, amely nem képes az emberi öncélúság és kölcsönösség állapotára helyezkedni, ott áll a kizsákmányolás és az erőszak felújulásának a veszélye.”³⁶

Azt is el kell mondanunk, hogy a *Bácsmegyei Napló*ban menedéket lelt Dettre János a másik oldalnak, ha nem is oly gyakran, mint Jászi esetében, de egy-egy írás erejéig teret biztosított. Ennek szemléltetésül álljon itt Lovászy Mártonnak a magyarországi belpolitika és a kisebbségbe került magyarság sorsa közötti párhuzamokat vizsgáló publikációja, amelyben úgy értékelte, hogy az akkori magyarországi állapotok – elsősorban a numerus clausus meghozatala – hátrányosan hatottak ki az utódállamok magyarságának helyzetére is. A belgrádi emigrációban élő egykori politikus viszont azt is jól ismerte fel (még akkor is, ha erre a lapra Belgrád is rájátszott), hogy a magyarországi törvénykezés ilyen alakulása az utódállamoknak is hivatkozási alapot teremtett a kisebbségi magyarsággal kapcsolatos politikájuk vonatkozásában: „mert hiszen azok, akik az utódállamokban élő magyarság fejlődésének és szabad mozgásának ellenző, legerősebb érveiket éppen a magyar kurzus példájából merítik és arra hivatkozva követelhetik azt, hogy a magyar kisebbségtől is ta-

³⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1921. december 25.

³⁶ Uo.

gadtassanak meg azok a jogok és szabadságok, amelyeket a magyarországi uralom a maga népétől megtagad.”³⁷

Mint arra a fentiekben már utaltam, a magyarság zömét kitevő agrárproletariátus az impériumváltás időszakában a nincstelenség és a nélkülözés hatására a szociális egyenlőség és igazságosság céljait kitűző kommunista és szakszervezeti mozgalmak, illetve a választási kampányokban felelőtlenül ígérgető szerb pártok felé orientálódott. Bár vélhetőleg bizonyos hatással volt rá az őszirózsás forradalom és a polgári demokrácia eszménye, sőt talán a Tanácsköztársaság is nyomot hagyott benne, azonban egyre kilátástalanabb helyzetében az ilyen elméleti megfontolások nem sokat nyomtak a latba. A magyar–magyar ideológiai belvitáktól mindvégig igyekezett magát távol tartani, s előbb a Jugoszláv Kommunista Párt, majd a szerb pártok felé orientálódni.

Mindez nem mondható el az 1920 után itt maradt értelmiségre, középosztályra és az egykori nagybirtokos politikai elit megmaradt tagjaira. Az egészen biztosan kimondható, hogy a Délvidéken, akárcsak másutt, az októbrista fogalom a zsidó szó szinonimájává vált. Különösen pattanásig izzította a kedélyeket az a tény, hogy az októbrista emigráció olyan kiemelkedő tagjai, mint Dettre János³⁸ és a liberális nézeteket valló, egykori ellenzéki Gráber László zsidó felmenőkkel rendelkezett. Ők nemcsak a Magyar Párt kezdeményezésében, megalapításában és programjának kimunkálásában vittek vezető szerepet, hanem komoly befolyással bírtak a párton belül is. Ebből az aspektusból először 1923 januárjában érik nyilvános támadások a magyar közélet részéről.

A Szabadkán megjelenő *Bácskai Napló*³⁹ a felekezeti türelmetlenséget szította és a zsidóságot megpróbálta távol tartani a magyar politikától:

„A Magyar Pártot a zsidók csinálták, mégpedig a rossz zsidók, az igazi, jó zsidók, cionista zsidók azért nem tárgyalhatnak a Magyar Párttal, mert az zsidó ugyan, de mégsem eléggé, mert nem áll cionista alapon. A Magyar Párt nem magyar párt, mert zsidók vezetése alatt áll, a zsidók ennél fogva sétáljanak ki a Magyar Párt vezetőségéből, vagy a magyarok ne közeledjenek a Magyar Párthoz, ne tekintsek azt a magyarság politikai szervezetének, mert az nem egyéb, mint azoknak a zsidóknak a gyülekezete, akik nem akarnak még ez idő szerint cionisták lenni, s mert valahová csak tartoznia kell az embernek, illetve a zsidó embernek, hát átmenetileg, ideiglenesen, de már előre megváltott átszállójeggyel csendesesen várakoznak az alkalmas vonatra a Magyar Párt peronján.”⁴⁰

³⁷ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. április 25.

³⁸ Dettre állampolgársággal nem rendelkezvén magának a pártnak ugyan nem volt a tagja, de személyesen is megjelent a szabadkai alakuló ülésen, s 1923-ban a *Hírlap* és a *Bácsmegeyi Napló* között kibukkanó politikai vitának is az egyik fontos szereplője volt.

³⁹ A *Bácskai Napló* 1922. augusztus 1-jén a szabadkai polgármesteri hivatalnak megküldött értesítése szerint a lapot az addigi Tóth Gyula helyett Kolomann Balázs Piri szerkesztette. (IAS, F:47.1139.1091/1922)

⁴⁰ *Bácskai Napló*, 1923. január 2. (A Dugovics Imre által 1907-ben alapított *Bácskai Napló* nem sokkal később, 1923. január 14-én megszűnt. *Lásd* Megszűnt egy magyar napilap. A *Bácskai Napló* nem jelenik meg többé. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 14.)

Nagyjából hasonló véleményt fogalmazott meg a Fáth Ferenc apátplébános és a *Délbácska* köré tömörült újvidéki magyar értelmiség is. 1925-ben, a Magyar Párt választási vereségét követően Fáth Ferenc egyenesen azt az álláspontot képviselte, hogy a Magyar Pártot fel kell oszlatni, s egy új szervezetet kell létrehozni a köréje csoportosuló értelmiségiekből, mivel ő a megalkuvó liberálisokkal, a „Gráberekkel” nem hajlandó együttműködni.⁴¹

A. Sajti Enikő levéltári kutatásaiból tudjuk, hogy nem volt sokkal jobb véleményen az októbrista emigrációról Hory András belgrádi magyar nagykövet sem, aki az 1925-ös kudarcot a „baloldali magyar zsidó emigráció egységbontó tevékenységének”⁴² tudta be, akárcsak Tubán Tibor, a már fentebb tárgyalt Délvidéki Otthon igazgatója, aki a miniszterelnökség kisebbségi osztálya számára készített elemzésében a délvidéki magyar politika sikertelenségének okát szintén az emigránkérdésben vélte felfedezni: „ez a szökött desperado-had csak úgy tajtékzott a magyar fajta becsületének a beszennyezésében”, s Belgrád igyekezett kihasználni őket Budapesteel szemben.

Csakhogy Tubán sem tudott mit kezdeni Dettre – a későbbiekben ismertetésre kerülő – ekkor már évek óta következetes politikai koncepciójával, legalábbis erről tanúskodik a jelentés folytatása, amely a következőképpen fogalmaz: „igaz, az emigráció ma már irányt változtatott, és Dettre Jánosnak a Károlyi Mihály-kormány volt szegedi kormánybiztosának a vezetésével »kurucos mentét« öltöttek, és »nagylelkű liberalizmusról, demokráciáról tárogatóznak«.”⁴³

S ahogy nem tudott Dettrevel mit kezdeni a magyar külügy, úgy a jugoszláv hatóságok is egyre ingerültebben figyelték tevékenységét. Ennek csak a csúcspontja volt a fentiekben már tárgyalt kiutasítása, s alátámasztására idézzük most egy belgrádi tisztviselőnek a megnyilatkozását, amelyből rekonstruálható a belgrádi kormány véleménye az emigránsokról. A meg nem nevezett tisztviselő ugyanis 1925-ben úgy nyilatkozott, hogy elvben ugyan nem ellenszenves az államnak az emigránsok ittléte, azonban némely újságíró olyan prepotens viselkedést tanúsított, hogy szükségessé vált a megrendszabályozása. Ezért úgy határoztak, hogy eltávolítják őket a Vajdaság területéről.⁴⁴

A délvidéki októbrista emigráció fogadtatása és beilleszkedése tehát nem nélkülözte a feszültségeket. Érvényesülésüket súlyosbította az is, hogy a különböző emigráns csoportok politikai felfogása, jövővel kapcsolatos meglátása is igen eltérő, heterogén volt.

A belgrádi politika azokat a személyeket tudta a maga javára felhasználni, akik az 1918 és 1921 közötti időszakban vagy kompromittáltságuk – mint például Doktor Sándor –, vagy egyéni meggyőződésük miatt vállalták a jugoszláv politikával való együttműködést, s nem akartak vagy nem tudtak tudomást venni a kisebbségbe került délvidéki magyarság helyzetéről, sorsáról.

Az októbrista emigráció vezető személyiségei közé tartozó Dettre nem ezt az utat járta be. Kezdettől fogva elkötelezte magát a vajdasági magyarság szellemi, kulturális és politikai

⁴¹ A. Sajti 2004, 65.

⁴² Uo. 54.

⁴³ Uo. 54–55.

⁴⁴ Kolozsi 1979, 59.

építkezése mellett, és vezető szerepet játszott a tette serkentés nehéz munkájában, a konkrét koncepciók kidolgozásában is.

Neki köszönhetően a *Bácsmegeyi Napló* köré gyűlt polgári radikális és liberális múlttal rendelkező értelmiség kiemelkedő helyet vívott ki magának nemcsak a magyarság politikai aktiválódásában, hanem kisebbségi irodalmának megteremtésében is.

Bár ebben a nehéz munkában az egyik vezető szerepet kétségtelenül Dettre János játszotta, azonban a laptulajdonos Fenyves Ferenc volt az, aki a mindehhez szükséges hátteret megteremtette. Fenyves jól ismerte fel a *Bácsmegeyi Napló*ban rejlő lehetőségeket, az őt ért szerb és magyar támadások ellenére kiváló érzékkel adott utat és támogatta annak a szellemi körnek a kiépülését, amelyik az impériumváltást követő időben nemcsak egy nagy tömegekhez elérő, széles nyilvánosságot biztosító lapra, hanem személyében egyben egyéni és anyagi biztonságra – új hazára – is lelt.

A ZSIDÓSÁG DILEMMÁJA

Tárgyalt korszakunkban Szabadka gazdasági és művelődési életében, történetében kulcs szerepet játszott a városban élő zsidóság, melynek számaránya a kiegyezés utáni időkből folyamatosan nőtt. 1880-ban a városban 1647 zsidó polgárt regisztráltak, 1910-ben 3539-et.⁴⁵ A szerb hatalom felhívására 1919-ben készített helyi lakossági összeírás pedig 3293 főt írt össze.⁴⁶ A szabadkai zsidóság társadalmi rétegződése az impériumváltáskor Steinfeld Sándor becslése szerint a következő volt: 3-10% bankárok, gyárosok, 30-35% értelmiségi és közhivatalnok, 50-55% kereskedő és kisiparos, 1-5%-a gyári munkás.⁴⁷ A bankszektorban, a gyárakban és a nagykereskedelemben a számuk elérte a 80-90%-ot, míg a kiskereskedelem 60-70%-a volt zsidó kézben.⁴⁸

A szabadkai zsidók jelentős többsége az impériumváltás után továbbra is magyar érzelmű maradt; a fennmaradt írásos dokumentumok többsége szerint tevékenyen részt vettek a magyar közéletben is. A város gazdasági, társadalmi és művelődési életében elfoglalt helyük miatt már 1919-ben komoly támadások érték a közösséget a helyi szerb sajtóban. Vélhetőleg a magyar oktatási rendszer leépítése elleni zsidó tiltakozás hatására többek között a következő sorok jelentek meg a *Neven*⁴⁹ 1919. augusztus 17-ei számában:

„Valóban nagy impertencia és vastag arcbőr kell ahhoz, hogy ma, amikor megtúrjuk magunk körül az egész galíciai csöcseléket, ami a románok és csehszlovákok nem

⁴⁵ <http://karadyviktor.uni.hu/keret.cgi?/zsidotarsadtort/NEPESSEG18801910.htm> [2013. 01. 05.]

⁴⁶ IAS, F.47. I 22/1919.

⁴⁷ Delić, Dušan: *Kratak pregled istorije subotičkih jevreja i njihovog doprinosa razvoju grada*. Beograd, 1987, /Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja, 5./, 137.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ A *Neven* 1884-ben alapította Baján Mijo Mandić. A lap 1887-ben költözött Szabadkára, kezdetben havilap volt. 1912-től a bunyevácok politikai jogaiért szállt síkra. 1918 és 1921 között napilapként jelent meg, egy időben a Bunyevác–Sokác Párt orgánuma volt, később pedig a Horvát Parasztpárt szerzémségi és vajdasági lapja. 1940-ben szűnt meg.

tiszta lelkiismeretét terheli, arra vetemednek, hogy a város tanfelügyelőjét [*Mijo Mandić – a szerző megj.*], egy általánosan tisztelt és becsült öreget megkíséreljék bemocskolni. [...] Magyarország addig létezett, amíg a zsidók nem ragadták kezükbe a sajtót és a tőkét. A mi nagy szláv védelmezőnket, Oroszországot keresztre feszítették a zsidók abban a pillanatban, amikor politikailag felszabadították. Ne csodálkozzunk tehát, ha arra vetemednek, hogy megtámadják egy kimagasló férfiúnkat is, de ez az eset legyen intő példa mindazoknak, akik eddig nem tudták, hol rejlik a népünknek és államunknak szánt méreg.”⁵⁰

Az új állam a zsidóságot külön etnikumként kezelte, intézkedéseivel az oktatásban lassan, de biztosan szétválasztotta a magyar és a zsidó gyerekeket.⁵¹ Tette ezt akkor is, ha azok a magyaron kívül más nyelvet nem beszéltek. A zsidóságnak az optálásnál és az ezzel járó kiutasításoknál is számos zaklatással, megfélemlítéssel kellett szembesülnie. Ezek mögött az intézkedések mögött elsősorban a magyar közösség szellemi, anyagi hátterének, számbeli súlyának a gyengítése állt.

A magyar–zsidó együttélést viszont a közelmúltbeli és az akkori magyarországi események terhelték meg. Ilyen helyzetben egyenes út vezetett azoknak a kérdéseknek a feltevéséhez, amelyek ezekre kívántak választ adni. Mi legyen, milyen kapaszkodói lehettek, hova és hogyan integrálódjon, milyen stratégiát kövessen a megváltozott helyzetben a délvidéki, zömében magyar zsidóság?⁵²

1922. január 10-én jelent meg Fischer Jákó vitaindító cikke *Zsidó nemzetiség* címmel, amelyben tiltakozott az állam asszimilációs politikája, illetve a zsidóság külön nemzetiségként való kezelése ellen. Mint írta, a magyar zsidó kétségtelenül magyar érzésű volt, abból nem is csinált titkot, nem volt rá oka, nem is kellett azt szégyellnie. A népszámlálási ívek kitöltésénél sem tagadta meg ezt a jellegét. Magyar nevelést kapott, magyar gondolatvilágban, magyar hazaszeretetben nőtt fel.

„Ha szabad a szerb, a horvát, a cseh, a német, a francia, az angol zsidónak büszkén vallani, hogy ő szerb, horvát, cseh, német, francia vagy angol zsidó, és nem palesztinai, miért ne legyen ugyanezt szabad érezni és vallani a magyar zsidónak is.”⁵³

A megváltozott helyzetben természetesen felmerült a zsidóság politikai orientálódásának a kérdése is. A lényegi dilemma az volt, hogy a zsidóság valamelyik nemzeti párthoz csat-

⁵⁰ Neven, 1919. augusztus 17.

⁵¹ A gyakorlatban a magyar és a zsidó gyerekek szétválasztása az oktatási intézményben 1922. március 16-án kezdődött meg, amikor 51 tanulót zártak ki a szabadkai gimnáziumból azzal az indoklással, hogy német és zsidó gyerekek az oktatási törvény értelmében nem járhatnak magyar tagozatokba. *Lásd Bács megyei Napló*, 1922. március 17. A végleges szétválasztásra pedig 1922. szeptember 1-jén került sor (*lásd* lejjebb).

⁵² A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban élő zsidóság történelmével kapcsolatban bővebben *lásd* Popović 1997; Šosberger 1998.

⁵³ *Bács megyei Napló*, 1922. január 10.

lakozzon, vagy inkább önálló szervezetbe tömörüljön. Fischer számára a kérdés nemcsak a nemzeti karakter miatt jelentett gondot, hanem azért is, mert „a zsidóság mindig valamely nemzeti irányultságú párthoz csatlakozott, és a példák azt mutatják, hogy közülük került ki a legtöbb és leghevesebb nacionalista elem. Csak elvétve akadunk olyanokra, akik kozmopolita vagy progresszív elveket vallanak”.⁵⁴

A kérdés eldöntését tovább súlyosbította annak a ténynek a felismerése, hogy ha a délvidéki zsidóság a megváltozott helyzetben, az új államban továbbra is a magyarság soraiban tömörül, akkor az ország más részein élő hittársaival kerülne szembe. „Az ilyen eljárás ellen elsőnek tiltakoznának a szerb és horvát zsidók, akik magukat szerbnek és horvátnak vallják. A Magyarországtól elszakadt területeken lakó zsidók is magyar, osztrák, olasz vagy bolgár zsidóknak vallják magukat mindaddig, míg egy új nevelés, egy új közösségi érzés nem teszi őket is szerbökké, horvátokká vagy szlovénekké.”⁵⁵ Fischer cikkének végén végül mégis oda jutott, hogy a közös múlt, a neveltetés és a szocializáció miatt a vajdasági zsidóságnak mint kisebbségnek a magyarság mellett kell helytállnia.

Pár nappal később Dohány Gyula⁵⁶ támadta meg Fischert, aki a cionizmus hangoztatásán túl az önálló zsidó politikai szervezkedés mellett érvelt:

„[...] Abban a légkörben, amelyért mi a nemzetiségi kérdés körül küzdünk, egy végleges zsidó nemzetiségi szervezkedés, a nyílt fellépés nemzetiségi érdekeinkért szerbvel, magyarral, némettel szemben és amikor a nemzetiségi szabadságok védelméről és képviseléről van szó, a többi nemzetiségi kisebbséggel karöltve: – ez az út, amely gyenge jellemű zsidóknak szolgálalkú csuszás-mászása, a másik oldalon pedig a magyarságnál csak visszatetszést keltő tüntető magyarság-reprezentálás helyébe egy magyarral, szerbvel szemben tiszta és becsületes viszonyt teremt. [...] Egyetlen pont van, ahol a cikkíróval egyetértek. Ez az ő szubjektív vallomása. Erről vitatkozni nem lehet. Ez az a megállapítás, hogy magyar szón, magyar kultúrán nevelkedtünk, annak szeretetét belőlünk kiölni nem fogják.”⁵⁷

Dohány úgy vélte, hogy a zsidóságnak ki kell gyógyulnia abból a tévhitből, hogy a zsidóság a magyarság reprezentánsa lehet még valaha, hogy szerb, német, román, francia, angol bármikor annak tekintené. Megítélése szerint a zsidóságnak a magyar pártban való tömörülése nem tudná megfelelően képviselni a zsidó érdekeket:

„Ha a vojvodinai nemzetiségek a szerb radikális pártnak topolai poslanik⁵⁸-szónokai szerint szenvedtek eddig sérelmeket, igazságtalanságukat, úgy mi zsidók a szenvedésben és igazságtalanságokban egy pluszt kaptunk, mert mi azon felül, hogy magyarokként voltak sérelmeink, ezen felül, mint zsidóknak külön elszenvedett

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ *Bácsmezei Napló*, 1922. január 21.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Magyarul: képviselő.

igazságtalanságaink voltak. A magyar nemzeti szervezkedésbe ez a plusz nem fér bele és nem lehet program, mert a magyar párt nem lesz zsidó párt.”⁵⁹

1922. február 5-én Stern Lázár *A zsidókérdés* címmel válaszolt Dohány fejtegetéseire. Stern a magyarság melletti kitartás célszerűségének érvelése mellett arra is rámutatott, hogy az elkövetkező évtizedekben a zsidóság akarva-akaratlanul is az immáron a többségivé lett uralkodó nemzethez – a szlávokhoz fog asszimilálódni, s így elhalványul majd benne a magyar kultúra és a magyar tudat.

„A zsidóság mint nemzetiség önkéntelenül is részese lesz mindannak, ami együtt jár a nemzetiséggel. Támadva lesz és támadni fog, a gyűlölet tengerén fog uszni és maga is gyűlölni fog. Az antiszemitizmus megszületésének ezen eszköze tehát végzetes hibában szenved, gyűlölet eszközéből véli kisarjadni a szeretetet, Belzebubbal akarja kikergetni az ördögöt. De azonfelül azt a bizonyos plusz gyűlöletet, mire dr. Dohány ur céloz, ez az eszköz bizonyára meghozza, csak hogy fokozotab mérvben a dr. Dohány cikkében említett plusz gyűlöletnél. A zsidót gyűlölni fogják, mint zsidót és mint nemzetiséget. A két plusz közötti különbség csak az, hogyha a zsidóság nyíltan vallja magát annak, ami valóban, t.i. magyar nemzetiségűnek, az uralkodó nemzetiség részéről mint magyar és mint zsidó lesz gyűlölve – ha pedig nemzetiségnek vallja magát, mint zsidó és mint nemzetiség lesz gyűlölve, de elveszíti azt a támaszt is, mit a magyar nemzetiséghez tartozandósága jelent. A plusz gyűlölet mindenképpen kijár részére, csak hogy fokozottabban, ha külön nemzetiségnek vallja magát.”⁶⁰

Dohány cionizmusát és a zsidó állam létrejöttének vízióját azonban Stern veszélyes illúzióknak tartotta.

„Ne teremtsünk mesterségesen újabb elválasztó jelszavakat, ne állítsunk fel újabb gyűlöletközpontot, – ne alkossunk újabb nemzetiséget. Akik a zsidóságot nemzetiségnek deklarálják és ezzel vélik a zsidókérdést megoldani itt és Palesztina u. n. zsidó államiságával ott – csodálatos illúzióban ringatják magukat.”⁶¹

Az öntudatos Stern szerint sem volt kétséges, hogy a zsidóság évezredek szenvedéseinek megszüntetéséért tenni kellett valamit, „lehet, hogy a legjobb zsidó szíveket eltöltő kétségbeesés túl szenzibilis és rajongó emlékekben minden eszközt jónak láttat erre a célra és parancsolóan követeli a mozgás, a kísérletezés, a man muss etwass tun Spencer által mesterien megrajzolt eszközét, a külön zsidó nemzetiség és a külön zsidó állam eszközét

⁵⁹ *Bácsmegyei Napló*, 1922. január 21.

⁶⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1922. február 5.

⁶¹ Uo.

is. De bármennyire szeretnénk is velük együtt hinni és dolgozni, sajnos nem vagyunk erre képesek, nevezze ezt Dr. Dohány úr bár kishitűségnek – mi azt illúziómentességnek és a cionizmus végzetes következményei előre látásának tudjuk be.”⁶²

Bár a szláv többséghez való asszimilálódás mint lehetséges alternatíva nem merült fel, azzal azonban számoltak, hogy az új helyzet hosszú távon a magyarságtól való eltávolodást, az új impérium civilizációs kultúrkörébe történő beilleszkedést fogja eredményezni.

E kettős kényszerpályán a zsidóság legjelentősebb képviselői végül mégis az első opció mellett kötelezték el magukat, s tevékenyen részt vállaltak a magyar kisebbségi politizálás előkészítésében, szellemi vitáiban, sőt az első sorokban voltak a Magyar Párt megalakulásánál is.

Az államhatalom az oktatáspolitikai, a statisztikai kirekesztések és az üldöztetések sikertelensége után a nyílt diktatúra 1929-es bevezetésekor tett újabb kísérletet a zsidóság elválasztására a magyarságtól.

Ezúttal belülről kívánták megbontani a zsidóság politikai és nemzeti hovatartozását. Erre a szerepre Alkay Izsák országos főrabbit használták fel.⁶³ Alkay látványos külsőségek között, de a zsidóság körében is visszhang nélkül lezajlott első szabadkai látogatásán hangsúlyozta a zsidóság hűségét a jugoszláv gondolathoz és a szerbséghez való tartozását. Nem sokkal később Alkay nyomására Klein Adolf Szabadkára hívta a délvidéki zsidóság prominens képviselőit, hogy egy „nagygyűlésen” – ami végül a szabadkai Városháza egyik termében zajlott le – tegyenek hűségnyilatkozatot a jugoszláv állam mellett. Az oktrojált határozati javaslatnak, mely kimondta a zsidóság államhűségét, rossz visszhangja kelt a városban. Annak szövegét a hatóságok erőteljes nyomása, a betiltással való fenyegetődés ellenére sem volt hajlandó leköszölni Fenyves Ferenc, az egykori *Bácsmegeyei*, akkor már csak *Napló* tulajdonosa. Bár a lap elkerülte a betiltást, a válasz nem sokat késett: Radivoj Lungulov, a Narodna Odbrana⁶⁴ egyik vezetőjével az élen a szláv sajtó nagy része ösztüztet zúdított a „judeo-magyarokra”, illetve a „judeo-magyar sajtóra”. A támadások különösen hevesek voltak a szabadkai Népkör ellen, aminek hatására nagyszámú zsidó nemzetiségű művész kénytelen volt azt elhagyni. Lungulov a személyi támadás, rágalmozás fegyverével is élt. Első számú célpontja Havas Emil író, illetve Fischer Jákó volt.⁶⁵

⁶² Uo.

⁶³ Bővebben lásd Csuka 1995, 398–401.

⁶⁴ Narodna odbrana [Népvédelem] 1926-ban alakult jugoszláv nacionalista szervezet. Programjának fő pontja volt az államvédelem a „külső és belső államellenes, defetista, bomlasztó elemektől”. Szoros kapcsolatban állt a Haza Becsületének és Szabadságának Csetnik Egyesületéből kivált Régi Csetnikek Társaságával, amely társaság egyik vezetője, Ilija Trifunović Birčanin egyúttal a Narodna odbrana vezetője is volt. Birčanin részt vett a Dušan Simović tábornok vezette 1941. március 27-i tengelyellenes puccsban is.

⁶⁵ Csuka 1995, 401.

A PROGRAMADÁS

A magyar közösségnél a hogyan tovább kérdése, mint arra a fentiekben is kitértünk már, igen fájdalmas és nehézkes lépések sokaságát hozta magával. A felébredést az apátiából, az első lépések megtételét nemcsak a kisebbséggé válás lelki sokkja, hanem az új impérium kisebbségekkel szembeni politikája is megnehezítette. A magyarok – akárcsak a többi kisebbségi nemzeti közösség – kimaradtak az alkotmányozó nemzetgyűlésből, s a szavazati jogtól megfosztva elméleti esélyük sem volt arra, hogy az interregnum idején, majd az azt váltó alkotmányos nemzetgyűlésben képviseljék érdekeiket.

Ha esetleg meg is fogalmazódtak elképzelések és törekvések a hogyan továbbra, az apátia, illetve azok az irreális remények, amelyek az új helyzetet továbbra is átmenetinek tekintették, eleve gátolták a konkrét szervezkedést.

Elsősorban ez volt az oka annak, hogy 1921 végén, amikor immáron egyértelmű lett, hogy az impériumváltás évtizedekre fogja meghatározni a kisebbségbe szakadt magyarság helyzetét és mozgásterét, maga a közösség még mindig nem találta meg azt az erkölcsi és politikai eligazodást, amelytől szükségszerűen függött további sorsának az alakulása.

Ebbe az általános letargiába, hallgatással felérő csendbe tört be 1921. december 4-én Jászi Oszkár keményen szókimondó írása *A magyar nemzeti kisebbségek helyzete az új államokban* címmel, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy eljött az ideje annak, hogy a magyarság tudomásul vegye új helyzetét, s ahhoz alkalmazkodva keresse meg a számára járható új utakat.⁶⁶

A szerző – átérezve a helyzet összetettségét – az apátia okait vizsgálva első helyen a szocializációt említette meg. Meglátása szerint az impériumváltás kiváltotta lelki sokkra erősítően hatott, hogy az elszakadt magyarság az első világháború kitöréséig egy teljesen más politikai és erkölcsi eszmevilágban élt, s ennek az örökösnek hitt rendszernek a szétzúzódása szinte ellehetetlenítette, hogy a nemzeti kisebbség kényes és hálátlan szerepében megállja a helyét.

A fő gondot Jászi abban látta, hogy az a politika, amelyik a világháború előtti öt évtized magyar közéletét jellemezte, asszimilációjával és hazafias nagyzolásával kiölt a magyarságból minden alkalmazkodási képességet, minden gyakorlati érzéket a nemzetközi viszonyok higgadt és reális mérlegelésére, vagyis az ebben szocializálódott „lelkialkat annál inkább gátja ma a helyzet exigenciáihoz (sic!) való szükséges hozzáidomulásnak, mivel az utódállamok magyarsága egy kultúrértékben az átlagosnál magasabb színvonalú erőtényezőt jelent, amelynek a környező viszonyokhoz való hozzáalkalmazkodása a dolog természeténél fogva nehéz és fájdalmas folyamat”.⁶⁷

Bármennyire is bírálta Jászi a kiegyezést követő magyar éra közhangulatát, azt mindenképpen reálisan ismerte fel, hogy a megváltozott helyzetben az utódállamok politikai elitje és közvéleménye a nacionalizmusnak egy olyan türelmetlen állapotában volt, ame-

⁶⁶ *Bácsmegyei Napló*, 1921. december 4.

⁶⁷ Uo.

lyet a magyar társadalom nagyobbik része akkorra már meghaladott.⁶⁸ Úgy vélte ugyanis, hogy az utódállami nacionalizmus alapját a tálíó elvén alapuló igazságszolgáltatás képezte, amely abból indult ki, hogy jogában állt megtorolni a magyarságon azokat a sérelmeket, amelyeket a múltban a magyar uralkodó osztályoktól elszenvedett. Ezt a helyzetet ráadásul súlyosbította az új államok hiányos közigazgatási ismeretei, annak a fegyelmezett és működő rendszernek a hiánya, ami végül azt eredményezte, hogy ezek az új országok „nagy nemzeti államokká válva, nem voltak képesek minden helyre megfelelő embert állítani és ezért a közigazgatásban még sokfelé hozzá nem értés és járatlanság mutatkozik”.⁶⁹

Jászi véleménye szerint nem tett jót a kisebbségi sorba került magyarság megítélésének az sem, hogy az őszirózsás forradalom a vörös terrorba torkollott. A frontok felbomlását, a háború rettenetes nyomorát és megpróbáltatásait követő forradalmi légkörben a munkásmozgalom olyan elemek kezébe került, amelyek az adott hatalmi tényezőkkel nem számolva, „az orosz forradalmi kiskáték őrjöngő frazeológiája” szerinti szélsőséges kommunizmust akarták megvalósítani olyan területeken, ahol még az iparosodás legelemibb tényezői is alig voltak megtalálhatók. „Ennek a vakmerő és lelkiismeretlen, jórészt idegen emisszáriusok (sic!) által orosz pénzen végzett anarchisztikus jellegű propagandának természetesen az volt az eredménye, hogy a reakciós és militarista körök mindenütt arra használták fel a munkásmozgalom e meggondolatlan kitöréseit, hogy azt a maga egészében eltiporják”⁷⁰ – vagyis az utódállamok a magyarok elleni külpolitikai érvelésében a kommunistaveszélyre is hivatkozhattak.

Úgy vélte, hogy a kisebbségi magyarság elszigeteltségéhez az 1920 utáni magyarországi külpolitika is hozzájárult, mivel „ez az irredenta és revansista aknamunka állandó hevületben tartja az utódállamok militarista és nacionalista tényezőit”.⁷¹

Jászi meggyőződéssel vallotta, hogy a revansista és irredenta külpolitika adott muníciót a kisebbségi magyarság elleni elnyomó intézkedésekre, ráadásul az elcsatolt magyar közvélemény meggondolatlan, kritikátlanabb és lobbanékonyabb része számára azt az illúziót erősítette meg, amely helyzetét merőben átmenetinek képzelte, „és már hallani vélvén a felszabadító Horthy-seregek közeledését, romantikus és hisztériás izgalomba esik, amelyben a józan ész teljesen elveszti uralmát fölötte”.⁷² Az ilyen illúziók egyenes következményeként pedig ez a réteg érzelmeinek és hangulatának átengedve magát nem számolt többé a valódi adottságokkal, hanem teljesen félreismerte a közép-európai helyzet reális erőtenyezőit és lelkileg felhevült egyéni akciókban keresett kiutat félrevezetett energiái számára.

Az 1918 utáni magyar külpolitikának a megszállt területekkel kapcsolatos törekvéseiről Jászinak szintén lesújtó véleménye volt, s úgy vélte, hogy az „anyaország bűnösen felelőtlen külügyi kalandorpolitikája ekképpen végzetes módon izolálja az elszakadt magyarságot új állami környezetében, olyannyira, hogy az mind kevésbé tud elhelyezkedni az adott keret-

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

ben és nem képes elfoglalni azokat a pozíciókat, amelyek őt kulturális erejénél és gazdasági fejlődési fokánál fogva megilletik”.⁷³

Meglátása szerint addig nem jöhet javulás és enyhülés az elszakadt magyarság számára, „amíg Magyarországon a fehér ellenforradalom terrorista rendszere tart. Mert addig, amíg ott a militarista-feudális reakció dühöng, amíg onnét az imperialisztikus (sic!) sovinizmus nap-nap után újabb puccsokat robbant ki az utódállamok ellen”,⁷⁴ vagyis addig – érvelt Jászi – nem végezhetik el az utódállamokban sem üdvös újjáépítő munkájukat azok az erők, amelyek egyedül volnának képesek begyógyítani az elszakadt magyarságnak a békeszerződések által ütött sajnó sebeit.

Ezzel kapcsolatos tézise látszólag egyszerű volt: egy demokratikus és konszolidált Magyarország a gazdasági és kulturális csereforgalom felvételét jelentené az elszakított nemzettestek és az utódállamok között. Meglátása szerint ezzel megerősödhetne a liberális demokrácia, s kordában tudná tartani a militarizmus és imperializmus erőit, amelyeket a háborús feszültség, a bolsevista propaganda és az elzárkózási politika nagyra növelt. Végeredményben tehát az így kialakuló humánus, demokratikus és pacifista közszellemben a magyar kisebbségek is eredményesen vehetnék fel a küzdelmet azokért a jogokért, melyeket a trianoni szerződés és a Népszövetség számukra biztosított.

Jászi – számolva a realizmussal is – cikkét a következőkkel zárta:

„Ám mindezekről még messze vagyunk ma. Pedig még a fent körvonalazott helyzetből is hosszú út vezet el odáig, amíg a nemzetközi jog papiros-garanciái eleven valóságokká válhatnak. Senki se higgye, hogy a nemzetközi autonómia sült galambként fog valaha is a magyarság ölébe repülni. Sok munka, sok küzdelem, sok gazdasági és kulturális szervezkedés lesz ehhez szükséges.”⁷⁵

Jászi Oszkár első megnyilvánulásában kétségkívül helyesen ismerte fel, hogy a kisebbségi sorsba került magyarság helyzetét nehezítette a közelmúlt terhes öröksége. Az elmúlt évtizedek bizonyították annak a helyességét is, hogy az egykori magyar politikai elitek az új helyzetet már csak szocializációjuk miatt is nehezen voltak képesek felfogni, feldolgozni és értelmezni. Ugyancsak érvényes azon megállapítása is, amellyel az utódállamok sovén és elnyomó politikáját jellemezte.

Az itteni kép teljes megfestésekor azonban Jászi paradox módon szintén saját nézeteinek fogságába került. Mint azt a fentiekben láthattuk, a passzivitásért elsősorban a Horthy-rendszer külpolitikáját tette felelőssé, s bár idézett cikkében egyértelmű ítéletet hozott a közelmúlt számos eseményével kapcsolatban, azonban elkerülte azok értékelése mellett a lehetséges alternatívák vázolását is.

A szerb–horvát–szlovén állam belpolitikai rendszerét, annak ideológiai hátterét, a magyarsággal kapcsolatos vélemények figyelmen kívül hagyásával pedig már-már idealisztikus,

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ *Bácsmegeyi Napló*, 1921. december 4.

egyenesen naiv felfogást vallott, amikor a gondok orvoslását kizárólag a demokratikus magyar állam létrejöttéhez kötötte.

Hasonló szellemiségben ír az *Elszakadt magyarság útja* cikkében is.⁷⁶ Vizsgálódásának fókuszpontjában az európai erőviszonyok és a magyar kisebbségek célkitűzésének a megvalósítható maximuma állt.

Véleménye szerint olyan politikai, gazdasági és kulturális állapotokat kellett teremteni, amelyek mellett az elszakadt magyar kisebbségek egyrészt egyenrangú tagjai lehetnek az új államoknak, másrészt akadálytalanul és zavartalanul fejleszthetik és ápolhatják nemzeti kultúrájukat, s szabad gazdasági és kulturális együttműködést folytathatnak az anyaországgal.

„Ha ezek a célok elérték (sic!), úgy az elszakadt magyarság elnyert mindent, amit világonvulziók (sic!) fantazmagóriái nélkül elérhet.”⁷⁷

Ennek elérése érdekében konkrét lépéseket és kezdeményezéseket tartott szükségesnek, melyeket három nagy csoportra bontott: politikaira, gazdaságira és kulturálisra.

Politikai téren a magyar közösség tagjai számára a teljes jogú állampolgárságot, a politikai, közigazgatási és önkormányzati élet teljességének fontosságát hangsúlyozta. Jászit az a – ismételt naiv – cél vezette, hogy ezzel védje ki azokat az esetleges újabb támadásokat, amelyeket ekkor a szerb sajtó már régóta sulykolt: a nemzeti alapon szerveződő kisebbségi magyar párt a magyarországi politika megvalósításával gyakorlatilag a területek hovatartozását kívánja majd megkérdőjelezni. A magyarok politikai aktivitását ezért – a szerb centrista pártok által is szorgalmazottakkal összhangban – az egyének osztályhelyzete alapján az illető állam megfelelő pártjában – autonóm csoportként – képzelte el.

Jászi tehát 1921 decemberében még nem számolt a kisebbségi alapon álló és politizáló önálló magyar párttal. Indoklása szerint azért nem, mert az ilyen jellegű politikai tagolódással a közösség tagjai „kifelé is nyilvánvalóvá tennék, hogy nem vezetni őket semmiféle revansista vagy irredenta illúzió”⁷⁸

Az egykor egységes Duna-medence gazdasági egységének a nemzetállami határok zártságával való felváltása megítélése szerint tarthatatlan állapotot idézett elő. Ennek az egységnek a vámszabályozásokkal, rendészeti és katonai kordonokkal való szétválasztása szükségképpen a termelés dezorganizálásához, gazdasági válságokhoz és helyi inségekhez vezetett.

„Csak egy okosan előkészített, következetesen és szívósan kiépített átmenet a szabad-kereskedelemre teremthet valamennyi utódállam érdekében lévő megnyugtató állapotokat.”⁷⁹

⁷⁶ *Bácsmezei Napló*, 1921. december 20.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo.

De a szabad kereskedelem kérdése Jászinál jóval több gazdasági kérdésnél: egy erkölcsi probléma, a munkamegosztás etikájának a problémája testesült meg benne. Mert abban a pillanatban, amikor a magyar, a német, a csehszlovák és jugoszláv vagy román termelő és fogyasztó, kereskedő és az értelmiség akadálytalanul felveheti egymással a békés csere és az ésszerű munkamegosztás régi módszereit, egy egészen új erkölcsi légkör és szellemi beállítás fog beköszönteni a Duna medencéjében, amely egyre jobban háttérbe fogja szorítani a sovinizta és nacionalista pártoskodásokat és kútmérgezéseket. Felfogása szerint csak idő kérdése, amíg az összes felek megegyező anyagi érdeke győzedelmeskedni fog az ilyen irracionális tényezőkön.

A kulturális kérdés lényege Jászinál annak a szociális és morális igazságnak a felismerése volt, hogy a nemzeti nyelv, az irodalom, a művészet és a hagyomány éppen olyan mértékben minden ember legbensőbb és lefelidegeníthetlenebb szabadságjoga, mint a vallási, filozófiai meggyőződés szabadsága.

Mint láthattuk, bár ekkor még elutasítja az önálló pártba szerveződő kisebbségi politizálást, azonban az új helyzetben – s Jászinak ez a tézise a magyar kisebbségi kérdésben talán a legnagyobb újítása – elsőként fejt ki a Délvidéken a kulturális autonómia szükségességét.⁸⁰ Nézzük, hogyan is vélekedik erről:

„A magyar nemzeti kisebbségek tehát a trianoni szerződésre támaszkodva a műveltebb népek teljes rokonszenve reményében követelhetik, hogy egyrészt anyanyelvük az állami egység keretei között a közélet minden szférájában érvényre jusson, másrészt pedig hogy iskolai és közművelődési téren megadassék számukra mindaz, ami komoly szükségleteiknek megfelel, – úgy állami támogatás útján, mint a kulturális tevékenység szabad önrendelkezési köreinek a kiépülése által.”⁸¹

A történelmi analógiák boncolgatása után végül arra a megállapításra jutott, hogy ebben a történelmi konstellációban szükségképpen rendkívül fontos szerepe lesz az anyaország magyarságának.

„Nemzeti tragédiánk ugyanis azt lehet mondani, bizonyos értelemben a megerősödés és a megújulás forrása lehet. Magyarország ugyan elveszítette területének kétharmad részét, de a megmaradt részében egységes állammá lett. Komoly faji vagy nemzetiségi problémát nem fogunk ismerni; meg leszünk kímélve mindenféle torzsalkodástól és visszavonástól a jövőben.”⁸²

Értelmezésénél itt ismét visszatér, s kiegészíti a fentiek során már ismertetett véleményét, miszerint, ha Magyarország valóban a demokrácia útjára tér, megoldja az agrárkérdést, meg-

⁸⁰ Az autonómia kérdése mindegyik határon túli magyar közösségnél ugyanebben az időben vetődött fel. *Lásd* Bárdi 2004, 44–45.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo.

szünteti a feudalizmus intézményeit és visszaéléseit, akkor ez a kis Magyarország szerencsés földrajzi helyzeténél és értékes történelmi tapasztalatánál fogva a kultúra, a szabadság és a szociális igazságosság előőrsévé válhat a Duna medencéjében. Egy ilyen Magyarország fejlettebb kultúrpolitikájával, humánus nemzetközi szellemével, pacifista külpolitikájával nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy elszakadt véreinek szervező, szervezkedő, nemzeti egyéniségüket biztosítani akaró munkáját hathatósan elősegítse.

A kultúrpolitika Jászi felfogásában azonban többé már nem lehet Pest-centrikus. Pár nappal később a Nagybecskereken megjelenő *Fáklya* című folyóiratban publikálja a *Magyar kultúra decentralizációja*⁸³ című írását, amelyben felvázolja a kisebbségi kultúrstratégia első lépéseit. Úgy látja:

„[B]ármily fájdalmas legyen is a magyarság mai helyzete, mely államisága egészét elvesztve, vagy – mint az utódállamokban uralkodó nemzetből nemzetiség sorsára jutott: mégis vannak az új helyzetnek olyan vonatkozásai is, amelyek reményteljes jelekként intenek a jövőbe. [...] A mesterséges, mechanikus, egybeolvasztani és asszimilálni akaró egységes gépezete [*mármint a Monarchiának – a szerző megj.*] megfojtott minden igazi népies autonóm mozgalmat. A perifériák magyarsága elrestült, passzív, önteltté és elbizakodottá lett. Mint uralkodó nemzet természetesnek találta, hogy a hegemonia sült galambként állami tálakon szervírozottassák reggelijéhez. [...] (Majd miután a helyzet megváltozott) az uralkodó nemzetből küzdő nemzetiség lett, az elszakadt magyarságnak meg kell tanulnia a saját fejével gondolkodni, okosan számolni speciális viszonyaival s megalkotni az új magyar kultúrát, amelyre valóban szükség van. Az elszakadt magyarság szellemi élete nem lesz többé a budapesti meglegházi palánták kiültetése, hanem a maga szűkebb hazája, a regionális élete helyi viszonyaiból fog organikusan felépülni.”

Jászi Oszkár első, programadással felérő tanulmányai megnyilvánulásra készítették Dettre Jánost is. 1921. december 30-án *A magyar szervezkedés útja* cikkében vitába szállt Jászi azon tételével, miszerint a kisebbségeknek a társadalomban elfoglalt osztályhelyzetük alapján kellene az országos pártokba betagozódnuk.

„Bátrak vagyunk e nagy súlyú, csorbíthatlanul tiszteletre méltó és kétségtelenül minden következményében végiggondolt véleménynek nem alaptézisében, hanem gyakorlati kivitelében ellentmondani. A helyi viszonyok ismerete alapján nem hisszük, hogy revanchista (sic!), vagy irredentista (sic!) törekvéseket nem fognak feltételezni a magyarságban, vagy a magyarság exponenseiben csak, mert a magyarság képviselői a meglévő politikai pártok tagjai lesznek, másrészt semmi kilátást, semmi ígéretet nem nyújtottak még arra nézve, hogy a pártok keretein belül a kisebbségek képviselői autonóm csoportot alkothassanak.”⁸⁴

⁸³ *Fáklya* 1922. január.

⁸⁴ *Bácsmezei Napló*, 1921. december 30.

Dettre Jászival ellentétben ekkor már másfél éve testközelből élte meg a délvidéki mindennapokat, s ebből jutott arra a konklúzióra, hogy az államalkotó politikai pártokon kívül is lehet az államhűség hétrpróbás, és ugyanazon politikai pártokon belüli tevékenység ellenére is megvádolhatják irredentizmussal a közösséget. Felismerte azt, hogy a kisebbségi lét éppen ezért eleve más hozzáállást igényel.

Dettre János szerint az elmúlt időszak legnagyobb tanulsága éppen az volt, hogy a magyarságnak érdekei védelmére és érvényesítésére nem alkalmas a többségi pártokban való politizálás, hanem kizárólag egy egységes szervezetre, s ennek az egységes szervezetnek a föllépésére, súlyára és tekintélyére van szüksége. Az államalkotó pártokban társadalmi osztályok szerinti érdekérvényesítés már csak azért sem lehet sikeres, mert az önálló, speciális magyar érdekek védelmét és az azokért való kiállást csak egy független párt képes képviselni, ahogyan „a faji tudatot, az összetartozandóság hitét, a nyelvi és kulturális közösséget csak az egységes szervezkedés teszi kifelé is látható, vonzó és presztízst termelő nemzetiséggé”.⁸⁵

Dettre ugyan elfogadta, sőt támogatta is Jászinak a kulturális autonómiát vázoló programját, de rögtön kifejtette azt is, hogy ugyanezzel a kulturális szervezkedéssel egy időben kell megkezdeni a politikai szervezkedést is. Felismerte ugyanis, hogy csak egy létező politikai szervezet súlya és érdekérvényesítő képessége tudja az adott viszonyok között kikényszeríteni, biztosítani a kisebbségi kulturális élet felépítését. A politikai érdekérvényesítésről való lemondás szerinte annyi lenne, mintha „a leghatalmasabb összetartó eszközt önként adnánk ki a kezünkől”.⁸⁶

Elutasítva a külső ráhatást, egyenesen a következőket üzeni Jászinak, de egyben a helyi magyar elitnek is:

„Mi úgy gondoljuk, a magyarság szervezkedésének módját az itt élő egész magyarságnak kell megszabnia. A politikai tanulság, a történelmi tanulság éppen olyan döntő tényezői lesznek ennek elhatározásának, mint az országos politika s a közszellem követelményeinek a helyes ismerete. A kormányzat helyesléssel s az országos pártok segítségével egy nagygyűlésre kellene már összejönnie az itteni magyarságnak.”⁸⁷

De Dettre ennél is továbbment! A nyilvánosság előtt ő, az októbri emigráns volt az első, aki mindenkit megelőzve a konkrét szerveződésre nemcsak buzdította, hanem egyenesen felszólította olvasóit, amikor kijelentette, hogy a délvidéki magyarság politikai szervezkedésének a legnagyobb magyar járás központjában, Topolyán kell megkezdődnie.

„Topolán kellene megtartani a magyarság ösgyűlését, hogy a topolai földtől s a topolai magyarságtól legyen a mozgalom földszagú, legyen a dolgozók szervezkedése s tisztán s keveredés nélkül – magyar.”⁸⁸

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo.

A cselekvést sürgető gondolatait egyértelmű, félreérthetetlen mondattal zárja:

„Azok számára írjuk most ezeket intőül és figyelmeztetőül, akik át vannak hatva lelkök mélyéig e missziós munka nagyszerűségétől s azok számára, akik indokolt türelmetlenségükben az egységes magyarság egységes érdekeinél parancsolóbbnak érzik magyar csoportjuk politikai érvényesülését.”⁸⁹

Mint látni fogjuk, a szervezőmunka megkezdésének hírére a nagy országos pártok – elsősorban a Demokrata és a Radikális Párt, a hivatalosan még meg sem alakult Magyar Párt elleni támadásaiknál és kirohanásaikban előszeretettel hivatkoztak a fentiekben már ismertetett Jászi-féle tézisre.

Dette proklamációja és az események ilyen alakulása 1922 márciusában végül arra készítette Jászit – s ez mindenképpen emberi nagyságát igazolja –, hogy ha megkésve is, de pontosítson decemberi nézetein. *A magyar kisebbségek útja*⁹⁰ című cikkében így írt:

„Csak ott, ahol a politikai élet már világnézeti, vagy osztályhelyzeti alapon differenciált pártrendszert hozott létre, lehet szó arról, hogy a nemzeti kisebbségek, mint az országos pártok autonóm csoportjai szervezkedjenek.”

Ekkor már elfogadta, sőt támogatta a határozott világnézeti és szociális programmal létrejövő magyar pártot, igaz, „ami áll a világnézeti különbségekről, az áll, szerintünk, bizonyos határok között, az osztály- és érdekkülönbségekről is” – tette hozzá, s *Kereszténység és szocializmus*⁹¹ című írásában óva intett a kommunista eszmék átültetésétől a pártprogramba.

„Mi sem áll távolabb tőlünk, mint a merev osztályharc elméletnek a való élettől elvonatkoztatott kategóriáit mindenáron a gyakorlatra ráerőszakolni akarni. Az osztályharc elmélet túlzásba vitelét helytelennek, sőt veszedelmesnek tartjuk.”⁹²

Ugyanennyire veszélyesnek tartotta azoknak az álláspontját is, akik egy nem létező szent egységre való hivatkozással a leglényegbevágóbb gazdasági és az azokhoz fűződő politikai és szociális ellentéteket is egyszerűen letagadták. Mint rámutatott:

„A földkérdés esete igazolja, hogy e látszólagos »ártatlanság« mögött többnyire konzervatív érdekek húzódnak meg. De éppen a földkérdés, amelynek valóban demokratikus megoldása a magyar faj egyetemes létérdeke, legjobban mutatja, hogy

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 10.

⁹¹ *Bácsmezei Napló*, 1921. december 25.

⁹² *Bácsmezei Napló*, 1922. március 10.

a pártszervezés szempontjából itt nem osztályokról, hanem pusztán egyénekről van szó. Az arisztokraták és egyéb nagybirtokosok, a politikai és gazdasági monopolisták csoportját éppen az jellemzi, hogy szám szerint elenyészően kicsiny. Egy tömegpárt soraiban számba sem jönnek.”⁹³

Ha tehát a délvidéki magyarság tömegpártban gondolkodik, az csak akkor lehet sikeres, ha a párton belül el tudja kerülni a konfliktusokat. Ez pedig csak úgy érhető el, ha a társadalom legnagyobb rétegére támaszkodik, elkerüli azt, hogy a párt irányítása az egykor privilegizált politikai körök kezébe kerüljön, mert „a parasztság, a városi polgárság, a kézműves, a kereskedő és a produktív szellemi munkás között nincsen osztályharc. A munkája után él mind és csak egy közös ellensége van: a monopolista. Legyen akár földmonopólium, aminő a nagybirtok, akár privilegizált bank, vagy szubvenció vállalat, akár más formájú nyílt, vagy leplezett uzsora: e hatalmi pozíciók célja soha sem lehet más, mint a munka megadóztatása. Az egységes magyar párt tehát a reakciók és a monopolisták kivételével minden társadalmi réteget és csoportot felölelhetne és egy határozottan demokratikus, pacifista és szociális program alapján egyesíthetne.”⁹⁴

A KEZDEMÉNYEZÉS

Hogy a magyarság politikai szervezkedése 1922 elején kezdődött meg, annak komoly gyakorlati okai is voltak. Mint arra már többször utaltunk, az interregnum időszaka, majd az azt követő alkotmányozó nemzetgyűlés a kisebbségeket, köztük a magyarokat is kizárta az állampolgári jogok birtoklásából. A hosszasan elnyúló folyamat végül az optálási joggal oldódott meg.

Az optálással, amely egyben az állampolgárság kérdését is eldöntötte, 1922. január 26-ig lehetett élni. A délvidéki magyarság jogilag ettől a dátumtól léphetett a teljes jogú szerb–horvát–szlovén állampolgárok kötelékébe, s elméletileg ekkor nyerte el a politikai jogokat is.

A pártalapítást az állampolgári jogok hiányán túl azonban továbbra is nehezítette a magyar politikai elit megosztottsága. A régi világ emlékei: a függetlenségiek és a munkapártiak egykori elkeseredett harcai, a még feldolgozatlan és sajtó 1918–1919-es magyarországi események.

A különböző megbeszéléseken abban azért nagyjából mindenki egyetértett, hogy olyan személyt kell a magyar szervezkedés élére állítani, aki a magyar éra pártharcaiban nem kompromittálódott, illetve azokból nem is vette ki a részét.⁹⁵ A korábbi szabadkai,

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ A Magyar Párt megalakulásának háttéreseeményeit Csuka János feldolgozásából, illetve a diplomáciai háttér feltérképezésével kiegészített eseményeket A. Sajti Enikő kutatásaiból ismerjük. Csuka 1995, 47–72.; A. Sajti 2004, 28–47. A szerb politikai elitnek a kisebbségekkel kapcsolatos megfontolásairól és az előzményekről Mesáros 1981, 137–147.

nagybecskereki, zombori, zentai magyar politikusok, mint Várady Imre,⁹⁶ Falcione Árpád,⁹⁷ egykori országgyűlési képviselők, vagy Bíró Károly,⁹⁸ Szabadka utolsó magyar polgármestere és Pleszkovich Lukács,⁹⁹ az utolsó magyar főispán közötti ellentéteket azonban nehéz volt elsimítani.

További gondot jelentett az, hogy a magyar elit egy jelentős része a hogyan tovább kérdésben – s ebben az időszakban ennek oszlopos vezetője az egykori főispán, Pleszkovich volt, aki később autonomista programmal fog fellépni – nem tudott egyetértésre jutni. Pleszkovich szerint még nem jött el az ideje a politikai szerveződésnek, a magyarságnak kulturális és gazdasági kérdésekre kell összpontosítania a figyelmet, sőt úgy vélte, hogy bármينemű politikai fellépést az idő előrehaladtával egyfajta német–magyar–bunyevac közös pártban kell kezdeményezni.

Elunva a parttalan vitákat 1922 januárjának utolsó napján Dettre János indulatos támadást indított a *Politika vagy kultúra* című vezércikkében a passzivisták ellen.

„Nagyon tiszteletreméltó az az álláspont, amelyik a magyarságot programszerűen vissza akarja tartani a politizálástól s nagyon tiszteletreméltóak azok az aggodalmak is, amik a közéleti jelenségeket leszűrték az objektív vizsgálódás szitáján távolmaradást tanácsoló aggodalomná. Mégis azt hisszük, a problémának végig nem gondolása vetíthette csak föl ezt a szempontot.”¹⁰⁰

⁹⁶ Várady Imre (Katalinfalva, 1867. március 11. – Nagybecskerek, 1959. március 6.) jogi tanulmányait Budapesten végezte, majd Nagybecskereken nyitott ügyvédi irodát. 1905-től az ellenzéki Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője. Ebben az időben jó kapcsolatot épített ki a délvidéki szerbekkel, 1914-ben ő látta el a letartóztatott, internált szerbek jogvédelmét. Az impériumváltás után a Magyar Párt befolyásos politikusa lett, 1927-ben országgyűlési képviselő, 1939-ben jugoszláv szenátor lett. A II. világháború alatt visszavonult a politikától, 1945-ben rövid tisztségvállalás után véglegesen visszavonult a közélettől.

⁹⁷ Falcione Árpád (Zombor, 1875. október 4. – ?) gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte, majd Bécsben, Pozsonyban és Budapesten jogot hallgatott. 1901-ben megszerezte az ügyvédi diplomát. 1904-ig mint királyi közjegyzőhelyettes működött. Az 1910-es általános választásokon, a nemzeti munkapárt programja alapján kapott mandátumot. Az 1920-as években a Magyar Párt egyik szervezője, vezetője. 1942. február 9-én behívasos alapon a Magyar Országgyűlés tagja. 1944. augusztus 29-én, Deák Leó leváltása után a németek Bács-Bodrog vármegye főispánjának tették meg.

⁹⁸ Bíró Károly (Szabadka, 1864 – Szabadka, 1952) a gimnáziumi tanulmányok után jogot hallgatott, majd 1885-től Szabadka árvaszéki jegyzője lett, 1889-ben ügyvédi diplomát szerzett. 1902 decemberétől 1918-ig Szabadka polgármestere. Nevéhez fűződik a város gazdasági felvirágzása, illetve belvárosának a kiépítése. 1920 és 1941 között magánvállalkozása révén tartotta el magát. Az 1941-es impériumváltáskor nem vállalt semmilyen tisztséget, visszavonultan élt egészen 1952-ben bekövetkezett haláláig.

⁹⁹ Pleszkovich Lukács (Szabadka, 1872. június 18. – Szabadka, 1927. november 22) a szabadkai Népkör Magyar Művelődési Egyesület alapító tagja, az ellenzéki *Friss Újság* egyik társszerkesztője. 1918-ban főispán-kormánybiztossá nevezték ki. 1922 nyarán a Népkört ért magyarországi antiszemita vádak miatt lemondott annak elnöki tisztségéről. 1925-ben aktivizálódott újra a politikában. A Demokrata Párttal történt paktum alapján azok listáján autonomista programmal került be a belgrádi törvényhozásba.

¹⁰⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1922. január 31.

A vezércikk kérdések sorozatát tette fel, s egyben folytatta benne az 1921. december 30-án vázolt téziseinek a továbbfejlesztését. Lehet-e egyáltalán kultúrát csinálni és politikával nem foglalkozni? Lehet-e küzdeni a kisebbségi nyelv érvényesítéséért, lehet-e harcolni azért, hogy a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, az alsó- és a középfokú közoktatás a nemzetiségek nyelvén is történjék, ha a nemzetiség nem használja fel a rendelkezésére álló politikai eszközöket? A kulturális mozgalom magában tudja foglalni a nemzetiségi törekvések egész tartalmát? Nem vitális érdeke-e a nemzetiségnek, hogy a földreform áldásából ne zárják ki tagjait, ha annak terheit már nekik is viselniük kell? Ki fogja támogatni a kultúrszervezeteket, ha a nemzetiségek kezén nincs pénzintézet, nincs iparvállalat, nincs nagybirtok, s nem rendelkezhetnek egyenlő gazdasági feltételekkel, nincs ráhatásuk az állami pénzek leosztására, elosztására?

Dette szerint, ha a magyarság elutasítja azokat az eszközöket, amelyeket a politikai életben való részvétel biztosít, akkor a kultúrszövetségeknek nem lesz tagsága, az iskoláknak nem lesz támogatója, nem lesz, aki önzetlenül magyar könyvet, magyar írást adjon a kultúra szomszomságainak. És ez az, ami a többségi pártok malmára hajtja a vizet, mert mindentől függetlenül a magyarság „politizálni még is fog. Mert ez az álláspont is azt vallja, hogy támogatni kell azt a pártot, amelyik a legjobban fogja támogatni a magyarság kulturális törekvéseit”.¹⁰¹

Ha a magyarság távol is marad, a magyaroknak mégis részt kell majd venniük a politikai életben, mivel a kultúra biztosítására szükséges pénzeszközöket elő kell teremteni. Politikai szervezet nélkül a közösségnek osztozkodnia kell majd a politikai életben való részvétel minden hátrányával elveszítve a lehetőséget, hogy beleszóljon az őt is érintő kérdésekbe. Kultúráját kizárólag a többségi pártok kénye-kedvének és – anyagi – irányításának vetné alá.

A passzivitással tehát a magyarság nem a politikáról mondana le, csak a politikai szereplés előnyeiről. Ezek a megállapítások még napjainkban is sokszor megütközést keltenek, s 1922-ben, pár évvel az impériumváltás után, amikor a magyarság az uralkodó többségi nemzet helyzetéből az alávetett kisebbség sorába került, mindez még gyötrőbb, fájdalmasabb, bizonytalanságokkal teli felismerés volt.

Az aktivisták és a passzivisták közötti vita tehát nem az októbrista emigráns értelmiségiek által generált vélemény és irányzat volt, hanem az itteni politikai elit meditációjának, sőt döntésképtelenségének az 1921–1922-es éveken végigvonuló lenyomata.

A hogyan tovább kérdésében végül a vitába természetesen már kezdettől fogva bekapcsolódott Budapest szava döntött. A magyar kormány ugyanis egyértelművé tette, hogy kizárólag a nemzeti alapú szerveződést támogatja, sőt a pénzügyi támogatás megvonását is kilátásba helyezte egy esetleges más forgatókönyv megvalósulása esetén.¹⁰²

Ebben a helyzetben a szervezkedés előkészületeit és lebonyolítását magára vállaló Törley Bálint földbirtokos, későbbi magyar államtitkár – Budapesttel is egyeztetve – végül Sántha György orvost kérte fel a pártvezetői tisztségre. A Magyar Párt alulról történő megszervezése 1922. január 29-én egy szabadkai összejövetellel indult.¹⁰³

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² A. Sajti 2004, 35.

¹⁰³ *Bácsmezei Napló*, 1922. január 30.

A Népkör nagytermében mintegy hétszázan lehettek, amikor Pleszkovich Lukács, a Népkör akkori elnöke megnyitotta az értekezletet. Azonnal egyértelművé tette, hogy megítélése szerint az ország még nem tett meg olyan utat a konszolidáció felé, hogy a magyarság politikai szervezkedése aktuálissá válhatott volna. Érvelése szerint a közszellem még nem higgadt le. Attól lehetett tartani, hogy a magyarság szervezkedése árthat a magyarságnak. Csak a kulturális szervezkedést, a kulturális erők kifejtését tartotta elfogadhatónak. Pleszkovich elismételte a már ismert passzivista álláspontot: a magyarság ne politizáljon, csak terjessze és erősítse kultúráját. A magyarok pedig támogassák majd azt a politikai pártot, amelyiktől a legtöbb támogatást kapják kulturális törekvéseikben.

Pleszkovich felszólalása mégsem volt egyoldalú. Ismertette az aktivista álláspontot is, amely szerint nem lehet tovább várni a magyarság politikai megszervezésével. Az optálási idő lejárt, a magyarság politikai jogainak birtokába lépett. Minden politikai halogatás erőföladás volna. A magyarság nem helyezkedhetik el egyik politikai párt keretei között sem, önálló politikai párttá szervezkedve kell küzdenie politikai, kulturális és gazdasági jogaiért.

Azzal fejezte be nyitóbeszédét, hogy „bármilyen irányú is lesz a határozatunk – szemünk előtt kell tartanunk, hogy jugoszláv állampolgárok vagyunk, hogy a jugoszláv állam érdekeit kell szolgálunk, hogy lojálisan alá kell magunkat vetnünk a törvény parancsainak. Ezzel ki fogjuk érdemelni, hogy a jugoszláv állam bizalommal nézze törekvéseinket és szláv testvéreinkkel egyenrangúaknak tartson minket”.¹⁰⁴

Pleszkovich után a vehemens természetű Nagy Ödön¹⁰⁵ szólalt fel, aki az általános felvezető és az aktuális helyzet felvázolása után kijelentette, hogy „mi, akik a történelmi kényszerűség előtt meghajolva, a megváltozott helyzetbe eddig is beleilleszkedtünk, most hogy a politikai jogok teljességének birtokába léptünk, tűrő, passzivitásban tovább nem maradhatunk, ki kell lépnünk a politikai cselekvés terére”.¹⁰⁶ Hosszas monologizálás után a magyarság független politikai képviselőének szükségességét hangsúlyozta:

„Mi a meglévő pártok egyikével sem helyezkedhetünk el, mert mi elvekért, programért, a lelkünkben élő erős hitért alakulunk meg, nem személyekért, vagy azok érvényesülésének előremozdításáért és csak úgy tudjuk tömöríteni a magyarságot társadalmi, foglalkozási, felekezeti osztálykülönbség, pártelvek, külön meggyőződések és világos felfogásokra való tekintet nélkül, ha egységes magyar pártot alakítunk. Uszályhordozója nem lehetünk egyik pártnak sem, mert ez csak szakításra, az erők és politikai súlyunk szétforgácsolására vezetne.”¹⁰⁷

Nagy Ödönt követően a zentai Csetle János¹⁰⁸ szólalt fel, aki a viták lezárására szólította fel a szabadkaiakat, s mondandóját nyomatékosítva kijelentette, hogy ha a szabadkai

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Nagy Ödön életrajzát nem sikerült rekonstruálni.

¹⁰⁶ *Bácsmezei Napló*, 1922. január 30.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ A Csetle Jánosról megmaradt adatok is rendkívül hiányosak, életrajzát nem lehet rekonstruálni.

magyarság végül a passzivitás mellett dönt, akkor Bácska magyarsága magára fogja hagyni a szabadkai kezdeményezést. A jelenlévők végül csak a szervező- és az előkészítő bizottság névsorát állították össze,¹⁰⁶ illetve indítványozták, hogy kezdjék meg az előkészületeket a magyarság alakuló nagygyűlésére, jelöljék ki annak határidejét, székhelyét, készítsék el a részletes pártprogramtervezetet.

A magyarság szerveződésének hírére induló első szerb támadások után várható volt, hogy a további szerveződés akadályokba fog ütközni. A zentaiak a Kiszeli-féle vendéglőben kívánták megtartani a pártszervezés előalakuló ülését. Az értekezlet megtartását bejelentették a hatóságoknak is. Az ülés megkezdése előtt azonban a zentai rendőrfőkapitány csak azok számára engedélyezte az azon való részvételt, akik a világháború alatt a szerb hadseregben szolgáltak.¹¹⁰ A helyi hatalom önkényeskedése nem csupán ebben merült ki. A biztonság kedvéért a rendőrfőkapitány azt is közölte, hogy külön nemzetiségi szerveződésre nincs lehetőség.¹¹¹

ÖSSZTÚZBEN

A magyarság politikai szervezkedésének híre meglepte a szabadkai délszláv politikai elitet. A helyi politikusok a kötelező udvariasságon túl egyvalamiben egyetértettek. A magyarság – ha már egyáltalán a politizálásra adta a fejét – jobban tenné, ha a szláv pártokban keresné politikai boldogulását.¹¹² Jovan Petrović, a demokraták helyi vezetője a Jászi által

¹⁰⁹ A szervezőbizottság tagjai voltak: Bajsai Vojnich Béla, Váli Gyula, dr. Strelitzky Dénes, dr. Békeffy György, Fekete Dénes, dr. Nagy Ödön, dr. Ruby Gyula, dr. Fischer Jákó, dr. Singer Béla, dr. Szántó Róbert, Lendvay József, dr. Vécsey Emil, dr. Miatov Milorad, Krmptics Vince, Polyakovics Antal, Pecze Ferenc, Kákonyi István, dr. Székely Áron, Bogdán Ferenc, Szobonya Bertalan, Jakobcsics Imre, Veremes Károly, Márezveiter Antal, Vujkovics Cz. Lázár, Vujkovics Cz. Márton, Takács Antal, dr. Kiss József, dr. Purgly Sándor, dr. Bíró Károly, Piukovich József, Futó Pál, Siflis Pál, Siflis István, Bubori Péter, dr. Dettre János, Vukov Lukács, Birkáss Gyula, dr. Sántha György, Mamuzsich Pál, dr. Rabstein Mátyás, dr. Szántó Gábor, Macskovics Benedek, Mérey Ágoston, Óváry Zoltán, Koncz András, Lelbach Gyula, ifj. Gálffy György, Cs. Nagy Samu, Bacslia Balázs, Decsy Gyula, Kádár Imre, dr. Milkó Izidor, Molnár Megyeri József, Seftics Lajos, Reics István, Nojcsek Géza, Evetovics Miklós, Bartek László, Andrásy György, Nánay Mihály, dr. Pleszkovics Lukács, Rieger Mihály, Horváth Balázs, Bajsai Vojnich Máté, Lipozencsics János, Vojnics H. Lajos, Hegedűs Benjámin, Berton Ferenc, dr. Veréb Gyula, dr. Bán Lajos, Bajsai Vojnich József, Birkás József, dr. Székely Zoltán, dr. Janiga János, dr. Klein Mátyás, ifj. Birkás István, dr. Havas Emil, Bajsai Vojnich István, Kladek Lukács, dr. Vécsei Samu, Ungár Pál, Bisztrai Farkas Aladár, Kiss Lajos, dr. Majoros Adolf, dr. Antunovich József, dr. Klein Izidor, Lichtnekker József, Schosberger József, dr. Piukovich Andor, Magyar Jenő.

¹¹⁰ *Bácsmezei Napló*, 1922. február 6.

¹¹¹ A *Bácsmezei Napló* munkatársa 1922. február 8-án azzal a kérdéssel fordult Mita Alekszijević államtitkárhoz, a Belügyminisztérium BBB-osztályának főnökéhez, hogy megítélése szerint alkotmányellenes volt-e a zentai gyűlés megakadályozása. Az államtitkár a konkrét választ megkerülte, azonban azt elismerte, hogy a zentai hatóságok eljárása nem volt helytálló. Az állampolgári jogra nézve kizárólag a trianoni békeszerződés törvénybe iktatott határozatai voltak a mérvadóak. Tehát hadügyi rendeletek, katonai jelentkezések ilyen szempontból egyáltalán nem jöhettek számításba. Arra biztatta a zentaiakat, hogy tegyenek feljelentést, és illetékes helyen el fognak járni ebben az ügyben. Ez utóbbi sosem történt meg.

¹¹² *Bácsmezei Napló*, 1922. február 1.

is javasolt tétel mentén úgy vélekedett, hogy előnyösebb lenne a magyarság számára, ha abba a politikai pártba olvadna be, amelyben a legjobb garanciákat látná arra, hogy érdekei képviselve lesznek. Franjo Sudarević a Bunyevác–Sokác Párt prominense pedig egyenesen a következőket nyilatkozta:

„A magyarságot különben elég okosnak, intelligensnek és különösen politikailag elég érettnak ismerem ahhoz, hogy meg tudja választani azt a pártot, amelyik érdekeinek a legjobban megfelel.”¹¹³

A radikálisok február másodikán a szabadkai összejevetelt nemes egyszerűséggel államelenesnek deklarálták, mivel „az külön magyar párt megteremtését célozza”.¹¹⁴

A *Bácsmegeyi Napló* vezércikke ezzel kapcsolatban arra mutatott rá, hogy Erdélyben a román kormány csak azzal a feltétellel hagyta jóvá az erdélyi Magyar Szövetség alapszabályait, ha a Szövetség politikai párttá alakul át, Csehszlovákiában pedig a németek után a magyarok is önálló pártot alapíthattak. A cikkíró ezek után indulatosan jegyzi meg, hogy csupán a szerb–horvát–szlovén állam vonja kétségbe nemzetiségeinek a politikai szervezkedéshez való jogát. „Vajon több garanciája lesz-e a radikálisok megítélésében a szervezkedésnek, ha az a demokrata párt keretei között történék? Vajon a demokrata párt részéről nem fog-e a magyar szervezkedés támadásban részesülni, ha az a radikális-párt kebelén belül megy végbe? A magyarság éppen azért választotta az önálló szervezkedés útját, mert ki akarta kerülni azt a helyzetet, hogy a két egymással vetélkedő párt ütközői közé kerüljön.”¹¹⁵

A *Bácsmegeyi Napló* többször is közölt interjút az országos politika alakítóival. Ezekből a kijelentésekből, a korabeli szerb sajtó vizsgálatából pontos, és Gráber Lászlónak a *Bácsmegeyi Napló*ban megjelent *A magyar párt viszonya az országos pártokhoz* elemző cikkéből¹¹⁶ átfogó képet kapunk arról, hogy az országos politikai elit hogyan vélekedett nemcsak a kisebbségi politikáról, hanem a magyarságról is.¹¹⁷

Az alkotmányozással foglalkozó fejezetben már vázoltuk a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság életében jelentős szerepet játszó politikai pártok ismérveit, most csupán a történetünk, elsősorban a kisebbségi kérdés szempontjából befolyásoló szereppel bíró két nagy szerb pártra – a Radikális és a Demokrata Pártra – térünk vissza.

A Radikális Pártot 1881-ben Szerb Népi Radikális Pártként alapították, s a kezdeti időszakban elsősorban a paraszti tömegek képezték a bázisát. Bár ez a szavazótábor a XX. század első felében is megmaradt, maga a párt fokozatosan a szerb elit és a középosztály pártja, s a nagyszerb program hirdetőjeként az erős, centralizált monarchia egyik letéteményese lett.¹¹⁸

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. február 4.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. március 28.

¹¹⁷ A kormányköröknek a magyarsággal kapcsolatos viszonyrendszeréről Mészáros Sándor is ír. *Lásd* Mesaroš 1981, 141–143.

¹¹⁸ Bővebben *lásd* Čulinović 1961, 281–283.

A Demokrata Párt 1919-ben jött létre három párt fúziójával: a radikálisokból Ljuba Davidović vezetésével kivált szárnyból, a Szerb Haladó Pártból, illetve a Liberális Pártból. Az új párthoz csatlakoztak a zömében az egykori Monarchia területén élő ún. prečani, vagyis a Dunán és a Száván túl élő szerbek is. A párt ideológiája és magának a pártnak a létrehozása is a prečani Svetozar Pribičević nevéhez köthető, mivel azonban a szerbiai szavazókat vele nem tudták megszólítani, így a párt elnökévé végül Ljuba Davidovićot választották meg.

Maga a Demokrata Párt, ahogy arra a hivatalos neve – Jugoszláv Demokrata Párt – is utalt, a Radikális Párténál is centralizáltabb államfelfogást képviselt, s ideológiai fókuszában az integratív jugoszlávizmus, vagyis a három jugoszláv néptörzs (a szerb, a horvát és a szlovén) egysége állt. Bár a Demokrata Párt alapvetően szerb párt volt, az egységesítés jegyében elutasított minden történelmi, vallási és kulturális különbséget a három néptörzs vonatkozásában. Míg a radikálisok elképzelhetőnek tartották a közigazgatási autonómia bizonyos fokát, addig a demokraták következetesen elleneztek azt.¹¹⁹

A két nagy szerb párt a kisebbségi kérdésben nagyjából hasonló álláspontot képviselt. Úgy vélték, hogy a magyarság domináns pozícióinak a megsemmisítése után megadhatóak a nemzetközi szerződésben vállalt – lehetőleg minimális – kisebbségi jogok. Ez az álláspont azonban csak a húszas évek közepére kerekedett felül.

A vizsgált időszakban, amikor éppen a magyarság pozícióinak a leépítése, szétverése zajlott, az állami politika a fenti állásponttól jobbra álló nacionalista körök felfogása felé tolódott el. Gyakorlatilag a magyarság egészét következetesen revizionistának tartották, s az erő és az állandó retorzió alkalmazásával kívánták a kisebbségi kérdést kezelni.

A legszélsőségesebb álláspontot képviselők a magyarkérdést ekkor is, de később is, a totális – Kosovóba vagy Macedóniába – történő kitelepítéssel szerették volna megoldani.¹²⁰

A két nagy szerb párt a kisebbségi kérdésben vallott felfogásában a lényegi elemeit tekintve tehát nemigen tért el egymástól. Ezek a pártok először azzal számoltak, hogy a Jászi Oszkár által is felvázolt tézis alapján a magyarok az osztályhelyzetüknek megfelelő szerb pártokba fognak integrálódni. Miután ez a valóságban nem realizálódott, s mivel alapvető ideológiájuk miatt politikai értelemben nem tudtak a kisebbségek számára elfogadható, a számukra fontos kérdésekre választ is megfogalmazó alternatívát felkínálni, így összes ilyen irányba kifejtett későbbi tevékenységük gyakorlatilag egy-egy magyar közéleti szereplőnek a megnyerésével a kisebbségi szavazatoknak a – lehetőleg ellentételezés nélküli – megszerzésére irányult.

A Radikális Párt¹²¹ meglepődve, sőt megdöbbenéssel vette tudomásul a magyarság politikai szervezkedését, mert úgy vélte, hogy a magyarok az állampolgári jogok kötelékébe lépésük után ezt a politikai opciót fogják támogatni. Mindezt megelőzte a radikálisoknak a magyarság körében végzett agitációja is; ahol elsősorban arra hivatkoztak, hogy az impériumváltás előtt ez a politikai alakulat abból a megfontolásból működött együtt az ellen-

¹¹⁹ Uo. 278–281.

¹²⁰ A. Sajti 2004, 55.

¹²¹ A Radikális Párt ideológiáját, történelmi hátterét bővebben lásd Rakić 1986; uő 1983; Krivokapić-Jović 2002; Nadveza 2006; Banac 1988, 153–169.

zéki Justh Gyulával¹²² az általános, egyenlő, titkos és községenkénti szavazati jogért, mert felismerte, hogy gyökeres és demokratikus parlamenti reform nélkül a magyar nemzetiségi politikában nem érhető el változás. Annak idején a Függetlenségi Párt támogatta a radikálisokat a magyarországi szerb nemzeti egyház önkormányzatának visszaállításáért folytatott harcában. A szerb kormánypárt abból a célból, hogy megnyerje a kisebbségi eliteket, nagy nyomatékkal és nem kis patetizmussal hangsúlyozta az Obrenovićok abszolút monarchiájának átalakításában vitt szerepét, de az érvrendszerének részét képezte a közigazgatási autonómia szükségességének a hangsúlyozása is. Ettől függetlenül a Radikális Párt szerbiai, belgrádi vezetői nem ismerték a délvidéki, vajdasági viszonyokat, s ugyancsak nem voltak tisztában itteni párttársaik eltérő mentalitásával sem. Ennek következtében a belgrádi központ a vajdasági politika irányítását a helyi politikusoknak engedte át. Csakhogy ezek az egyének alapvetően a pillanatnyi politikai konjunktúra érdekeit tartották szem előtt, így a magyarsággal kapcsolatos politikájukat egyedül azoknak a támadásoknak az emléke determinálta, amelyek a Függetlenségi Párttal való kooperálás miatt őket akkori politikai ellenfeleik – elsősorban a szerb liberális oldal részéről érték.¹²³

A Magyar Párt szerveződése kapcsán elsőként a radikális párti postaügyi miniszter, dr. Žarko Miladinović¹²⁴ szólalt meg, aki meglehetősen indulatosan jelentette ki: nem érti, hogy mi szükség van erre a pártra, mi ennek a célja, és mit akarnak a magyarok ezzel elérni. A Magyar Pártnak megítélése szerint azért sem volt létalapja, mert az alkotmányban mindazok a jogok, melyekért a régi Magyarországon a nemzetiségek küzdöttek, az állam minden polgárának, így a magyaroknak is biztosítva voltak. Ezért jobban tenné a magyarság, ha a Radikális Párton belül venne részt az országos politikában. A Radikális Párt hivatalosan még kisebbségi politikával sem rendelkezett, felfogásában ugyanis a XIX. századi liberális nemzetállami koncepció volt a domináns. Ezt tükrözi Miladinović azon kijelentése is, miszerint „a mi álláspontunk az, hogy nálunk nincsenek nemzetiségek. Ezért nincs is nálunk nemzetiségi törvény és nemzetiségi kérdés”.¹²⁵ Az ugyancsak radikális Slavko Miletić pedig azért háborgott az őt ugyanaznap megkereső újságírónak, hogy a magyarok „ezzel azt bizonyítják, hogy az állammal nincsenek megelégedve”.¹²⁶

Bár a radikálisok hivatalosan tagadták a kisebbségi kérdésnek még a meglétét is – ami már csak a békeszerződések miatt is felemás helyzetet eredményezett, Živko Prodanović személyében a Radikális Pártnak magyarügyi referense is volt. Prodanović a *Bácsmegyei Napló* megkeresésére úgy nyilatkozott, hogy a magyarokat ért támadások az egyes radikális párti politikusok magánvéleménye, az nem a párt hivatalos álláspontja. A magyarügyi referens ugyancsak a nemzetállami koncepcióból kiindulva hangsúlyozta a magyar szervezkedés

¹²² Lebl 1979, 67–95.; Čehak 1987.

¹²³ *Bácsmegyei Napló*, 1922. március 28.

¹²⁴ Dr. Žarko Miladinović (Erdővég, 1862. június 16. – Ruma, 1926. június 25.) szerb politikus, Újvidéken és Eszéken tanult. A Belgrádi Egyetem jogi karán jogi diplomát szerzett. 1909-ben az osztrák–magyar hatóságok kémkedés és fegyverszállítás vádjával letartóztatták. A háború után a Radikális Párt vezető tagja.

¹²⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1922. február 5.

¹²⁶ Uo.

szükségtelen voltát, mivel az alkotmány a polgári jogok teljességét adja minden polgárának. Az újságíró visszakérdezésére kénytelen volt azt is elismerni, hogy ettől függetlenül a törvények jó része mindezt a valóságban mégsem tükrözte. Megítélése szerint ez ideiglenes, átmeneti állapot volt. „Az iskolatörvény például a régi szerbiai iskolatörvény kiterjesztése csupán és csak addig marad érvényben, amíg az új törvény el nem készül. Ugyanez vonatkozik a nyelvhasználatra vonatkozó törvényekre is. A vallásszabadságot mindenképpen törvényekkel akarjuk körülbástyázni, így természetesen a vallásoktatás szabadságát is.”¹²⁷

A kérdésben, mint láthattuk, a vajdasági radikálisok körében sem volt teljes az egyetértés. A Radikális Párt különböző frakciói – a keményvonalas Pašić és mérsékeltbb Protić – között folyó küzdelem, ugyanolyan hevességgel, kíméletlenséggel és súlyos személyi összecsapásokkal zajlott, mint később a Demokrata Pártnál a Davidović¹²⁸ és Pribičević közötti, végül pártszakadásba torkolló összecsapás.

Mivel a két szerb politikai párt ebben a periódusban egymással is igen heves harcot vívott, s ebben a küzdelemben a demokrata befolyás alatt álló sajtó a radikálisokat gyakran „magyarbarátként” árulónak és a szerb nép ellenségének bélyegezte meg, de személyeskedő támadások érték a radikális vezetőket is. E támadások azt eredményezték, hogy a radikális vezetők arra a megállapításra jutottak, hogy a Függetlenségi Párthoz fűződő múltbeli viszonyuk akadályozhatja további politikai érvényesülésüket, és ettől az immáron belpolitikai okokból terhessé lett politikai örökségtől egyszerűen úgy kívántak megszabadulni, hogy az impériumváltás első napjától kezdve a legellenségesebb magatartást tanúsították a magyarsággal szemben.¹²⁹

Ennek alátámasztására és a kor közhangulatának a megértése céljából álljon most itt egy korabeli cikk kivonata. Az 1848–49-es szabadságharcra és forradalom évfordulójára időzítve ugyanis a radikálisok vajdasági sajtóját¹³⁰ Versecen szerkesztő Slavko Miletić lapja, a nacionalista felhangot előszeretettel alkalmazó *Vojvodina*¹³¹ a következőket írta:

„Miért ítélik el a radikálisok a magyarok külön pártban való szervezkedését? Az olvasó is könnyen megtalálhatja a választ: mert meg vannak arról győződve, hogy a Magyar Párt irredenta tendenciákat rejt magában, ami államunkra nézve a mai körülmények között több mint veszedelmes. [...] Mindenütt, ahol a magyarok bármi jelentéktelen számban vannak, a kommunista agitáció idején, kommunista központok voltak. A magyarok voltak a leglelkesebb kommunisták nálunk, míg Magyarországon a legnagyobb elkeseredéssel védték Szent István koronájának integritását.

¹²⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 8.

¹²⁸ Ljubomir Davidović (Vlaško Polje, 1863. december 24. – Belgrád, 1940. február 19.) a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság miniszterelnöke 1919 és 1920 között, majd 1924-ben. 1901-ben megalapította a Független Radikális Pártot. 1914 és 1917 között Nikola Pašić kormányában az oktatási miniszter volt. 1919-ben átigazolt a Demokrata Pártba.

¹²⁹ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 28.

¹³⁰ A két világháború közötti vajdasági szerb sajtóról bővebben lásd Popov 1983.

¹³¹ *Vojvodina*, 1922. március 15.

Ott a magyarok még ma is azt hiszik, hogy az Ébredő Magyarok útján vissza tudják szerezni a megszállt területeket. A kémkedési afférok oly szoros összefüggésben állnak a magyarokkal, hogy felesleges erre szavakat pocskélni. Ilyen tettekkel akarnak a magyarok bennünket arról meggyőzni, mily hívei államunknak. Szembetűnik az, hogy a magyarok külön pártba szervezkednek rögtön az opció lejárta után, január 28-án, amikor a kérvényen még meg sem száradt a tinta. Szép a magyaroktól, hogy ilyen szép meglepetést rendeztek számunkra fenti céljuk kiemelésével. De meg vagyunk győződve, hogy a magyaroknak más céljaik is vannak, melyeket nem közöltek velünk. [...] A szabadkai bíróságnál harminc tekintélyes magyar van lezárva irredentizmus és kémkedés miatt,¹³² akik nyíltan bevallják, hogy cselekedtek és cselekedni fognak az állam ellen és akiknél a magyar zászlókon kívül írásbeli dokumentumokat is találtak működésükről. Bácskában a templomokban rejtett magyar zászlókat találtak, melyeket istentisztelet idején, mint szentséget mutattak a hívőknek. [...] És ezek a magyarok szemrehányásokat tesznek nekünk velük szemben tanúsított bizalmatlanságunk miatt. De nem csak hogy szemrehányásokat tesznek, hanem fenyegetőznek is. Annyan fenyegetőznek, hogy állandóan hivatkoznak jogaikra (melyeket nem ők szereztek meg), melyek különböző szerződésekkel, Népligával, stb. vannak biztosítva. És bár a Magyar Párt kiadta jelszavát, hogy mindenki, aki magyarul érez, csatlakozzék ehhez a szervezethez, még is találkozik elég bunyevác és szerb, akik csatlakoztak ehhez a párthoz, akik leköpi nemzeti büszkeségüket és saját nemzetiségüket. És mi vár ezekre az elvetemedettekre? Elmagyarosodnak és elfelejtik származásukat. És így a magyar pártnak irredenta céljain és működésén kívül még a magyarokra más fontosabb hivatással is van: a nemzetileg öntudatlan bunyevácok és szerbek elidegenítése. [...] Ha már igazán patrióták és az idegenek jogainak tisztelői vagyunk, még is kénytelenek leszünk éber szemmel kísérni e párt működését, hogy minden kísérletet ebben az irányban még csírájában elfojthassunk. Mi elismerjük a nemzetiségi kisebbségek és az ő polgári és politikai jogaikat, de nem ismerhetjük el mindazokat a jogokat, melyekre ők mint kisebbség igényt tartanak. Különösen pedig nem ismerhetjük el véreink elidegenítésének jogát, mert elvégre nekik is meg kell érteniük, hogy mi mindazt, ami állami és nemzeti érdekeinkre káros, nem fogadhatjuk el, mint a sors ajándékát. Ha a magyarok ezt nem értik meg és a fenti értelemben folytatják működésüket, tudják meg, hogy a szerbek acél izma megfogja nekik mutatni az irányt, amelybe kell és muszáj haladniuk.”

A radikálisok hivatalos lapja, a Belgrádban megjelenő *Samouprava Figyelmeztető szó a magyarság szervezkedéséről*¹³³ címmel közölt cikket a magyarok és a németek pártszervezkedéséről. Az általános udvariasság hangnemét betartó cikk első felében bemutatta a vajdasági mentalitást, majd a pártalapításokkal kapcsolatban megismételte a már ismert

¹³² Itt a cikkszerző dr. Varga Györgyre és társaira utal.

¹³³ *Samouprava*, 1922. március 27.

álláspontokat, miszerint a kisebbségeknek a már meglévő nagy pártokban kellene érvényesülniük. Amennyiben mégis az önálló párt mellett döntenek, az a bizalmatlanság kiteljesedéséhez vezet – figyelmeztet a lap. Sőt, a magyarok esetében ők lesznek a felelősek a jugoszláv–magyar államközi kapcsolatok rossz alakulásáért is – jegyezte meg az újság, mely végül azzal a fenyegetéssel zárta sorait, hogy a kisebbségi vezetők „jól gondolják meg, hogy melyik utat választják”.

A Radikális Párt vajdasági sajtója mindent összevetve végeredményben biztatta, vezetői pedig támogatták azt a politikát, amely a nemzeti kisebbségeket kirekesztette előbb az 1918-as ideiglenes nemzetgyűlésből, majd az 1921-es alkotmányozó nemzetgyűlésből is. Ezt támasztja alá az is, hogy a magyaroknak az állami és a törvényhatósági közigazgatásból való kiszorítását szolgálta az államnyelvnek minden türelmi idő nélküli bevezetése is. A nemzeti kisebbségek anyanyelvének használatát jóformán a négy fal közé és a magánbeszélgetések szintjére úzték, a nem szlávok kizárása a földreform kedvezményeiből pedig középosztályuk ellehetetlenítése és gazdasági gyengítése céljából történt. Ezeknek az intézkedéseknek volt a folytatása a kiutasítások sorozata, az aránytalan adóztatás és a szekvesztrálás is. A Radikális Pártnak e politikájával szemben pedig sem a törvényhozásban, sem magában a pártban, de a párt hivatalos sajtójában nem emelte fel a szavát senki.¹³⁴

A támadások arra készítették Fenyves Ferencet, hogy kapcsolatrendszerét felhasználva személyesen kérjen találkozót Nikola Pašić miniszterelnöktől. 1922 márciusának második felében¹³⁵ német nyelven készített interjú volt az első, amelyben az új állam egyik közjogi méltósága közvetlenül fordult a magyar kisebbséghez. Az ekkor már agg miniszterelnök nem szalasztotta el az alkalmat, hogy a magyar kisebbség helyzetéért – közvetve ugyan – a regnáló magyarországi hatalmi struktúrákat tegye felelőssé. Az interjúban végeredményben a kisebbségi kérdést is megkerülte, s lojalitásukért cserébe kizárólag az egyéni – az állampolgárok mindegyikének kijáró – szabadságjogok biztosítását ígérte a magyaroknak:

„Mi bízunk a magyarság lojalításában, s az a célunk, hogy biztosítsuk számára mindazt a szabadságot, ami államunk minden lojális polgárának kijár. Nagyon örvendek, hogy a magyarság el akar helyezkedni államunk keretei közt s munkájával és tehetségével szolgálni akarja annak felvirágoztatását.”

Fenyves: „A magyarság, Kegyelmes Uram – csak bizalmat kér és reméli, hogy az idők alkalmat szolgáltatnak arra, hogy lojalítását bebizonyítsa.”

Pašić: „Bizalommal mi is vagyunk a magyarság iránt és hisszük, hogy a nyelvi különbség ellenére is kifejtheti a magyarság képességeit. Minden komolyan dolgozó magyar jól fogja magát érezni ebben az országban.”

Fenyves: „A magyarságnak is az a vágya, Miniszterelnök úr, hogy a félreértések és törekvéseinek félremagyarázása szűnjön meg és tűnjön el mindaz a gátoló akadály,

¹³⁴ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 28.

¹³⁵ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 23.

amely megnehezíti azt, hogy szorgalommal dolgozzanak, és munkájuk gyümölcseit élvezhessék.”

Pašić: „Biztosítom a magyarokat – hogy engem ebben mindig támogatóik és barátaik között találnak. Nem lehet bízni a jelenlegi magyar rezsim demokratizmusában és liberalizmusában. De azt hiszem, hogy ott is rövidesen a megértés és a demokratizmus fogja áthatni a közszellemet és elkövetkezik a megújulás.”

A Demokrata Párt¹³⁶ – mint azt már a fentiekben is láthattuk – centralista alapon álló, a kisebbségi kérdésben a Radikális Pártnál is jóval agresszívebb álláspontot képviselő politikai opcióként a három délszláv néptörzs egységét hirdette, s ezáltal az integratív jugoszlávizmusnak mint ideológiának a fő képviselője volt.

Mereven elutasítva a közigazgatási autonómiát is értelemszerűen a kisebbségi kérdésben sem rendelkezett külön programmal. A kisebbségi politikával kapcsolatos kérdések a radikálisoknál és a demokratáknál egyaránt komoly eltéréseket mutattak. A liberális gyökerekkel rendelkezők jó része beazonosíthatóan sovíniszta volt, s a kisebbségi kérdésben elfoglalt álláspontjukat sokatmondóan jellemezte egy vajdasági demokrata képviselő parlamenti felszólalása, amelyben a közigazgatási tisztségviselőknek a kinevezése mellett azzal az indokkal érvelt, hogy amennyiben e tisztségeket választás útján látnák el, abban az esetben egy-egy vajdasági kerület élére magyarok vagy németek is kerülhetnének.¹³⁷

A demokraták azon frakciója, amelyik a nagyikindai Jakšić-féle Demokrata Párthoz tartozott, egyébként Jászi nemzetiségi politikáját vallotta magáénak.¹³⁸ Ez a szárny azt a felfogást képviselte, hogy a nemzeti kisebbségekkel szemben olyan politikát kell érvényesíteni, amilyent az impériumváltás előtt ők követeltek az itt élő szerbeknek. Ezek a politikusok – mint például Milorad Vlaškalin¹³⁹ vagy Milan L. Popović¹⁴⁰ – azonban mindvégig kisebbségben maradtak, s álláspontjuknak nem tudták megnyerni a Demokrata Párt Pribičević vezette szárnyának erőteljes unitárius politikáját valló túlnyomó többségét.¹⁴¹

¹³⁶ A Demokrata Párt ideológiáját, történelmi hátterét bővebben lásd Gligorijević 1970; Tošić 2006; Banac, Ivo: *Yugoslavia – Origins, History, Politics*. New York, 1988, 169–202.

¹³⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 28.

¹³⁸ Bővebben lásd Lebl 1979, 110–126.

¹³⁹ Milorad Vlaškalin (Párdány, 1890. május 26. – Törökbecse, 1984. december 27.) jogi tanulmányait Budapesten folytatta, 1918-ban a Belügyminisztérium BBB-osztályának főfelügyelője lett. Egyike volt azoknak, akik a szerb delegációt vezették a magyar és a román határszakasz meghúzása során. 1927-ben az ő vezetésével dolgozták ki a községi és városi választások szabályzatát. 1939-től Anton Korošec belügyminiszter helyettese, a kommunistaüldözések egyik aktív résztvevője. 1941. április elsején kinevezték a Dunai bánság – utolsó – bányájára. Az impériumváltás után a magyar hatóságok Belgrádba deportálták, ahol mint angol ügynököt tartották fogva a háború végéig. 1944-ben, a kommunista hatalomátvételt követően személyesen Ivan Ribar mentette meg a kivégzéstől. A második világháború után visszavonultan élt.

¹⁴⁰ Milan L. Popović (? – Újvidék, 1946) vajdasági szerb politikus, 1918 előtti függetlenségi (?) országgyűlési képviselő Budapesten. A tárgyalat korban (1922–1923) a Demokrata Párt funkcionáriusa. 1933-ban a Jugoszláv Radikális Paraszt Demokrata Párt zentai szervezése miatt ellentétei támadtak a jugoszláv rezsim bábjának számító Szántó Gáborral. 1941-től a délvidéki szerbek képviselőjeként kerül be újra a magyar parlamentbe. Ebben az időben az Újvidéken megjelenő *Nova Posta* szerb napilap főszerkesztője. 1946 októberében Deák Leóval együtt hallgatták ki a partizánhatóságok, majd koncepciók perben az 1942-es razziában és a megtorlásokban vitt állítólagos szerepe miatt halálra ítélték és kivégezték.

A demokrata párti szabadkai főispán, Pavle Domanovački például azt vetette a magyarok szemére, hogy az opciós idő január 26-i lejárta után két nappal már megalakult a magyarság szervezete a kisebbségi jogok kiharcolásának, a kulturális igények kielégítésének jelszavával. Radikális kollégájához hasonlóan ő is azon a véleményen volt, hogy „ez azt a látszatot kelti, hogy a magyarság itt olyan elnyomott, olyan jogtalan helyzetben sínylődik, hogy a jogai érvényesítésére az első kínálkozó alkalmat kényszerítve volt felhasználni”¹⁴²

Domanovačkinak azonban más baja is volt a magyarság szerveződésével: „Nem megnyugtató azonban annak a névsornak a figyelmes átolvasása se, amely a szervező bizottság tagjait sorolja fel. E nevek viselőit nagyjában két politikai álláspont képviselőinek kell tekintetni. Az egyik része lélekben híve, a másik rész lélekben ellenfele a magyarországi rezsimnek. Az itteni magyarságnak pedig a magyarországi politikától független politikát kell folytatnia.”¹⁴³

A főispánnak az is gondot jelentett, hogy a szervezőbizottság tagjai között szerbek, bunyevácok és zsidók is vannak. Ez mind a radikális pártújságnál, a *Vojvodinánál*, mind a demokratáknál kiverte a biztosítékot, mivel „a határmegállapító-bizottság a legközelebbi jövőben idejön. Egy ilyen névsor, amit különben meglehetősen önkényesen állítottak össze, esetleg az abban szereplők hozzájárulása nélkül is, könnyen felhasználható lesz arra a célra is, hogy olyanoknak is a magyarsághoz való tartozását dokumentálják vele, akik nem csak szlávok, de a szlávokhoz is számítják magukat”¹⁴⁴ – nyilatkozta a főispán, s hozzátette, ha a megalakulást államellenesnek nem is lehet tekinteni, de a megalakulás körülményei államellenes célra mindenképpen felhasználhatók.

Lazar Bugarskinak, Bács megye főispánjának elsősorban a zsidó értelmiségnek a Magyar Pártban vállalt vezető szerepével akadtak problémái:

„A németek vagy a zsidók, mint mindenki más, beléphetnek akármelyik politikai pártba, de nem ajánlatos, hogy egy más nemzetiségi párt ezeknek a nemzetiségűeknek kihasználásával oly számbeli fölényt tüntessen fel, ami a valóságban nincs meg. Én azt hiszem, hogy az ilyen gyanús statisztikát békén kellene hagyni, miután senkinek sem használnak azok. Ismétlem: legyenek a magyarok minden tekintetben őszinte és nyílt barátai ennek a földnek és akkor nem lesz semmiféle panaszra okuk, miután mi szerbek azt akarjuk, hogy ennek az országnak minden becsületes polgára szeresse hazáját, és hogy az ország velük szemben egyformán igazságos legyen. Remélhető, hogy a történelem és a világháború kijózanította a legelfogultabb sovinisztákat is.”¹⁴⁵

¹⁴¹ *Bácsmegyei Napló*, 1922. március 28.

¹⁴² *Bácsmegyei Napló*, 1922. február 5.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1922. június 22.

S bár a demokraták ellenezték, hogy a nemzetiségi pártokba ilyen vagy olyan szempontból az oda általuk nem illő más népcsoportok is betagosodjanak, Slavko Sečerov, a Demokrata Párt nemzetiségi bizottságának a tagja a már ismert érvrendszert adva elő úgy gondolta, hogy a magyaroknak a meglévő szláv pártokban kellene tevékenykedniük.¹⁴⁶

Pribičević egykori belügy-, az interjú adásának pillanatában oktatási miniszter Marinić belügyminiszter társaságában 1922. február 12-én adott interjút a *Bácsmezei Naplónak*, s kendőzetlenül adja a magyarok tudtára a róluk alkotott véleményét:

„Az új párt nem fogja a magyarság helyzetét megkönnyíteni. Amit a magyarok kaphattak, az már benne van az alkotmányban. Megvan minden joguk, ami a többi állampolgárnak. Itt az állam tartja el és fizeti a magyar iskolákat és a régi magyar nyelvű iskolák majdnem mind működhetnek. Nekünk ezzel szemben Magyarországon csak egy középiskolánk lehetett, a novisadi [Novi Sad-i] és az sem volt állami iskola. Nem tudom mit akarnak a magyarok ezzel a párttal. Az bizonyos, hogyha a párt révén a magyarok mint különálló politikai egyed akarnak érvényesülni és bizonyos politikai (területi) autonómiára törekszenek, azt nem fogjuk túrni. Hisz már megvan minden polgárjoguk, amit a többi polgárok is élveznek.”¹⁴⁷

Az agrárreform megvalósítása egyébként hosszú ideig szintén a demokraták ellenőrzése alatt állt.¹⁴⁸ A párt első minisztereihez, illetve parlamenti képviselőihez fűződött az agrárreform megvalósítása is, ami végül azt eredményezte, hogy a városok és a községek birtokait a törvényes mértékeken túl vették igénybe, miközben a magyarságot a többi nemzeti kisebbséggel együtt kizárták a reform pozitívumaiból. A Demokrata Párt az adott korszakban mindent összevetve magyar szemszögből inkább támogatta, jobbik esetben pedig passzivitással szemlélte az impériumváltás óta váltakozó kormányoknak a nemzeti kisebbségekkel szemben folytatott politikáját, de sok esetben maga is főszerepet játszott a kisebbségek jogfosztásában. 1922-ben például a demokrata párti Pavle Marinković belügyminiszter tiltotta meg titkos rendeletben a kisebbségek felvételét a választói névjegyzékre.¹⁴⁹

A Földműves Párt és a szociáldemokraták hivatalosan végig azt az álláspontot képviselték, hogy a kisebbségi és a többségi parasztságnak és munkásosztálynak az osztályérdekei egyformák, ezért e rétegek érdekeit, illetve érvényesítését egyedül ők képviselik. Ettől függetlenül itt is előfordult, hogy a Földműves Párt egyes boszniai képviselői a parlamentben magyargyűlölettel tarkított kirohanásokat rendeztek, s akárcsak a radikálisok vagy a demokraták, e két párt sem vetette fel sohasem az agrárreform kirívó igazságtalanságait, s nem állt ki a kisebbségek szavazati joga mellett sem.¹⁵⁰

¹⁴⁶ *Bácsmezei Napló* 1922. február 5.

¹⁴⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. február 12.

¹⁴⁸ A két világháború közötti agrárreform politikai háttérmegfontolásairól készült legújabb tanulmányt bővebben lásd Milošević 2008, 149–171.

¹⁴⁹ *Bácsmezei Napló*, 1922. augusztus 12.

¹⁵⁰ *Bácsmezei Napló*, 1922. március 28.

A nemzetállami révületben még azok a szociáldemokráciához közel álló erők is, amelyeket különben Jászi Oszkár 1921. december 4-én *A magyar nemzeti kisebbségek helyzete az új államokban* cikkében a magyarság esetleges szövetségeseiként jelölt meg, a kisebbségi kérdésben szintén a szélsőséges sovinizmus zászlaját lobogtatták.

Bár nem adtak külön interjúját a *Bácsmezei Naplónak*, egy szabadkai nagygyűlésen Vojin Brkić¹⁵¹ szocialista politikus, aki 1918. november 1-jén a Versecen megtartott népgyűlésen még teljes szolidaritásáról és támogatásáról biztosította a Károlyi-kormányt,¹⁵² előbb hosszasan arról értekezett, hogy a magyaroknak a nemzeti alapon való szervezkedése csak megerősíti a Vajdaságban a szerb nemzeti szervezkedést, és ha a magyar munkásság is támogatja a magyar pártot, az lesz a legerősebb fegyver arra, hogy a szerb nacionalista pártok is a maguk aklába tereljék a szerb munkásságot. Ezt követően bebörtönzéssel és kitoloncolással fenyegette meg a Magyar Párt képviselőit:

„Üzenjük a Magyar Párt urainak, hogy ebből a szervezkedésből semmi jó nem származhatik. (sic!) Ha a Magyar Párt a legközelebbi választások előtt néhány koncesszió ígéretére nem fog behódolni a kormánynak, úgy ezek a súlyos bajok már a választások alkalmával jelentkezni fognak. A Magyar Párthoz tartozókat tömegesen be fogják börtönözni és át fogják dobni a magyar határon.”¹⁵³

Vojin Brkić szabadkai kijelentéseire a *Bácsmezei Napló* is reagált. „A tiszta osztályharcra való helyezkedés jogosult lenne számára, ha a politikai küzdelmek is osztályharcra tiszultak volna meg. Mint ahogy a parti védőműveket mindig a támadó eszközökhöz mérik, a politikában is a szemben álló erők, a szembenálló hatalmi tényezők szabják meg a küzdelem módszereit és eszközeit.”¹⁵⁴

Vagyis: osztályelnyomással szemben osztályharc, de nacionalista elnyomással szemben nemzetiségi küzdelem – fejtette ki a cikkíró Dettre János az *Osztályküzdelem vagy nemzetiségi kérdés* című cikkben, majd a következőkkel zárta gondolatait:

„Mindaddig, amíg a minden társadalmi osztályú magyar számára ez a közös program nincs megvalósítva, addig csak az erők elforgácsolására s a követeléseknek széthúzással való gyöngítésére vezetne, ha a magyar munkaadók az osztályhelyzetnek megfelelő nacionalista pártba, a magyar munkások pedig a nacionalizmussal nem telített, de bizonyos mértékben inficiált munkáspártba lépnének be. A külön magyar kívánságok elszintesednének, elhalkulnának, az észrevétlenségig elhígnának az országos pártok széles programjában.”¹⁵⁵

¹⁵¹ *Bácsmezei Napló*, 1922. július 17.

¹⁵² Kecic 1980, 107.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ *Bácsmezei Napló*, 1922. július 18.

¹⁵⁵ Uo.

Nem tanúsított nagyobb megértést a magyarság politikai jogai tekintetében a Szlovén Néppárt, a Horvát Néppárt és a Bunyevác–Sokác Párt egyesüléséből létrejött ún. Klerikális Párt sem. A szlovén politikai körök elsősorban a területükön élő német kisebbség miatt tekintettek bizalmatlansággal a magyarságra, s a horvát–szerb belpolitikai feszültségben a két nagy államalkotó népcsoport marakodásából kívántak maguknak minél több hasznot és jogosultságot kiharcolni. Dr. Jože Hohnjec, az egyik pártvezér szerint egy ilyen szerveződés annak a gyanúját veti fel, hogy annak célja az állam destabilizálása.¹⁵⁶

A belpolitikailag kiélezett helyzetben csupán két olyan politikai opció volt 1922-ben, amely – szóban legalábbis – nem utasította el a magyarság politikai szervezkedését. Az első a Belgráddal ekkor már heves csatákat vívó Stjepan Radić volt, aki a *Bácsmezei Naplónak* az ország bel- és külpolitikai helyzetét értékelő nagy interjújában 1922. április 9-én a Magyar Párt megalakulását támogatta, majd kijelentette, hogy „az a nemzetiség, amely a más nemzetiségek politikai pártján belül helyezkedik el, vagy gyáva, vagy perfid. És ezt nem tételezem fel a magyarokról”.¹⁵⁷

Mehmed Spaho, a boszniai muzulmánok (Jugoszláv Muzulmán Szervezet – Jugoslovenska Muslimanska Organizacija) vezetője – aki a tárgyalat időszak előtt koalícióban is volt a szerb kormánypártokkal – támogatta a legerőteljesebben a magyarok szervezkedését, sőt még tanácsokat is adott a pártszervezés és a betiltott közgyűlések tekintetében. A boszniai muzulmánok vezetője az interjút sommás megállapítással fejezi be:

„– Nagy baja ennek az országnak, hogy mindenkit, aki nem kormánypárti, egyszerűen hazaárulónak minősítenek. Ha jól összeszámoljuk, ma már többségben vannak a »hazaárulók«. – És elkezdett az ujjain számolni Spaho:

– Itt vannak Rádicsék, a Zajednica, a Jogpárt, Korosecék, Trumbić, mi, a magyar párt, a németek... Egész szép lista.”¹⁵⁸

Radić és Spaho kedvezőbb álláspontjának okai elsősorban a kiélezett belpolitikai feszültségben keresendők. Mindehhez hozzájárultak a magyar kormány és Radić 1921-ben és 1922-ben folytatott – konkrét eredménnyel végül nem járó titkos tárgyalásai is, amelyek a magyar kormánynak a független Horvátország elismeréséről, illetve arról szóltak, gazdasági, politikai és katonai szerződést kötnek egymással.¹⁵⁹

Radić elsősorban nacionalista volt, s a szerb–horvát rivalizálásban, az állam föderális átszervezésének játszmájában a magyarkérdés mellékes szerepet kapott. 1925-ben taktikai okokból elismerte a vidovdani alkotmányt, s rövid időre kormányalakító tényezőként vett részt az államigazgatásban. Oktatási minisztersége a magyarság számára végeredményben lényegi változást nem hozott: egyik legnagyobb sérelme, a magyar oktatás helyzetének a rendezése 1925. november 17-e és 1926. április 15-e között sem lépett előre.¹⁶⁰

¹⁵⁶ *Bácsmezei Napló*, 1922. február 9.

¹⁵⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. április 9.

¹⁵⁸ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 26.

¹⁵⁹ Minderről bővebben Hornyák 2004, 128–131.

¹⁶⁰ Stjepan Radić oktatási miniszteri tevékenységét bővebben lásd Bajagić 2006, 139–158.; Boban 2004, 135–156.

Spaho vonatkozásában pedig tegyük hozzá, hogy 1924-ben, amikor a *Bácsmezei Napló* leleplező írást közölt a beljei, korábban a Habsburg-család tulajdonában lévő, majd államosított mintagazdaságban végbemenő korrupciós ügyekről, Spaho utasítására – aki ekkor a pénzügyminiszteri tisztséget töltötte be – 1924. szeptember 1-jén Đorđe Sokolović, a beljei birtok kinevezett igazgatója rágalmazásért perelte be a *Bácsmezei Naplót*.¹⁶¹

Dettre János *Támadás a magyarok és a magyar párt ellen*¹⁶² című vezércikkében foglalkozott a szerb pártok képviselőinek kommentárjaival. Arra mutatott rá, hogy a magyarság alakuló szervezetének egy olyan megnyilatkozása sem volt, amely ne hangsúlyozta volna a feltétlen államhűséget, a tökéletes engedelmességet az állam írott törvényeihez és életérdekeihez. De nemcsak a kijelentések, hanem a mindennapi élet is azt bizonyította, hogy a magyarság szervezkedése során a fellépésben sem cáfolta meg ezeket a hűségnyilatkozatokat.

A magyarság lojalitásával kapcsolatban állandóan visszatérő vád volt dr. Varga György ügyvédnek és társainak a letartóztatása, akiket kémkedéssel és hazaárulással vádoltak. Ezzel kapcsolatban azt jegyezte meg, hogy „nagyon minimális jogászai tisztánlátás kell ahhoz, hogy a kémkedés címén letartóztatottak ügyét ne lehessen a magyarság szervezkedésének a rovására írni. Eltekintve attól, hogy a letartóztatottak ellen nincs még jogerős bűnösséget megállapító ítélet, addig tehát a vádlottakat még nem szabad bűnösnek tartani, milyen alacsonyrendű ítélkezés az, mely egy-két ember állítólagos bűnössége miatt bűnösnek tartja az egész nemzetiséget? És szóljunk-e arról, hogy a letartóztatottak között vannak olyanok, akik hónapok óta vannak bebörtönözve, – családjuk nyomorba taszítva, anélkül, hogy bizonyíték volna ellenük”.¹⁶³

Dettre arra is rámutatott, hogy nem volt még arra példa, hogy egy nemzetiséget, melynek megadták a politikai szervezkedés szabadságát, pusztán azért tartottak államellenesnek, mert külön pártba szervezkedett.

Az önálló pártalapítást az érdekvérvényesítésen túl az is indokolta, hogy a Magyar Párt nem tehetette függővé a magyarság jogait és a magyarok gazdasági és kulturális elhelyezkedésének biztonságát a szláv politikai pártok sikerétől vagy bukásától – az érdekvérvényesítésnek állandónak, kormányoktól függetlennek kellett lennie. Az elkeseredett hangvételű írás végül azzal zárta sorait, hogy „a magyarok államhűségének fényes igazolása az is, hogy ilyen brutális rosszhiszeműségek, elképesztő inzultusok és fantasztikus vádak sem képesek meggingatni őszinte és fönttartások nélküli államhűségükben”.¹⁶⁴

1922-re a délszláv államalakulat már elég erőt érzett ahhoz, hogy az annektált Délvidéket a közigazgatás átszervezése után a bírói hatalom vonatkozásában is beolvassza az új állam- és jogrendjébe. A megmaradt magyar tisztviselők eltávolítása, a magyar oktatás leépítése, a különböző társadalmi csoportok – hogy csak néhányat említsünk a korabeli sajtó panaszaiból: a nyugdíjasok, az elbocsájtott tisztviselők, rokkantak és hadirokkantak – állami juttatásainak megvonása az anyagi ellehetetlenítés olyan formáit képezték, melyek e rétegek életlehetőségeinek a totális megvonását kívánták elérni.

¹⁶¹ IAS, F45.3256/925.

¹⁶² *Bácsmezei Napló*, 1922. március 16.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Uo.

Ahogy a fentiekből is érzékelhető, a szerb politikai elit – a kisebbségi kérdés megoldatlansága mellett – a magyar tömegekre kizárólag a saját érdekei mentén tekintett: így kívánta a közelgő választásokon a győzelemhez szükséges többlétszavazatot biztosítani. Később az is kiderült, hogy ezzel a lehetőséggel csak azokon a területeken számoltak, ahol előtte már megbizonyosodtak a kisebbségek befolyásolhatóságáról. Ott, ahol ezzel kapcsolatban kételyek merültek fel, a választójogot továbbra is megtagadták. Ebben a szerb–szerb (radikális–demokrata) küzdelemben 1921 decemberének végén a Radikális Párt jutott helyzeti előnyhöz a demokratákkal szemben, amikor megkezdte a párton belül a kisebbségi tömörülések megszervezését. A magyarság és a németiség politikai aktivizálódása azonban ezeket a számításokat részben keresztülhúzta. Mikor biztossá vált, hogy nem egyértelmű e közösségek beteretése a „közös akolba”, félretéve az egymás ellen folytatott pártviszályt, együttesen próbálták elérni, hogy a kisebbségeket megfosszák szavazati joguktól.

A SZERVEZKEDÉS

A zentaiak sikertelen próbálkozása után elsőként a szabadkai magyarság prominens képviselői gyűltek ismét össze. 1922. február 10-én újra a Népkör nagyterme adott otthont a szerveződésnek.¹⁶⁵

Az összejövetel botrányral kezdődött. Miatov Miodrag, a magyar érában Szabadka rendőrfőkapitánya, aki a január 28-i ülésen bekerült a szervezőbizottságba, időközben (véltetőleg a főispán nyilatkozatának hatására, melyben elítélte, hogy a Magyar Párt alakulásában nem magyarok is részt vesznek) nyilatkozatot adott az egyik helyi hetilapban, s abban azt állította, hogy őt a magyarok előzetes megkérdezése és engedélye nélkül választották be a szervezőbizottságba. A jelenlévők káromkodással kísérve, de tudomásul vették Miatov kilépését, majd megkezdődött az érdemi munka. A kor hangulatát tükrözi, hogy a megjelentek többször is hangsúlyozták, hogy a megalakítandó párt és a Népkör között semmilyen kapcsolat nincs. Nyomatékosították azt is, hogy a Népkör csak átengedte helyiségeit a gyűlések megtartására, s a pártnak a megalakulása után saját helyiségei lesznek. A magyarázkodásokat követően végül Nagy Ödön terjesztette elő a vezetőség névsorát hangsúlyozva, hogy az apátia és a politikai helyzet miatt sokan távol tartják magukat a párttól, így igen nehéz lesz megvalósítani azt a célkitűzést, hogy minden társadalmi réteg leképeződjön a párt vezető struktúráiban. Erre hivatkozva javasolta elnöknek Sántha Györgyöt, ügyvezető elnöknek önmagát, alelnököknek Birkáss és Lebach Gyulát, főtitkárnak Piukovics Andort, titkároknak Strelitzky Dénest, Singer Bélát és Ruby Gyulát, míg pénztárosnak Csiszéri Nagy Samut.¹⁶⁶

¹⁶⁵ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. február 11.

¹⁶⁶ Uo. (Miután a jelenlévők elfogadták a leendő elnökség javasolt összetételét, megválasztották az intézőbizottság tagjait is, akik közül többen jelentős szerepet játszottak a későbbiekben: dr. Szántó Gábor, dr. Békefi György, Mamusich Pál, ifj. Szilberleitner Ferenc, dr. Fischer Jákó, dr. Vécsei Emil, Merzwiler Antal, Szántó Róbert, dr. Bán Lajos, Rieger Mihály, dr. Székely Zoltán, Sóvári Zoltán, Pecze Ferenc, dr. Rabstein Mátyás, Pauk János, Bartek László, Törley Bálint, Kákonyi István, Székely Áron, dr. Vécsei Samu, Macskovics Benedek, Kunetz Béla, Hegedüs Benjamin, dr. Havas Emil, dr. Veréb Gyula.)

Az előkészítő munkálatok után a Magyar Párt szabadkai szervezete végül 1922. február 12-én alakult meg.¹⁶⁷ Az ülés Váli Gyula nyitószavaival kezdődött, aki közölte a jelenlévőkkel, hogy bár a hatóság engedélyezte a gyűlés megtartását, azonban megtiltotta a más államok javára optáltak jelenlétét. Ezt követően ismertette a pártalapítás előzményeit, rámutatott arra, hogy 1922. január 26-án a magyarság jogilag is belépett a szerb–horvát–szlovén állampolgárok teljes kötelékébe, s ez teszi számára lehetővé az érdekérvényesítést. A beszéd végén Váli indítványozta, hogy az új szervezet a Magyar Párt nevet vegye fel, majd felolvasta a pár nappal előbb már elfogadott elnökségi névsorjavaslatot, amit a jelenlévők éljenző felkiáltásokkal hagytak jóvá.

A választás után dr. Sántha György székfoglaló beszédében nyomatékosította alapszemléletét:

„Most mindentől meg kell tisztulnunk, a mi hibája volt a magyarságnak a múltban, minden pártellentétet takarjon el a feledés koporsó fedele, nincs köztünk pártviszály, magyarok vagyunk valamennyien. Ebben a pártban képviselést kell, hogy nyerjen minden magyar, osztály és rangkülönbség nélkül: a földtelen zsellér éppúgy, mint a földesúr. Semmi sem választhat el bennünket egymástól.”¹⁶⁸

Sántha beszédét követően Nagy Ödön, immáron ügyvezető elnökként emelkedett szólásra, s – elsősorban a sajtóhoz szólva – határozottan cáfolta az irredentizmussal kapcsolatos vádakot, s azt hangsúlyozta, hogy az új szervezet kizárólag a törvények mentén, a magyarság érdekképviseletéért száll síkra.

Az ülés végén Pleszkovich Lukács kért szót, s közölte, hogy mivel a Népkör alapszabálya tiltja a politikát, így a Magyar Párt létrejöttével a kulturális egyesület és az új politikai szervezet útjai elválnak, s a Népkör vezetősége sem vesz részt a párt megalakításában. Ő, személy szerint, amikor a Népkör és a politika között kellett választania, nehéz szívvel, de az előbbit választotta. Úgy tűnt, hogy a passzivisták és az aktivisták útja – ekkor – végleg szétvált. Pleszkovich nevével nemsokára már a politika területén fogunk ismét találkozni.¹⁶⁹ Az aktivitás és a passzivitás, a hogyan tovább vitája az állami üldöztetés miatt pár hónappal később immáron a Magyar Párt keretein belül lángolt fel újra.

A pártalapítás azonnal felvetette a pártprogram kérdését. A program összeállításának nemcsak tárgyi, de személyi nehézségei is voltak. További gondok is felmerültek: kik lesznek a programkészítők? Hogyan fogják úgy összeállítani az országos pártvezetőséget, hogy annak tagjai közt a gyakorlati politika kérdésében ne legyen olyan véleményeltérés, amely meghiúsíthatná az egységes program elkészítését? A megválasztott új pártelnök a kérdésre adott válaszában kizárólag a békeszerződésekben biztosított jogokat érintette:

¹⁶⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. február 13.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ Csuka János idézett monográfiájának 81. oldalán azon a véleményen van, hogy dr. Pleszkovich bár hezitálva, de egy ideig részt vett a Magyar Párt munkájában is. [*Ez a meglátás pontosítást igényel, mivel a Magyar Párt és Pleszkovich útja 1922. február 12-én végleg elvált – a szerző megj.*]

„Azt is mondhatnám, hogy nekünk nem kell programot adni, mert a programunkat nem mi állítjuk össze, hanem az ország törvényes szabályai. Mi csak azért harcolunk, hogy eleven valóság legyen az, amit a kormány és a törvényhozás az alkotmány megteremtésével és a nemzetközi szerződések aláírásával a kisebbségeknek megadott. A mi törekvésünk tehát nem szorítkozhat másra, mint a törvények végrehajtásának szorgalmazására.”¹⁷⁰

A kezdeti bizonytalanság után – mint azt a későbbiekben látni fogjuk – Dettre és Gráber révén a Magyar Párt végül mégis időálló kisebbségi programot dolgozott ki.

Miközben az értelmiség a program lehetséges pontjait, annak megvalósítási esélyeit latolgatta, a zentaiak kiköszörülték a múltkori csorbát. Megalakulhatott a Magyar Párt helyi szervezete.¹⁷¹ Sóti Ádám és Csetle János ezúttal nemcsak a hatóságok jóindulatára bízta a rendezvény megszervezését. A várost magyar nyelvű plakátokkal ragasztották tele, amelyeknek a szövege a „Polgártársaknak” felszólítással kezdődött, s ebben tudatták, hogy délután kettőkor a Keceli Mészáros-féle vendéglőben „a magyar nép politikai szervezkedése” ügyében várják a polgárokat.

A gyűlést Sóti Ádám nyitotta meg, majd Csetle János intézett a nagy tömeghez beszédet Zenta számára történelmi jelentőségüként értékelve az összejövetelt, mivel „a naponként elhangzó vádaskodásokra és a magyarság egységének megbontására irányuló igyekezetekre Senta magyar népe ma adja meg a választ”.¹⁷² Utalva az optálás lezárulására, a passzivitás-aktivitás dilemmájára, illetve a szerb pártok térnyerésére a magyarság körében így folytatta: „az opciós határidő még le se járt, amikor az országos pártok megkezdték az agitációt a vajdasági magyarság és németség körében, törekedvén arra, hogy szavazóik táborát ezekkel megnagyobbítsák. Idegenkedéssel és gyanakvással a magyarság szervezkedését csak azóta nézik ezek a pártok, amióta látják, hogy a magyarság nem hajlandó erejét idő előtt szétforgácsolni az által, hogy társadalmi osztályok szerint széttagoltan lépjen be a megfelelő politikai pártokba.”¹⁷³ A zentai alakuló ülés a szervezőbizottság névsorának elfogadásával másodjára tehát sikerrel zárult.

Az öröm azonban nem tartott sokáig. Míg Zentán sikerült kijárni a pártalapítást, addig az ugyanarra a napra tervezett zombori ülést a rendőrség arra hivatkozva tiltotta be, hogy annak megtartását a belügyminisztertől kell kérelmezni.¹⁷⁴ Az egykori megyeszékhelyen – többszöri betiltás után – végül 1922. március 26-án tarthatták meg az alakuló közgyűlést a Sloboda szálloda nagytermében.¹⁷⁵

Az ülést Falcione Árpád nyitotta meg, Szabadkáról Nagy Ödön ügyvezető elnök, Székely Zoltán és Havas Emil volt jelen. A zombori szervezet megalakulását Deák Leó terjesztette

¹⁷⁰ *Bács megyei Napló*, 1922. febr. 14.

¹⁷¹ *Bács megyei Napló*, 1922. február 27.

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ *Bács megyei Napló*, 1922. február 27.

¹⁷⁵ *Bács megyei Napló*, 1922. március 27.

be. Bár a hatóság ezúttal nem akadályozta meg az alakulást, azonban a szálloda előtt a helyi telepesekből összeverődött csőcselék megtámadta az ülés résztvevőit. A tettelegességnek végül a feltűnően nagy számban kivezényelt rendőrség vetett véget.

Magyarkanizsán nagyobb zökkenők nélkül sikerült március 12-én létrehozni a helyi pártsejtet, amire a Bús-féle vendéglőben mintegy 1500 fő részvételével került sor.¹⁷⁶ Az alakuló ülésen a szabadkai központból Nagy Ödön, Békeffy György, Szilberleitner Ferenc és Sziráky Zoltán vett részt. A gyűlést Varga György¹⁷⁷ ipartestületi elnök nyitotta meg, utána Batta Péter szólt a párt megalakításának szükségességéről, irányelveiről, annak céljairól, valamint az országos és helyi politika aktuális kérdéseiről. Batta előadása után kimondták, hogy az 1922. március 12-én megalakult magyarkanizsai szervezet csatlakozott a szabadkai központi szervezethez, s megválasztották a száztagú helyi szervezőbizottságot. Április 3-án a martonosi szervezet is megalakult.¹⁷⁸

A helyi hatóságok önkényes magatartása, a hatalommal való visszaélés nemcsak Zomborban okozott gondot. Különösen kiélezett volt a helyzet a Topolyai járásban, ahol Nikola Marković főszolgabíró a törvény rendelkezései, az alkotmány ellenére több alkalommal is a legpiszlicsárébb ürügyekkel, sokszor gumiembereket megszégyenítő nyakatekertséggel tagadta meg a magyarság szervezkedését. A topolyai főszolgabíróság először március 19-én indok nélkül tiltotta be a csantavéri, kishegyesi és feketehegyi gyűléseket.¹⁷⁹ Magát a topolyai szervezkedést egy, az Ébredő Magyarok által végrehajtott budapesti robbantásos merényletre való hivatkozással tiltották be,¹⁸⁰ de Bácskossuthfalván sem engedélyezték a hatóságok a pártalapító összejövetelt.¹⁸¹

A *Bács megyei Napló* a betiltások ügyében 1922 áprilisában megkereste Nikola Marković főszolgabírót, majd annak nyilatkozatát és a történeteket elemezve Gráber László április 23-án *Topolai jogtalanságok* című cikkében a jogot hívva segítségül részletesen bemutatta az önkényeskedést és a visszaéléseket.

Topolyán egyébként más, mondvacsinált ürügyek miatt is zaklatta a magyar lakosságot a hatóság. Pollák Lajos szabadkai vállalkozót 1922. május 25-én például azért jelentették fel a szabadkai rendőrségnél, mert az általa küldött nyílt levelezőlapon – amely még az impériumváltás előtti időkből származott – (ezen szólította fel Bakai Lajos topolyai lakost, hogy az szolgáltassa vissza neki üres hordóit) a Szabadka megnevezés szerepelt a hivatalos Subotica helyett.¹⁸²

Nikola Markovićot végül korrupciós ügyei miatt elmozdították Topolyáról, de 1923-ban nyomásgyakorlás céljából a radikális kormány nagy megbotránkozást keltve visszahelyezte hivatalába.¹⁸³

¹⁷⁶ *Bács megyei Napló*, 1922. március 13.

¹⁷⁷ Nem összetévesztendő a letartóztatott dr. Varga Györggyel.

¹⁷⁸ *Bács megyei Napló*, 1922. április 4.

¹⁷⁹ *Bács megyei Napló*, 1922. március 20.

¹⁸⁰ *Bács megyei Napló*, 1922. április 8.

¹⁸¹ *Bács megyei Napló*, 1922. április 18.

¹⁸² IAS, F.47.1435/XIX.1085/1922.

¹⁸³ *Bács megyei Napló*, 1923. január 26.

A Bácskától eltérően a bánsági szervezkedés központosítva zajlott le. A Nagybecskerekén létrehozott szervezet a kezdeti időkben jogilag is külön szubjektumot képezett a szabadkaiéval, s külön neve is volt: Bánsági Magyar Párt néven kezdett el tevékenykedni.

Várady Imre április 16-án a nagybecskereki Kaszinó nagytermében szervezte meg a pártalapító összejövetelt.¹⁸⁴ Megnyitó beszédében szolt a magyarság sérelmeiről: az agárreformról, a kiutasításokról, a magyar nyelv ellehetetlenítéséről, illetve a magyaroknak az önkormányzati hatalomból történt kizárásáról. Most, hogy a magyarság állampolgársági kötelekeinek birtokaiba lépett, eljött az ideje annak, hogy a politikai érdekeit a jog és a parlamentarizmus eszközeivel érvényesítse. Mint mondta, „még nincs meg a pszichológiai lehetősége, hogy bármely szerb pártban elhelyezkedjünk. A mi politikai öntudatunk nem engedi meg, hogy azokban a pártokban, ahol még él a gyűlölködés és a fajgyűlölet, ahol még ma is a legnagyobb sértés a »magyaron« (magyarbarát), mi magyarok elhelyezkedjünk».¹⁸⁵

Várady felszólalása után Gráber László ismertette a pártprogramot. A beszédek után megválasztották a párt vezetését. Elnöknek Várady Imrét, alelnököknek Kardos Samut, Kussing Jánost és Tóth Ferencet. Meglepetésre – Gráber semmilyen tisztséghez nem jutott.

KÍSÉRLET A JOGFOSZTÁSRA, A KIUTASÍTÁSOK IDŐSZAKA

1922. április 19-én végül – eleget téve Fenyves Ferenc kérésének – Nikola Pašić miniszterelnök belgrádi rezidenciájában fogadta a szerveződő Magyar Párt képviselőit. Hogy nem egyenrangú felek találkozásáról volt szó, azt a Miniszterelnöki Hivatal még a tárgyalások megkezdése előtt meglehetősen megalázó módon tette egyértelművé. Az eredetileg reggel tíz órára kitűzött időpontban megjelent magyar képviselőket a miniszterelnök alaposan megvárakoztatta rezidenciája folyosóin. A Sántha György, Strelitzky Dénes, Várady Imre, Gráber László összetételű küldöttséget végül délután négy órakor néhány percre fogadta az agg miniszterelnök.

A találkozón elsőként Strelitzky Dénes tolmácsolásában Sántha szólalt fel, aki azonnal elhatárolódott az irredentizmus vádjától és kijelentette, hogy a Magyar Párt a trianoni szerződés alapján áll, és ennek alapján kíván részt venni az állam politikai életében. Azt is hozzátette, hogy a magyarság csak akkor kapcsolódhat be az államéletbe, ha törekvéseit Belgrádban méltányolják, és ha a kisebbségi jogait ért sérelmeket a kormány orvosolja.

Pašić megismételte a már ismert álláspontot, miszerint szükségtelen az önálló magyar szervezkedés, mert a kormány az alkotmány révén mindenki számára biztosítja az állampolgári egyenlőséget és szabadságot, illetve – s ezt már figyelmeztetésként kellett felfogni: az anyanyelvű általános iskolai oktatás jogát is. A helyi tisztviselők által elkövetett visszaélésekkel kapcsolatban Pašić nyomatékosította, hogy nem célszerű ezeket a jelenségeket általánosítani, de végül mégis ígéretet tett arra, hogy meg fogják vizsgálni az egyes helyi hivatalnokok alkotmányértő hatalmaskodásait és önkényeskedéseit.¹⁸⁶

¹⁸⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. április 18.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. április 20.

Pašić egyértelmű mondatai után dr. Várady Imre kért szót, aki a miniszterelnök kioktatását elhárítva a magyarság sérelmeit kívánta előadni. A kormányfő azonban leintette, s arra kérte Váradyt, hogy a sérelmeket írásbeli memorandumban terjessze elé,¹⁸⁷ majd az idő előrehaladottságára hivatkozva egyszerűen kitessekelte vendégeit az irodájából.¹⁸⁸

Ha bármilyen illúzió is volt a magyarságban a találkozóval kapcsolatban, a miniszterelnök kijózanító szavain túl a következő napok, hetek, hónapok heves intenzitású, hosszan elnyúló eseményei is tettek a realitásokkal való szembenézés szükségességéért.

Egy nappal a Pašić-tyal való találkozás után két bánáti falu magyar református papját, illetve az akkor a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz tartozó Zsombolya¹⁸⁹ bankigazgatóját utasították ki a hatóságok.¹⁹⁰ A Magyar Párt május 7-ére Szabadkára tervezett országos, alakuló nagygyűlését ugyancsak betiltották.

Lazo Bugarski Bács megye demokrata párti főispánja a *Bácsmegyei Napló*nak adott nyilatkozatában tagadta, hogy tudomása lenne a betiltás indokáról, azonban szükségesnek tartotta hozzátenni, hogy: „magánúton több helyről értesültem arról, hogy a magyar szervezkedést németek és zsidók intézik. Amikor hangsúlyozom, hogy az ország minden polgárának szervezkedési szabadsága van, nem hallgathatom el azt, hogy emberek más nemzetiségek ügyeibe avatkoznak bele. Éppen ez az, ami ebben a kérdésben gondolkodóba kell, hogy ejtse a hatóságokat.”¹⁹¹

A napilap nem állta meg, hogy saját kommentárban hívja fel a figyelmet a a főispán nyilatkozatának logikai ellentmondásaira: „a főispán véleményével szemben az a megjegyzésünk, hogy ha az ő véleménye helytálló volna, akkor a szerbiai zsidóknak sem volna szabad belépni a szerb pártba, vagy a boszniai szerbeknek a muzulmán pártba. Ha az ellen nem emelnek kifogást, hogy a szerb anyanyelvű zsidók belépnek a radikális pártba, sőt a magyar anyanyelvű zsidók előtt is tolerálják a radikális és a demokrata párt kapuit, miért aggályos az, ha a magyar anyanyelvű és magát magyarnak érző zsidó vallású jugoszláv állampolgár a Magyar Pártba lép be? És milyen összefüggésben van mindez az alkotmányellenes gyűlés betiltásokkal?”¹⁹²

Amikor egyértelmű lett, hogy a magyar és a német nemzeti közösségek politikai szerveződése miatt a szerb pártok nem számíthatnak automatikusan a nemzetiségi választókra és szavazatokra, arra tettek kísérletet, hogy az alkotmány és a kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseinek egyértelmű megsértése nélkül zárják ki e népcsoportokat a választásokon való részvételből.

A mandátumaikat a kisebbségi szavazóktól féltő szerb képviselők a kor ismert jogászaitól és a befolyásos politikusoktól olyan megoldásokat kértek, amelyek látszólag ugyan megőrizték az alkotmányosságot, a valóságban viszont éppen annak rendelkezéseit annulálták.

¹⁸⁷ A Magyar Külügyminisztériumnak a találkozóval kapcsolatos jelentéseit lásd A. Sajti 2004, 42.

¹⁸⁸ *Bácsmegyei Napló*, 1922. április 20.

¹⁸⁹ Zsombolya ma: Jimbolia, Románia.

¹⁹⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1922. április 22.

¹⁹¹ *Bácsmegyei Napló*, 1922. június 15.

¹⁹² Uo.

Végül a kormány június 14-én bizottsági ülésén a demokrata és a radikális frakció arra hivatkozva kívánta a nemzetiségek választójogát megtagadni, hogy az állampolgárságról szóló törvény és a békeszerződések nem írták elő annak kötelező megadását az összes állampolgár részére.¹⁹³

Két nappal később – párthovatartozástól függetlenül – a vajdasági parlamenti képviselők tettek arra javaslatot, hogy vagy a választójogi törvényt, vagy az állampolgárságról szóló törvényjavaslatot egészítsék ki olyan rendelkezéssel, amely kizárta volna a választójogból a nemzeti kisebbségeket.¹⁹⁴

De nem csak a demokrata és a radikálisok próbálták meg a kisebbségeket kizárni a választójogból. Hasonló álláspontra helyezkedtek a szocialisták is, akik a választójogról szóló törvényjavaslat 9. fejezetére tettek módosító indítványt. Ez azokat a kellékeket sorolta fel, amelyek elengedhetetlenek voltak a választói jogosultságához. A javaslat értelmében kizárták volna a választójogból mindazokat, akik optálás útján szereztek meg az állampolgárságot.¹⁹⁵

Ezzel párhuzamosan zajlott a zsidóság megfélemlítése is. Az ortodox és a neológ zsidó hitközségek által közösen írt tiltakozó levélben foglaltak szerint 1922. március 3-án a szabadkai rendőrség bekerítette a Zsinagóga környékét, és razziát tartott az istentisztelet után. Mintegy 50-60 hívőt tartóztattak le azzal az indokkal, hogy nem tudják igazolni a személyazonosságukat. A letartóztatottakat a szabadkai börtönben köztörvényes bűnözők közé zárták be, s csak este fél kilenc után engedték szabadon őket. Közük volt a hitközség két akkori vezetője: Willym Glied (Glied Vilmos) és Herman Deutsch is. A hitközség a tiltakozáson túl a polgármestertől szilárd garanciákat kért, hogy a jövőben ilyesmi nem fog előfordulni.¹⁹⁶

Június 25-én a Belügyminisztérium BBB-ügyosztálya küldött bizalmas rendeletet a vajdasági főispánoknak, amely a közigazgatási hatóságoknak a „zsidókkal” szembeni „különleges” eljárást volt hivatott szabályozni. A hatóságok a rendelet alapján kötelesek voltak azonnal megkezdeni az összeírásukat, illetve lakhatási engedély beszerzésére kötelezték őket. Ugyanakkor a belügyminiszter a nemzeti érdek fokozottabb védelmére hivatkozva elrendelte a zsidók rendőri felügyeletét és hatósági ellenőrzését is.¹⁹⁷

Júliusban a szerb hatóságok tömeges kiutasítási akciót hajtottak végre. Szabadkáról 35 családot és számos magánszemélyt utasítottak ki. Kivételesen zsidókat: orvosokat, ügyvédeket, gyógyszerészeket, kereskedőket, földbirtokosokat, tisztviselőket. Zomborból 10, Versecről 45, Nagyikikindáról, Becséről több, Topolyáról 1, Pacsérról Arany Gusztáv református lelkészt, Szekicseről 1, Nagybecskerekéről több, Újvidékről 30 családot utasítottak ki.

¹⁹³ *Bács megyei Napló*, 1922. június 15.

¹⁹⁴ *Bács megyei Napló*, 1922. június 17.

¹⁹⁵ *Bács megyei Napló*, 1922. június 21.

¹⁹⁶ IAS, F. 47. 1137.539/1922.

¹⁹⁷ *Bács megyei Napló*, 1922. június 26.

Bár a kiutasítottak közül sokan ingatlannal rendelkeztek, mindez nem számított a hatóságok szemében: kitoloncolásukat még aznap megkezdték.¹⁹⁸ A kiutasítások a Tisza mentén is szedték áldozataikat: Moholról 6 – köztük Berecz Pétert, a Magyar Párt moholi szervezetének elnökét, Zentáról 7, Adáról 2 családot, míg Belgrádból összesen 78 egyént tettek át a határon.¹⁹⁹

A kiutasítási hullám első három napjában összesen 180 családot, vagyis körülbelül 720 főt utasítottak ki, akik közül többet a magyar hatóságok nem engedtek be az ország területére, így a határon voltak kénytelenek vesztegelni. Többnyire azokat, akik annak ellenére kerültek fel a kiutasítandók listájára, hogy szerb–horvát–szlovén állampolgársággal rendelkeztek. Ebben az esetben is a vélt vagy valós sérelmek álltak a háttérben, s a helyi hatóságok maradéktalanul kihasználták azt a lehetőséget, hogy a kiutasítandók névsorát a Belügyminisztérium rendeletére ők állíthatták össze.

Pavle Dobanovački szabadkai főispán szerint ők csak a rendelet azon paragrafusát követték, amely arról rendelkezett, hogy az ország területéről minden tekintélyesebb állást betöltő magyar állampolgárt ki kell utasítani. Állítása szerint semmi szándékosság nem volt abban, hogy e hullámban Szabadkáról kizárólag zsidókat utasítottak ki.²⁰⁰

A belgrádi kormány annak ellenére nem engedélyezte a visszatérésüket, hogy közöttük sokan szerb–horvát–szlovén állampolgársággal rendelkeztek.²⁰¹

S miközben javában zajlottak a kiutasítások, a hatóságok betiltották a szerb–horvát–szlovén állampolgársággal nem rendelkező magyar orvosok praxisát,²⁰² 3000 magyar nyugdíjas családtól – mintegy 6000 idős személytől – pedig azért vonták meg az anyagi juttatást, mert a hatóságok indok nélkül elutasították állampolgársági kérelmüket.²⁰³

Ezzel egy időben – a megfélemlítés és az erődemonstráció nyilvánvaló szándékával – zárt katonai alakzatban több ezer szokolista²⁰⁴ vonult fel Szabadka belvárosában, akiket Andrija Pletikosić polgármester is köszöntött.²⁰⁵ A szokolisták egyébként Szabadkán külön egyesülettel is rendelkeztek, s havonta tartottak „nemzeterősítő” előadást a szabadkai színház épületében.²⁰⁶

A nyár folyamán a Szabadka környékén még mindig tevékenykedő határmegállapító bizottság munkája miatt a magyar és szerb–horvát–szlovén kapcsolatok is a mélypontra zuhantak. Ezzel összefüggésben még tavasszal megerősítették a határvédelmet.²⁰⁷ Csak

¹⁹⁸ *Bácsmezei Napló*, 1922. július 9.

¹⁹⁹ *Bácsmezei Napló*, 1922. július 10.

²⁰⁰ *Bácsmezei Napló*, 1922. július 12.

²⁰¹ *Bácsmezei Napló*, 1922. július 16.

²⁰² *Bácsmezei Napló*, 1922. július 12.

²⁰³ Uo.

²⁰⁴ A Szokol harcoss és kimondottan szláv egyesület volt, amelynek fő célkitűzése az ifjúság öntudatos nemzeti életre való nevelése volt.

²⁰⁵ *Bácsmezei Napló*, 1922. június 26.

²⁰⁶ IAS, F.47.1208.II./1922.

²⁰⁷ IAS, F.47.1210. I.1/1923.

márciusban 26 személyt tartóztattak le tiltott határátlépés miatt. Ugyanebben az időben a főkapitányi jelentés szerint „saját kérésére” 30 szabadkajt utasítottak ki az országból.²⁰⁸

A hatóságok újabb és újabb rendeletekben korlátozták a szerb–horvát–szlovén állampolgársággal nem rendelkezőknek a határ menti városokban való letelepedését is.²⁰⁹ Sinkovity Márton 1922. július 1-jén kért tartózkodási engedélyt fia számára. A megromlott egészséggel bíró ifjabb Sinkovity Palicsfürdőn szeretne volna kúraltatni magát. A főkapitány a kérelmet azzal az indoklással utasította el, hogy a háború alatt magyar katonatisztként szolgált és az orosz fronton esett fogságba.

Hazatérése után Budapesten ragadva pedig nem kérte időben a szerb–horvát–szlovén állampolgárságot, ami annak a bizonyítéka, hogy arra nem is tartott igényt.²¹⁰ Sinkovits persze nem tudta, nem tudhatta, hogy kérelme előtt pár nappal – 1922. június 23-án – hozták meg a fentiekben már részletesen tárgyalt rendeletet, mely az egykori magyar tisztviselőket, katonatisztekét és katonákat eltiltotta az állampolgárság felvételétől.²¹¹

Július 29-ig bezárólag elrendelték az 1898 és az 1899-es évfolyamú magyar nemzeti-ségűek katonai bevonulását. Hogy a megalázás teljes legyen, az egykori osztrák–magyar tiszteket nyilvánosan megfosztották korábbi rangjuktól, s a szolgálati időt őrmesteri fokozatban voltak kötelesek letölteni.²¹² Július 26-án értesülhetett a közvélemény arról, hogy a magyarokat nem vették fel előbb Szabadkán, majd az egész Vajdaság területén a választók névjegyzékére. A magyarok felvételét belügyminiszteri utasítás tiltotta meg.²¹³

Ilyen előzmények – a társadalom szinte minden rétegét sújtó intézkedések idején, 1922. július 23-án hozta nyilvánosságra a Magyar Párt a Pašićnak és a közvéleménynek címzett, a magyarság sérelmeit 17 pontban összegző memorandumát.²¹⁴ A memorandum nemcsak a közvélemény, hanem a magyar közösség tömörítése, sorainak zárása miatt is fontos volt. Ez volt a Magyar Párt első, igaz, kizárólag a sérelmi politizálásra épített, de a széles tömegekhez is eljutott politikai akciója.

A memorandumot eredetileg egy Gráber László által vezetett küldöttség kívánta átadni Nikola Pašić miniszterelnöknek,²¹⁵ azonban a belgrádi audiencia megalázó kudarccal ért véget: a miniszterelnökségen a dokumentumot át sem vették, a magyar küldöttséget pedig egyszerűen kitették az épületből.²¹⁶

²⁰⁸ IAS, F.47.1206/I.1/1922.

²⁰⁹ *Bács megyei Napló*, 1922. július 20.

²¹⁰ IAS F.47.1435/XIX.825/1922.

²¹¹ IAS 47.1207.I.178/1922.

²¹² *Bács megyei Napló*, 1922. július 22.

²¹³ *Bács megyei Napló*, 1922. július 26.

²¹⁴ *Bács megyei Napló*, 1922. július 23. A miniszterelnökhöz címzett memorandumot 1922-ben a Szent Gellért Társaság Irodalmi Egyesülete is megjelentette *Az elszakított Délvidék sorsa III.* című kötetében, azonban az eredeti 17 ponttól eltérően csak 15 pontban sorolja fel a sérelmeket. A témával kapcsolatban lásd még A. Sajti 2004, 42–43.; Mesáros 1981, 151–152.

²¹⁵ *Bács megyei Napló*, 1922. július 27.

²¹⁶ *Bács megyei Napló*, 1922. augusztus 10.

A kútba esett miniszterelnöki audiencia lesújtóan hatott a magyar közvéleményre, és a Magyar Párt intézőbizottsága úgy döntött, hogy a memorandumot a zentai nagygyűlés megtartása előtt – szeptember 14-én – postán küldik el a miniszterelnöknek, a kormány tagjainak, a parlamenti pártoknak, illetve a sajtó képviselőinek. A memorandumhoz az intézőbizottság egy kísérőlevelet is mellékel, amely a magyarság sérelmére elkövetett újabb visszaéléseket is tartalmazta.²¹⁷

Bár a memorandumra és a kísérőlevélre válasz sosem érkezett, a választói névjegyzékekkel történt visszaélések mégsem maradtak visszahangtalanul a szerb közvéleményben.

A Demokrata Párt vezető újjvidéki lapja, a *Jedinstvo* a következőket írta a névjegyzékekkel kapcsolatban:

„Az alkotmányban világosan meg van írva, hogy kinek van választói joga. És akinek az alkotmány rendelkezései szerint ez a jog kijár, kell, hogy meggyőződjék arról, felvették-e a választói névjegyzékbe, ha nem vették fel, kell, hogy ezt a jogát felszólamlással érvényesítse. Aki ezt meg nem teszi, annak nincsen joga azt állítani magáról, hogy annak a pártnak, amelyhez tartozik, hűséges tagja. A jelen pillanatban ez annál fontosabb, mert ugyan ezen választói névjegyzék alapján fogják megejteni a nemzetgyűlési, a kerületi és a járási választásokat.”²¹⁸

A *Bácsmezei Napló* vezércikkben reagált a *Jedinstvo* állításaira:

„Megnyugtató nyilatkozatokban meg nem volt hiány. S a végén kiderült, hogy egyetlen járás (a sentai) kivételével sehol sem vették fel a nem szlávokat a névjegyzékbe egy pár állami tisztviselőtől eltekintve. Hogy miért? Az összeíró hatóságok egészen őszintén megmondták, hogy ilyen utasítást kaptak Marinkovics belügyminiszter-től,²¹⁹ aki a kételyeket eloszlatva, vagy maga rendelkezett így, vagy tűrte, hogy ilyen alkotmányellenes példát statuáló »bizalmas utasítások«-at adjanak ki. A Jedinstvo könnyebben meggyőződhetik erről, mint mi. Laptársunk a vajdasági közigazgatás élén álló demokrata dignitáriusaitól (sic!) megtudhatja, hogy ők ostromolták Marinkovicsot, hogy adja ki rendeletben azt, a mit a pártkörben mondott, s ő hallgatott. De beszélt helyette a BBB. ügyosztály, nyilván nem az ő tudta nélkül.”²²⁰

A névjegyzékek körüli visszaéléseknek végül azonban mégis voltak személyi konzekvenciái. Július 31-én tiltakozásul a visszaélések miatt lemondott Pavle Dobanovački főispán.²²¹ A lemondás általános zavart keltett a közigazgatásban. A távozó tisztségviselőt Belgrádba rendelték, ahol Kosta Timotiević miniszterelnök-helyettes és Marinkić belügyminiszter

²¹⁷ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 14.

²¹⁸ *Jedinstvo*, 1922. augusztus 11.

²¹⁹ Dr. Pavle Marinkić demokrata párti belügyminiszter.

²²⁰ *Bácsmezei Napló*, 1922. augusztus 12.

²²¹ *Bácsmezei Napló*, 1922. augusztus 1.

két napig győzködte Dobanovačkit, hogy vonja vissza a lemondását. Dobanovački végül szilárd garanciák biztosítása mellett vállalta is a visszatérést.²²²

A főispán visszatérése viszont tarthatatlanná tette Andrija Pletikosić szabadkai polgármester helyzetét, aki szintén érintett volt a választói névjegyzékekkel elkövetett visszaélésekben, és ugyancsak lemondott. A lemondást a főispánéhoz hasonlóan a belügyminiszter nem fogadta el.²²³ Ezzel több mint egy hónapos válság vette kezdetét. A demokrata–radikális belharc során még az is felmerült, hogy idegenből hoznak vezetőt a város élére.²²⁴ Az ellenétek áthidalása céljából végül kompromisszumos megoldás született: ideiglenes jelleggel 1922. augusztus 20-án Nikola Tabaković addigi alpolgármestert nevezték ki a város polgármesterének.²²⁵

De nem csak Szabadkán zajlottak le botrányos jelenetek. A Bács megyei alispánt, Stojkov Mózest sikkasztás miatt augusztus 1-jén előbb menesztették, majd 25-én le is tartóztatták.²²⁶ Hasonló sorsa lett Arsenić Bács megyei főjegyzőnek is, akit augusztus 20-án korrupció vádjával vettek őrizetbe.²²⁷ Ugyancsak felfüggesztették állásából a megyei főügyészt, a megyei főjegyzőt és a zentai főszolgabíró, s végül lemondásra kényszerült a magyarság köreiben önkényeskedéséről elhíresült topolyai főbíró, Nikola Marković is.²²⁸

A letartóztatások kapcsán a *Bácsmegeyi Napló* vezércikkében többek között a következőket írta:

„[A]ki a korrupció ellen komolyan küzdeni akar, annak küzdenie kell a demokrácia uralmáért, a nemzetiségek választói jogáért. A községi és nemzetgyűlési választójog általánossága a nyilvános ellenőrzés leghatékonyabb módja, ezért támogatják a puritánok s ezért gáncsolják el a panamisták. Egyszer már el kell érni a jogfejlődésnek oda is, hogy ne csak a vagyontárgyak ellopását büntesse, hanem a közjogok elsikkasztását is. Ha becsukják azt, aki egy tyúkot lop, nem maradhat szabadon az se, aki az állampolgároktól elveszi azokat a jogokat, melyeket az alkotmány megad. A közmorál védelme tiltakozik az ellen, hogy a polgárjogok elgáncsolói mindaddig menedéket élvezzenek, amíg a közpénzekkel való hűtlen kezelésük nem bizonyul rájuk.”²²⁹

A sorozatos visszaélések, az erőszak és a kormányzat kétértelmű kommunikációja a jóérzésű szerbekben is megütközést keltett. 1922. augusztus 27-én a *Bácsmegeyi Napló* hasábjain szólalt meg Milan L. Popović egykori magyar országgyűlési képviselő, aki írásában a szerb–horvát–szlovén állam nemzetiségi politikáját vette górcső alá.²³⁰

²²² *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 20.

²²³ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 13.; augusztus 25.

²²⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 26.

²²⁵ IAS F.47.1206/I.1/1922.

²²⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 2.; augusztus 18.

²²⁷ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 21.

²²⁸ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 18.

²²⁹ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 31.

²³⁰ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 27.

A szerző terjedelmes cikkének elején a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság nemzetiségi politikájának kettőséget bírálta. Arra mutatott rá, hogy a hivatalos kijelentésekben, politikai pártgyűléseken előadott szónoklatokban – különösen, ha nemzetiségi szavazókra volt szükség –, a külföldi újságcikkekkel folytatott polémiában a délszláv nemzetiségi politika általában úgy jelent meg, mint a világ legliberálisabb és legdemokratikusabb nemzetiségi politikája. A hatalom mindig a demokratikus alkotmányra és a liberális törvényekre hivatkozott kiemelve egyben a szerb nép demokratikus érzését és gondolkodásmódját. De ez többnyire teljesen meddő maradt, mert Popović meglátása szerint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság ügyeivel foglalkozó angol, olasz vagy a német sajtóban – függetlenül azok konzervatív vagy szociáldemokrata jellegétől – elterjedt és megerősödött az a felfogás, hogy „nálunk a nemzeti kisebbségek erőszakos szláv uralom alá vannak szorítva és őket a nemzeti állameszme érdekében el akarják nyomni”.²³¹

Popović a szerb politikai elit nemzetiségi politikájának kettős kommunikációját is bírálta: szerinte azok, akik a magasztos elvi fejtegetéseikben a nemzetiségi kisebbségek jogaira mutattak rá, a gyakorlatban elvitatták a nemzetiségek legtermészetesebb jogait is, pedig a kisebbségi jogok elismerése nélkül nem lehetett adekvát módon rendezni a szerb–horvát–szlovén államban a nemzetiségi politikát. Már csak azért sem, mert még ha a legszélsőségesebb opció is realizálódna, „amely két és félmillió embert áttelepít, vagy az országból egyszerűen kiutasít”²³² a politikai elit már a magyarok elűzetése után azzal szembesülne, hogy „a harmadfél millió kiutasított helyére nincs honnan venni a harmadfélmillió szerbet, horvátot, vagy szlovént”.

Popović úgy vélte, hogy a szerbeknek meg kell érteniük az új, nemzetiségivé lett alattvalók lelki állapotát, s ebben a vezető szerep „minket, vajdaságiakat, akik a magyar uralom alatt éltünk, illet legelső sorban, hogy ezt a kötelességet teljesítsük és hogy a kisebbségek problémáját megoldjuk”.²³³

A szerző élesen bírálta a belgrádi politikai elitet is, s úgy vélekedett róluk, hogy tagjai sem elméletben, sem a gyakorlatban nem ismerték a kisebbségi kérdést, s olyan eszközökkel akarták azt megoldani, amire a legerőszakosabb nemzetiségi politika sem volt képes, sőt arról sem volt fogalmuk: „mit jelent az, amikor ők egyszerűen világgá bocsájtják azt a kívánságot, hogy ebben az országban mindenki mindjárt beszélje az államnyelvet. Nem tudják, mit jelent, nem két és fél millió embert, hanem csak egy félmilliót is a nemzetisége megváltoztatására bírni!”²³⁴

Az egykori főszoigabíró és országgyűlési képviselő a megbékélésért, az erőszak felszámolásáért is síkra szállt. Meggyőződése szerint csak ez tudta szavatolni a lojális együttműködést a kisebbség és a többség között, mert az erőszak ugyebár erőszakot szül, egyetlen eredménye a dac és a gyűlölet, s éppen ezért gondolatait a következőkkel zárta:

²³¹ Uo.

²³² Uo.

²³³ Uo.

²³⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 27.

„Elég volt a meggyanúsításokból! Elég volt a bizalmatlanságokból és a gyűlölködésből! Vagy alkotmányjogi biztosítékai vannak a nemzetiségi kisebbségeknek, vagy teljesen egyenjogú polgárai ők ennek az államnak és akkor a gyakorlati életben, az állami élet összes megnyilvánulásaiban ők is egyaránt élvezik a teljes szabadságot és összes polgári jogokat.”²³⁵

AKTIVITÁS VAGY PASSZIVITÁS?

A jugoszláviai Országos Magyar Párt tulajdonképpen ekkor még meg sem alakult. Az alapítók az eredeti koncepciója szerint előbb a helyi szervezeteket kívánták létrehozni, majd ezek létrejötte után hívták volna össze a nagygyűlést, ahol a helyi szervezetek küldöttei alkották volna meg az országos párt szervezetét és programját. Ez az elképzelés azonban végül kudarcba fulladt, mivel a hatalom sok településen ellehetetlenítette a helyi szervezetek megalakulását, ami azzal járt, hogy hosszú hónapokra lehetetlenné tette a nagygyűlés összehívását is.

Ugyancsak nehezítette a helyzetet a választójogról szóló törvény azon pontjának az alkalmazása is, mely az államnyelv írásbeli és szóbeli ismeretéhez kötötte a választhatóságot,²³⁶ mivel ez a jogi kitétel olyan helyzetet teremtett, amely már azt a legalapvetőbb kérdést vetette fel, hogy egyáltalán kell-e folytatni, van-e értelme a politikai szervezkedésnek, van-e célja a pártszervezet kiépítésének, vezet-e egyáltalán bárhova is az a fáradozás, amely politikai téren jelölné ki az itt élő magyarság számára a munkát és a feladatokat. Vagy summázva mindezt: volt-e jogosultsága annak a politikai pártnak, mely nem tudta elhárítani szervezkedésének akadályait, amelynek tagjait megfosztották a legegységesebb politikai jogoktól is?

A belső megosztottság gyorsan eljutott a közvéleményhez. A *Bácsmegyei Napló* a tétlenséget bírálva ekkortól kezd kritikái éllel illetni a Magyar Párt munkáját. Mivel kihagyták őket a választójogból, a magyarok nem vehettek részt a községi, kerületi és országos választásokon sem. Ezzel kapcsolatban a *Bácsmegyei Napló* a magyar választók jogfosztásával szembeni tiltakozás elmaradását kérte számon, s egyben hiányolta azt is, hogy a párt nem állt ki a magyar választóknak a névjegyzékre történő utólagos felvételéért.²³⁷

Közben a magyar társadalom egészére kiterjedő állami megszorító intézkedések is kezdtek beérni. Ebben a helyzetben a még meg sem alakult Magyar Párt vezetői elbizonytalanodtak. Ismét felmerült az aktivitás vagy passzivitás néhány hónappal ezelőtt nagy elánnal felvetett kérdése.

Dette János a *Passzivitás* című vezércikkben foglalkozott az ismét aktuálissá vált kérdéssel.

„A passzivitás jegyében nem lehet azt hirdetni, hogy »szüntessenek meg minden kultúrunkát«, a passzivitás nevében tehát nem lehet azt követelni, hogy az »ada-

²³⁵ Uo.

²³⁶ *Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1922. július 10. Zakon o izmenama zakona na osnovi koga su izvršeni izbori na dan 28. novembra 1920. god.

²³⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1922. július 26.

kozást szüntessenek meg«. A passzivitás jegyében csak az a program jogosult, amelyik azt hirdeti: a kultúra fegyvereivel, a gazdasági küzdelem eszközeivel szerezzétek meg azt, amiben politikai téren a nagyobb erő megakadályoz, tudással és vagyoni megerősődéssel teremtsétek meg azt, amit az államhatalomban való részesedéssel nem lehet megszereznetek: fajunk életének biztosítását, fajunk képességeinek kifejlesztését, fajunk jogainak elismertetését a nyelvileg különböző nemzet tengerében a legitimitás szigorú tiszteletben tartásával.”²³⁸

Dette úgy vélte, hogy a politikailag nem iskolázott tömegbe nem szabad a passzivitás jelszavát olyan felhívással bedobni, amely a kulturális tétlenséget és a gazdasági közömbösséget hangoztatja. Ennek alátámasztására a múlthoz fordult: a régi Magyarország nemzetiségei ugyanis iskolapéldákat teremtettek azzal, hogy politikai jogok nélkül és a hatósági üldözések között is hogyan lehet eredményesen elszánt politikát folytatni a kultúra és a gazdasági küzdelem eszközeivel. Nemzetiségi pénzüzetek alakultak, ezek földet szereztek a nemzetiségeknek, amelyek egyfajta valóságos agrárreformot vittek végbe és valósítottak meg. Míg a magyar hivatalos kormánypolitika közben a telepítési akciók meddőségével kísérletezett magyar szigeteket teremtve a szláv és román tengerben, addig a román hitelintézetek a magyar nemesek birtokait szétosztogatták a román parasztok között. A nemzetiségek kulturális szövetségeket alakítottak, ahol pótolták mindazt, amit az államhatalom elmulasztott, tornaegyleteket szerveztek, énekkarokat verbuváltak, segélyegyleteket alapítottak, ifjúsági egyesületeket szerveztek, gazdaköröket teremtettek „és ki tudná még felsorolni mindazt az aktivitást, mindazt a leleményes és céltudatos cselekvést, amit a passzivitás jelentett – akkor”. Dette szerint a megváltozott helyzetben tehát a magyarságnak nem szabad abban bízni és reménykednie, hogy a passzivitás kimondásával jogot szerezhet a tétlenségre, mert a tétlenség ebben a súlyos helyzetben egyenlő a halállal.²³⁹

A Magyar Pártot azonban nemcsak az aktivitás és a passzivitás kérdésköre osztotta meg. Egyre többen ismerték fel azt is, hogy a centralista alapon álló kormánypártok részéről a lojalitásuk nem talált viszonzásra, s a dolgok állása szerint nem is fog, éppen ellenkezőleg – erről az oldalról zúdult feléjük a sérelmek egész özöne. Ennek a felismerésnek az volt az egyenes következménye, hogy egyre erősebb lett azoknak a hangja, akik immáron arra a véleményre helyezkedtek, hogy mindez Vajdaság autonómiájának biztosítása mellett nem következhetett volna be. Egyre többen a Stojan Protić által a vidovdani alkotmány elfogadása előtt javasolt alkotmányos berendezkedést tartották kívánatosnak, amely – mint arra már a fentiekben utaltunk – a Vajdaságnak a külön tartománygyűlés és tartományi kormány mellett a belügy, a közoktatás és az igazságszolgáltatás terén is önállóságot biztosított volna.²⁴⁰ Ennek felismerése után már csak egy lépés volt az autonomista irányban történő orientálódás.

²³⁸ *Bács megyei Napló*, 1922. augusztus 4.

²³⁹ Uo.

²⁴⁰ Évtizedekkel később, a titói Jugoszláviában az 1974-es alkotmány ezt a valóságban is megvalósította. A tartomány ilyen fokú autonómiája az 1988-as ún. joghurtforradalommal szűnt meg.

A párt főideológusa, Gráber László így gondolkodott erről: „Ha a nemzeti kisebbségek arra a meggyőződésre jutnak, hogy a centralista alapon álló kormány és parlamenti tényezők részéről az ő lojalitásuk nem talál megértő viszonzásra, hanem ellenkezőleg, éppen erről az oldalról zúdul feléjük a sérelmeknek egész özöne, amelyek nem állnak ugyan a centralista állásponttal semmiféle okozati összefüggésben, de amelyek jó része Vajdaság tartomány autonómiája mellett soha be nem következhetek volna, a désinteressel álláspontjának revíziója és az autonomista irányban való orientálódás elkerülhetetlenné válik.”²⁴¹

Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy az ekkor már benyújtott állampolgársági törvénytervezet továbbra sem biztosított intézményes garanciát a kisebbségek számára a választójog és a hivatalviselési jogosultságok tekintetében. Egyre nagyobb volt a realitása annak is, hogy törvényerőre emelkedik a nemzeti kisebbségek nincsteleneit a földreformból jogilag is kizáró agrárminiszteri javaslat. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az autonomista felhangok mellett a pártban a kommunista programponatok követelése is egyre erőteljesebben megnyilvánult.

A belső ellentétek a jogilag még meg sem alakult szervezetnél már-már pártszakadással fenyegettek. A követendő stratégia megvitatására végül a párt prominensei 1922. augusztus 9-én ültek össze Szabadkán.²⁴² A szabadkaiakon kívül az ülésen megjelent a zombori Deák Leó, Zentáról Csetle János, Horti János, Sóti Ádám, a moholi Vida Péter, Adáról Király János, Pancsováról Gráber László, Csantavérről Békeffy Károly, Sinkovics Ferenc, Dér Vilmos, Varga Mihály és a torontálvásárhelyi Kis István. A feszültségeket mutatta, hogy az ülésen való részvételtől kimentette magát a kishegyesi Décsi József, illetve a Bánsági Magyar Párt komplett vezetősége: Kis József, Várady Imre és Kardos Samu.

Az első napirendi pont a Magyar Párt memorandumának sikertelen átadása volt. Gráber beszámolt a kudarccal végződött belgrádi audienciáról, majd javasolta, hogy a memorandumot juttassák el minden miniszter és parlamenti képviselő, illetve a sajtó számára. Deák Leó – aki a saját bőrén tapasztalta meg a kiutasítással járó meghurcoltatást – szembeszállva Gráberrel arra tett javaslatot, hogy ez ügyben a párt képviselői ne tiltakozzanak az országos pártok elnökeinél. A vita elkerülése céljából a kérést végül Gráber elfogadta.

Nagy Ödön a húzódó pártalapító nagygyűlés megtartásával kapcsolatban pedig azt javasolta, hogy az idő múlását figyelembe véve talán célszerűbb lenne azt Szabadka helyett Zentára szervezni. Nagy érvelését a jelenlévők elfogadták, s szeptember 8-át tűzték ki határidőnek, majd Sántha György azt javasolta, hogy a megalakítandó párt az egész Szerb–Horvát–Szlovén Királyságra terjessze ki a tevékenységét, munkája ne korlátozódjon csak a Vajdaság területére.

Ezt követően a választójog kérdése került napirendre. Gráber arra tett indítványt, hogy a megoldás érdekében minden parlamenti küldöttséghez menessenek képviselőket, s követeljék, hivatalból igazítsák ki a névjegyzékeket.

²⁴¹ *Bácsmezei Napló*, 1922. június 13.

²⁴² *Bácsmezei Napló*, 1922. augusztus 10.

A jelenlévők abban is egyetértettek, hogy a kormánytól a Magyar Párt hasztalanul várta jogos és alkotmányos kívánságainak a teljesítését, Pašić kijelentései és a valóság között mély ellentétek vannak. Az ülés azonban itt kezdett felforrósodni, mivel a jelenlévők közül egyre többen kezdték el követelni, hogy forduljanak az ellenzéki pártok felé. A szószólók naivan abban bíztak, hogy a magyarság ügyében az ellenzék nagyobb megértést fog tanúsítani, s esetleg a parlamentben is felvetik majd a magyarok jogfosztottságát.

Törésvonal nemcsak ebben a kérdésben volt. Bár elfogadták a pártalapító nagygyűlés új helyét és időpontját, annak helyességéről többen nem voltak meggyőződve. Deák Leó a passzivitás szükségességét hangsúlyozva úgy vélekedett, hogy teljesen felesleges nagygyűlést tartani, s „mindaddig maradjon a magyarság passzivitásban, amíg a sérelmek nincsenek orvosolva, melyek a passzivitás kimondására kényszerítették.”²⁴³ Ezt követően Csetle János szólalt fel, aki kijelentette, hogy nem fogadja el Deák érvelését, mert szerinte ezzel a magyarság önként mondana le a jogérvényesítéséről, s csak a kormánynak tesz vele szívességet.

Előjött az agrárkérdés problematikája is. Szó szót követett, s komolyan felmerült a lehetőség annak, hogy a tehetetlenség miatt érzett elkeseredés hatása alatt a párt végül mégis a passzivitást választja. A vita hevében a passzivitáson túl már arra is voltak megjegyzések, hogy a politikai orientációt a szélsőbal irányába kellene elvinni, és felmerült a még nem is véglegesített pártprogram átírásának a szükségessége is. A helyzet egyre feszültebb lett. A már-már veszekedésbe torkolló vitát végül Gráber higgadt és kompromisszumos javaslata zárta le: előbb alakuljon meg a párt, majd ezt követően döntenek az aktivitás vagy a passzivitás kérdéséről.

Az időnyeréssel tehát sikerült elodázni a lényegi kérdésekre a választ, és a párton belüli állapotokat is konszolidálni lehetett. „Jóleső megnyugvással kell megállapítanunk, hogy a magyarság kiküldött reprezentánsainak elhatározásán nem lett úrrá sem a harag, sem az elkeseredés, hogy a jól bevált magyar politikai belátás távol tartotta a magyarság politikáját minden szélsőségtől és a magyar párt célkitűzéseiben és taktikájában egyetlen egy szempontnak enged csak érvényesülést: a magyar nép érdekeinek”²⁴⁴ – írta a *Bácsmegyei Napló* a történekről.

KÉMPEREK

Mint arra már utaltunk, a kiutasításokkal párhuzamosan letartóztatások és a politikai perek tucatjai is zajlottak. A szabadkai ügyészség által készített statisztika szerint 1922-ben csak Szabadka városában államellenes bűncselekmény, hazaárulás, kémkedés, az alkotmányos berendezkedés megdöntésére tett kísérlet és egyéb politikai bűncselekmények elleni vádpontban összesen 40 letartóztatás történt. Januárban hat, februárban egy, márciusban kettő, áprilisban egy, májusban egy, júniusban négy, júliusban egy, augusztusban öt, szeptemberben

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ *Bácsmegyei Napló*, 1922. augusztus 11.

három, októberben tizennégy, novemberben kettő.²⁴⁵ Ugyanebben az évben az ügyészség 65 bűnvádi eljárást folytatott le. Januárban négyet, februárban egyet, márciusban kilencet, áprilisban hatot, májusban ötöt, júniusban négyet, júliusban hármat, augusztusban ötöt, szeptemberben tizennégyet, októberben tizenkettőt, novemberben kettőt.²⁴⁶

Amikor bizonyos lett, hogy a megfélemlítések ellenére szeptemberben a Magyar Párt hivatalosan is meg fog alakulni, a hatóságok bejelentették, hogy elkészült a Varga György és társai elleni vádirat.²⁴⁷ Nem sokkal korábban a már hónapok óta húzódó ügyben még mindenki bizakodó volt. Júliusban még arról érkeztek hírek, hogy Varga György és társai ellen ejtik a vádat.²⁴⁸ A szabadkai törvényszék vádtanácsa követelte a királyi ügyészségtől, hogy az akkor már hónapok óta húzódó ügyben vagy adjon be vádiratot, vagy tegyen indítványt az eljárás megszüntetésére. Ellenkező esetben a vádtanács ügyészi indítvány nélkül fogja szabadlábra helyezni a nyolc hónap óta letartóztatásban lévő terhelteket.²⁴⁹

Hogy végül nem így történt, abban közrejátszott a Magyar Párt megalakításán túl a nagypolitika megfontolása is. Belgrád ugyanis így próbálta a magyar kormányt rávenni arra, hogy a kémkedés miatt Magyarországon elítélt 27 jugoszláv politikai foglyot kicseréljék.²⁵⁰

Varga Györgyöt és társait a 33 oldalas vádiratban a már részleteiben ismertetett vasutas-lázadással összefüggésben vádolták fелség sértéssel és kémkedéssel.²⁵¹ A vádlottak padján összesen 18 személy ült. Többségük a MÁV egykori alkalmazottja, de egy háztartásbeli nőt – Sári Szabó Krisztinát – is megvádoltak, illetve államellenes izgatás vádjával volt letartóztatva Völgyi János,²⁵² a *Bácskai Napló* egykori szerkesztője.

A vádirat szerint a vádlottak 1919 végén, 1920 elején titkos politikai szervezetet hoztak létre, kapcsolatot tartottak fenn a magyar kormánnyal és a Délvidéki Ligával.²⁵³ Ilyen minőségükben adatokat küldtek a magyar hírszerzésnek a jugoszláv hadsereg erejéről, elhelyezkedéséről, összetételéről, a vasúti kocsiparkállományáról. Tették mindezt abból a célból, hogy felkelést kiobbantásával elérjék az egykor Magyarországhoz tartozó területek visszacsatolását.²⁵⁴

A számos szabálytalansággal, óvással, elfogultsági kifogással és kivételezéssel tarkított per 1922. szeptember 14-én kezdődött. Az ügyészséget Ilija Uskoković képviselte, a bíróság elnöke Stevan Pavlović volt.²⁵⁵

²⁴⁵ IAS F.47.1099.IX.9/1923.

²⁴⁶ Uo.

²⁴⁷ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. augusztus 12.

²⁴⁸ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. július 16.

²⁴⁹ *Bácsmegeyi Napló*, 1922. július 12.

²⁵⁰ A. Sajti Enikő 2004, 45

²⁵¹ A Varga-pert lásd még Csuka 1995, 40–47., A. Sajti 2004, 44–45.; Mesaroš 1981, 154–155.

²⁵² Dr. Völgyi János 1941 és 1944 között Szabadka város polgármesteri tisztségét töltötte be.

²⁵³ A Délvidéki Liga az Ébredő Magyarok által támogatott revizionista szervezet volt Eötvényi Olivér nyugalmazott lugosi főispán vezetésével, melyet a magyar kormány 1921. július 5-én oszlatott fel. Helyét a Szent Gellért Társaság töltötte be (ez utóbbiról bővebben lásd A. Sajti 2004, 39–41.).

²⁵⁴ Mint arra a szabadkai vasutaslázaság kapcsán már kitértünk, itt ismét szeretnénk arra utalni, hogy bár az eddigi közvetlen bizonyítékok száma igen csekély, de a legújabb kutatások alapján az a kép kezd kirajzolódni, hogy a magyar kormányoknak valóban voltak ilyen elképzeléseik és szándékaik.

Maga a fővádott, Varga elutasította a vádakat, csak azt ismerte el, hogy 1920 közepén valóban találkozott Huszár Károly akkori magyar miniszterelnökkel, s a megbeszélések során szóba került annak a lehetősége is, hogy ezt a területet esetleg a szerb csapatok ki fogják üríteni. Egy ilyen fordulatnál a miniszterelnök – Varga állítása szerint – attól tartott, hogy a Délvidéken kommunista mozgalmak alakulhatnak, s ezért a megbeszéléseken számba vették a kivonulás utáni lehetséges forgatókönyveket.

Varga azt már tagadta, hogy a fentiekkel összefüggésben Huszártól bármiféle megbízást kapott volna,²⁵⁶ ugyanakkor határozottan cáfolta a lázadásra tett előkészületeket és a magyar hírszerzéssel való kapcsolatát is.²⁵⁷ Az elhúzódo per során Varga és társai is részletesen beszámoltak a fogságban töltött időszak alatt elszenvedett válogatott kínzásokról,²⁵⁸ amelyek során például az ütlegetések miatt az állapotos Sárai Szabó Krisztina elvetélt.²⁵⁹

A per 1922. szeptember 27-én ért véget.²⁶⁰ Mivel a tárgyalás során meghallgatott szakértői vélemények is cáfolták a vádakat, így az ítéleteket végül Tillinger György főkapitányhelyettes, a demokrata párti Gavran Karakašević főkapitány, Borivoje Sretiljković őrnagy, Slobodan Milodanović rendőrkapitány, Franjo Vukić rendőrkapitány és Vaso Jovanović rendőrkapitány szóbeli vallomásaira hivatkozva – jogilag tarthatatlan módon – az 1921-es államvédelemről szóló rendelet alapján visszamenőleges hatállyal hozták meg. Varga Györgyöt 15, Ignác Gyulát 12, Hajdú Józsefet 10, Németh Ignácot 8, Demeter Aladárt, Veresbaranyi Mihályt és Völgyi Jánost 5-5 évi fegyházra ítélte a bíróság, 12 vádlottat felmentettek.

1923-ban az újvidéki fellebbviteli bíróság bizonyítékok hiányában az elítélteket végül is felmentette,²⁶¹ Varga és Ignác az igazságtételt nem élhette meg: a bántalmazások során elszenvedett sérülések és a kegyetlen börtönviszonyok (a brutálisan összevert, belső vérzéstől szenvedő rabokat fűtetlen cellákban tartották fogva) miatt 1923. február 6-án délután 4 órakor a törvényszéki fogházban először Ignác Gyula halt meg.²⁶² Nem sokkal később, 1923. február 16-án²⁶³ a per fővádottja, dr. Varga György is elhunyt.²⁶⁴ Varga halála Szabadkán az első társadalmi és nemzetiségi különbségeken túlmenő csendes mozgalmat indította meg az elhunyt hozzátartozóinak segítségével.²⁶⁵

²⁵⁵ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 15.

²⁵⁶ Uo.

²⁵⁷ Uo.

²⁵⁸ A vallomások szerint a brutális kínzásokat – melyeket a korabeli sajtó részletesen leír – Borivoj Sretiljković őrnagy, valamint Slobodan Milodanović, Franjo Vukić és Vaso Jovanović rendőrkapitányok követték el.

²⁵⁹ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 16.; szeptember 19.

²⁶⁰ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 28.

²⁶¹ A. Sajti 2004, 45.

²⁶² *Bácsmezei Napló*, 1923. február 7.

²⁶³ *Bácsmezei Napló*, 1923. február 17.

²⁶⁴ IAS F: 47.117 Gradsko poglavarstvo Subotica 1922. Indeks A–NJ, dr. Varga Đerd – bolnički trošak IX.245/923, 3483, 16. febr. 1923. (A szabadkai levéltárban eddig ez az egyetlen utaló adat került elő Varga György vonatkozásában a névjegyzékben, maguk a dokumentumok megsemmisültek.)

²⁶⁵ *Bácsmezei Napló*, 1923. február 17.

A Varga-féle *monstre per* ítélethirdetése előtti napon, 1922. szeptember 26-án Kosta Marušić főügyész egy másik kémkedési ügyben is vádiratot nyújtott be. A 35 éves Molnár Ivánt, a szabadkai rendőrség egykori detektívét azzal vádolták, hogy 1922. január 17-én, majd 1922 márciusában, illetve 1922. május 10-én, a határon történt letartóztatásakor illegális határátlépést követett el. Molnár a vádirat szerint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság alkotmányos berendezésének megdöntésére tett kísérletet, s a magyar hírszerzésnek adatokat adott át a szerb–horvát–szlovén hadsereg és a szabadkai rendőrség állapotáról, belső szervezéséről, valamint Szabadka város ellátottságáról.²⁶⁶

A Varga-féle perrel ellentétben Molnár Iván peranyaga részleteiben megmaradt. Egyértelműen megállapítható, hogy az újvidéki fellebbviteli bíróság 1923. február 8-án jóváhagyta Molnár Iván első fokon kirótt büntetését. A dokumentumok között azonban elveszett az elsőfokú ítélet, így nem lehet pontosan tudni, hogy milyen büntetést kapott Molnár. Arra csak közvetve lehet következtetni két – 1929-ből, illetve 1930-ból – megmaradt dokumentumból. Egy 1929-es irat szerint a bűnjelet (*corpus delictit*), ami egy német nyelven íródott kérdéssor volt, az állam 1929. június 15-én konfiskálta. Egy 1930. február 20-án kelt okirat a bűnjelet azzal az indokkal helyezte vissza a levéltárba, hogy az ügyet véglegesen lezárták.²⁶⁷ Bár a német nyelven íródott *corpus delicti* az idők folyamán elveszett, a két fenti adatból mégis megkockáztatható az a feltételezés, hogy Molnárt hét év börtönbüntetésre ítélték.

A MAGYAR PÁRT MEGALAKULÁSA

Az alakuló nagygyűlést többszöri halasztás után végül az augusztusi pártértekezlet értelmében 1922. szeptember 8-án Zentán szerették volna megtartani, de az utolsó pillanatban ismét elhalasztották.²⁶⁸

A párton belüli állapotokat, zűrzavart, a központi vezetés és az alapszervezetek közötti koordináció hiányát mutatja, hogy a prolongálásról a zentai szervezet a párt vezetőségének tudta és határozata ellenére döntött, amiről a pártvezetőség is csak a *Bácsmegyei Naplóból* értesült.

Miután a zentaiak önhatalmú döntése után a párt központi vezetősége az egész zentai pártvezetést Szabadkára rendelte, kitört a botrány.²⁶⁹ A halasztás háttérében az állt, hogy a zentai szervezet minden egyeztetés nélkül, egyéni akció keretében egy háromtagú delegációt küldött Belgrádba az oktatási miniszterhez, hogy elsorolja a magyarság sérelmeit. Csakhogy az utat senki sem készítette elő, a delegáció tagjai még szerbül sem tudtak, így amikor a zentaiak megérkeztek az Oktatási Minisztérium épülete elé, a bebocsájtást kérőket a megalázó ide-oda küldözgetések után végül kitesékelték a minisztérium épületéből.

A *Bácsmegyei Napló* kommentárjában így fakadt ki az ügygel kapcsolatban:

²⁶⁶ IAS, F:276.596/1922.

²⁶⁷ IAS F: 045.77.K.1544/1922.

²⁶⁸ *Bácsmegyei Napló*, 1922. szeptember 5.

²⁶⁹ *Bácsmegyei Napló*, 1922. szeptember 12.

„Így nem lehet pártot vezetni, így nem lehet mozgalmat irányítani, így becsületes munkát sem lehet végezni. Ennyi naivitás, ennyi tájékozatlanság, ennyi tapintatlanság túlságosan elegendő ahhoz, hogy szétcibálja azt a maradék hitet, amit lelkében melenget még a magyarság, ha politikai céljaira, kulturális feladataira, külön életének jövőjére gondol. [...] Elmúlt annak ideje, hogy ami itt az egész magyarság nagy ügye, mint amilyen az iskolaügy, azt jó-rossz ötletekkel, egyéni akciók módjára egyesek vállalják feladatostul.”²⁷⁰

A pártvezetőség a fejmosás után kénytelen volt tudomásul venni a presztízavesztésüket, de a zentaiak által javasolt szeptember 24-i időpontot nem fogadta el. A nagygyűlést végül bizonytalan időre halasztották el.²⁷¹

A háttérben más események is zajlottak: megindult a helyezkedés, a pozícióért való harc. Még a zentai botrány előtt, szeptember 1-jén Dettre János írta a következőket:

„A nagygyűlés választásait úgy kell előkészíteni, hogy ez a kívánság valóban tette váljon, hogy azok, akik a párt élére kerülnek, valóban az egész magyarság kiválasztottjai legyenek. Az eddigi előkészületeket látva, attól kell tartanunk, hogy ez nem így lesz. A subotcai szervezet a vidéki szervezetek kiküldötteivel közvetlenül a nagygyűlés előtt akarja megejteni a jelölést. Ez ellen tiltakozik nem a mi szavunk, hanem a magyar érdek. Jól tudjuk, hogy a nagygyűlésen hogy történik a választás. Az előadó fölolvasson egy névsort és minden névre zúgó éljenzés, vagy a zúgó éljenzésbe belevessző halk ellentmondás a válasz. Soha nem a népgyűlés választ, hanem azok, akik a jelöltek listáját elkészítik.”²⁷²

A botrányokkal terhelt szeptemberi elejei napok, a hosszas bizonytalanság és a különböző határidő-kombinációk végül kényszerpályára állították a pártelítelt, a helyzet tarthatatlanná vált.²⁷³ A belső szakadást elkerülendő a régóta tervezett zentai nagygyűlést mindenképpen meg kellett tartani. Végül a zentai pártvezetőség nevében Sóti Ádám ügyvéd értesítette Székely Áront, a szabadkai központi pártvezetőség főtitkárát, hogy szeptember 17-ére, vasárnapra bejelentették a polgármesternél és a rendőrkapitánynál a nagygyűlés megtartását, amit a hatóságok szóban tudomásul is vettek.

Az elnökség mindent egy lapra tett fel. Bár még nem érkezett meg a hatóságok írásbeli engedélye,²⁷⁴ Nagy Ödön, a párt szabadkai ügyvezető elnöke kiáltványt bocsátott ki a magyarsághoz, melyben felhívta a városok, a községek és a falvak lakosságát, illetve a már

²⁷⁰ Uo.

²⁷¹ *Bács megyei Napló*, 1922. szeptember 7.

²⁷² *Bács megyei Napló*, 1922. szeptember 1.

²⁷³ Az országos Magyar Párt megalakulása előtt. *Bács megyei Napló*, 1922. szeptember 13.

²⁷⁴ A párt vezetősége, hogy elkerülje az újabb kudarcot, szeptember 14-én olyan döntést hozott, hogy amennyiben a hatóságok mégis betiltanák a közgyűlés megtartását, akkor zárt helyen, értekezlet formájában, de 17-én mindenképpen megalakítják a Magyar Pártot. *Bács megyei Napló*, 1922. szeptember 14.

megszervezett alapszervezetek vezetőit és tagjait, hogy a zentai nagygyűlésen minél nagyobb számban jelenjenek meg, mert „a legszentebb föladatak előtt állunk: a magyarság sorsa, boldogulása függ a mi összetartásunktól. Ha a turáni átok utolér, a tomboló gyűlölet és üldözés martalékai maradunk.”²⁷⁵

Egy nappal később – amikor postán megküldték Pašićnak a magyarság sérelmeit összefoglaló dokumentumot – Sántha György elnök és Székely Áron főtitkár aláírásával *Jugoszláviai Magyarok!* felszólítással kiáltványt jelentettek meg, melyben arra kérték a magyar közösség tagjait, hogy minél nagyobb számban vegyenek részt a nagygyűlésen.²⁷⁶

A hivatalos indoklás szerint az idő rövidsége miatt nem kézbesítettek külön meghívókat sem, s ezt jelölték meg annak okául is, hogy a közvéleményt kizárólag a napilapok útján értesítették a nagygyűlés helyéről és időpontjáról. A vidéki szervezetekkel lemondatták az előértekezletek is. A háttérben azért más is volt. Dettre figyelmeztetését figyelmen kívül hagyva a párt vezető elitje már leosztotta a tisztségeket: a jelölések Zentán vitára már nem alkalmas időpontban, közvetlenül a nagygyűlést megelőzően történtek meg.

Az elkövetkező napokban nyílt titok volt, hogy a szerb nacionalista körök vérontásra készülnek. A szerb sajtóban különböző hírek szóltak arról, hogy a telepések és a nacionalista ifjúsági szervezetek ellentüntetést szerveznek. A Csuka János is idézi²⁷⁷ a belgrádi *Vreme* 1922. szeptember 17-i számát: „hogy szombaton Belgrádból harminc komitácsi Pečenac Koszta vojvoda vezetése alatt elindult Zentára, minthogy olyan hírek terjedtek el, hogy ott a Vajdaság autonómiáját fogják követelni. Ezekhez Újvidéken az ottani nacionalisták csoportja csatlakozik dr. Bogojević vezetése alatt. A gyűlésre a szabadkai nacionalistákon kívül a verseci nemzeti lovasosztag is elmegy...” Bár Zentát előzönlötték a különböző szerb szabadcsapatok, a nagygyűlésen rendbontás végül nem történt.

A korabeli sajtó beszámolója szerint²⁷⁸ 1922. szeptember 17-én mosolygó, szelíd vasárnap délelőtt volt.²⁷⁹ Az ünnepi hangulaton túl ott volt az aggodalom is. A távolságok, a közlekedés kezdetlegessége, illetve mert tartani lehetett attól, hogy a hatóságok megakadályozzák a városba jutást, már a megelőző napon Zentára érkeztek a topolyai, az újvidéki, a zombori és a távolabbi vidékek küldöttei. Sokan jöttek Magyarokiszárról, Moholról, Adáról és a Zentához közeli községekből is. A bánági részekből csak a nagybecskerekiek és a torontálvásárhelyiek jelentek meg, mert a hatóságok a nagygyűlésre igyekvőket a tiszai hídnál tömegesen visszafordították.

Reggel 9 órakor a helyi szervezetek kiküldöttjeiből alakult előértekezlet végérvényesen megállapította és jóváhagyta a nagygyűlésen a párt prominensei által már jól előre elkészített határozati javaslatokat és az Országos Magyar Párt funkcionáriusainak jelölését.

²⁷⁵ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 13.

²⁷⁶ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 14.

²⁷⁷ Csuka 1995, 63.

²⁷⁸ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 18.

²⁷⁹ A nagygyűlés eseményeit néhány pontosítástól és kiegészítéstől eltekintve Csuka: i. m. 63–71.; Mesaroš 1975, 155–157. részletesen feldolgozta.

A nagygyűlést Zenta főterén rendezték meg mintegy 10 000 fő részvételével.²⁸⁰ A főtér közepén elhelyezett emelvényen foglaltak helyet az egyes helyi szervezetek vezetői, a zentai intézőbizottság és a gyűlés szónokai Sántha Györggyel és Sóti Ádámmal az élen. Az emelvény körül a megszeppent, de emelkedett hangulatú csendes emberek sokasága állt, a tömeget pedig erős fegyveres csendőr- és rendőregységek vették körül.

Városszerte erősen felfegyverzett csetnik- és Orjuna-egységek voltak jelen. Ezek a félkatonai alakulatok a nagygyűlés alatt a magyar tömegek hátában helyezkedtek el, s a felhangzó jugoszláv himnusz hangos éneklésével igyekeztek megfélemlíteni a magyarokat. A reguláris karhatalmi erők vélhetőleg a két tömeg szétválasztásával, illetve a rendezvény biztosításával voltak megbízva.²⁸¹

Két feltűzött szuronyú katona, Đorđe Nikolić rendőrfőkapitány, Svetozar Vujić és Palmár Kálmán tanácsnokok kíséretében érkezett meg a helyszínre a nagygyűlés kormánybiztosa, Branko Petrović, Zenta akkori polgármestere.

Miután az emelvényen elfoglalták a helyüket, a zenekar a magyar tömeg jelzésértékű csendje mellett eljátszotta a szerb himnuszt. Utána Sóti Ádám üdvözölte a kormánybiztost, s a tömeghez fordulva kijelentette, a kormánybiztos személye a garancia arra, hogy nyugodtan fog lefolyni nagygyűlés, a kormány képviselői meghallgatják a kívánságokat, melyeket a jelenlévők „jó szívvel, lojalitással, hűséggel” adnak elő. Az irreguláris alakulatok fenyegető jelenlétére utalva kifejezte abbéli reményét, hogy amennyiben bármilyen incidens zavarná a nagygyűlést, a karhatalmi erők biztosítani fogják annak zavartalan folytatását. Ezt követően üdvözölte a jelenlévőket, s mondatait azzal a kéréssel zárta, hogy „legyenek hűséges alattvalói új hazájuknak, legyenek engedelmes polgárai az új rendnek”.

Sótit követően Sántha György szólt a jelenlévőkhöz a „Nagyra becsült kormánybiztos úr! Mélyen tisztelt közgyűlés! Kedves magyar testvéreim!” megszólítással. A korabeli retorikai fordulatokkal tarkított jókívánságok után az államhűség demonstrálása végett arra kérte a tömeget, hogy hatalmazzák fel a vezetőséget, hogy küldhessen az uralkodónak egy üdvözlő táviratot, melyben kéri, hogy biztosítsa a magyarság számára védelmét és jóindulatát. A pártelnök beszédének második részében az államhűség ismételt nyomatékosításán túl a békeszerződések által biztosított jogokat is számon kérte az állam megjelent képviselőin.

Sánta beszéde után Csetle János szólt a tömeghez, s kijelentette, hogy a pártalapítással a jugoszláviai magyarság egységes, minden más politikai párttól független, a társadalmi osztályokat átlépő politikai szervezetben kíván politizálni, s felhívta az „ország dolgozó magyar népét”, hogy felretelve minden osztályellentétet és felekezeti gyűlöletet, a magyarság jogi és politikai egyenjogúsításáért megindult küzdelemben egységesen csatlakozzon a Magyar Párthoz.

Csetle beszédét követően kimondták a pártalapítást és megválasztották a vezetőséget. A területiség elvét figyelembe véve elnökké a szabadkai Sántha Györgyöt, társelnökké

²⁸⁰ Mészáros Sándor, bár ismerteti a korabeli sajtó által közölt adatot, a résztvevők számát – hivatkozás megadása nélkül – 3000 főre becsülte. Mesaroš 1975, 155. Ugyancsak Mészáros közli a szerb–horvát–szlovén titkosszolgálat feljegyzését is, amely a résztvevők számát 1200-1300-ra tette. Mesaroš 1975, 157.

²⁸¹ Csuka 1995, 63–64.

a nagybecskereki Várady Imrét, a pancsovai Gráber Lászlót, a zombori Falcione Árpádot és a zentai Sóti Ádámot választották. Az ügyvezető elnöki tisztséget a szabadkai Nagy Ödön látta el, a 3 főtitkári posztot a szabadkai Ruby Gyula, a zentai Csetle János és a nagybecskereki Mara Jenő viselte, míg titkárrá a szabadkai Strelitzky Dénest és a zombori Deák Leót terjesztette fel a Csetle által ismertetett határozati javaslat.

A pártalapítás kimondása után elsőként Várady Imre intézett beszédet az egybegyűttekhez, s a magyarság pártalapítását azzal indokolta, hogy az állami közéletben „az új haza gazdasági, politikai, kulturális felvirágoztatása érdekében” együttműködést ajánljon fel a többségi nemzetnek. A magyar közösség pedig nem kíván mást – hangsúlyozta Várady –, mint a nemzetgyűlés által meghozott, a király által szentesített s meghirdetett törvény és alkotmány rendelkezéseinek kivétel nélküli, egyforma alkalmazását.

Várady után Gráber László lépett a szónoki emelvényre, s a párt végleges programjának ismertetése előtt kijelentette, hogy a Magyar Párt elfogadja és elismeri a centralizált vidovdani alkotmányt. Ugyanakkor hozzátette azt is, hogy meggyőződése szerint mindez nem zárja ki a gazdasági viszonyok figyelembevételével kialakított önkormányzati egységek létrehozását sem.

Gráber visszafogott beszéde után Nagy Ödön szólalt fel, aki elsősorban a sérelmi politizálás attitűdjét ütötte meg. Bevezetőjében leszögezte, hogy „ezeréves hazánk elvesztése óta kötött kézzel néztük az eseményeket”.²⁸² Elutasította a magyarsággal szemben a minden oldalról érzékelhető ellenszenvet, s mint mondta, a magyar közösség minden áldozatot meghozott, hogy az államalkotó nemzet és a magyarság között a társadalmi, felekezeti és politikai béke helyreálljon. „De a testvéri és baráti kézszorítást hiába vártuk, jóakaratot sehol sem mutattak irántunk, szeretettel vagy megértéssel sehol sem beszéltek rólunk.”²⁸³

A Magyar Párt létrehozását ez a politika indokolta, mert a közösségnek csalódásában nem maradt más lehetősége, hogy jogérvényesítése céljából létrehozza a Magyar Pártot. A szerb politika vádjaira reflektálva pedig az mondta, hogy „nem akarjuk mi a Magyar Párt egységét örökössé avatni, – szűnjék meg az államéletből kitaláltottságunk, a kisebbségek alávett állapota, álljon helyre a jog, törvény és az igazság uralma, az egyenlő és igazságos elbánás elve, biztosítsák mindenkinek számára a polgári és politikai jogok teljes élvezete, – mi az önálló pártküzdelemmel azonnal föl hagyunk”.²⁸⁴

Nagy Ödön beszéde után a megválasztott pártelnök, Sántha György szólt röviden a tömeghez, majd Sóti Ádám felszólította a jelenlévőket, hogy csendben, nyugodtan oszlojanak szét.

A Magyar Párt alakuló nagygyűlése békésen ért véget, az esti órákban viszont több helyen is tettelegességre került sor. Egy nagyrészt idegenekből álló csoport először a Vass-féle vendéglőben provokált verekedést, majd egy órával később a belvárosban támadtak békés járókelőkre.²⁸⁵

²⁸² *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 18.

²⁸³ Uo.

²⁸⁴ Uo.

²⁸⁵ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 19.

Az első támadás este 11 óra körül történt, amikor egy 15 fős társaság támadt a Vass-féle vendéglőben mulatozó magyar fiatalokra. A megtámadott magyarok szembeszálltak a betolakodókkal, és rövid küzdelem után kiszorították őket a vendéglőből. A támadók nem sokkal később erős rendőri egységekkel tértek vissza, s a vendéglőben lévő magyarokat bevitték a zentai rendőrörsre.

Éjfél körül, vélhetőleg ugyanaz a társaság, a főtértől mintegy 50 lépésnyire levő Planička utcában, megtámadta a Royal kávézóból egy barátja társaságában hazatérő Forrai Ferenc tanítót, akit magyargyalázó ordítások közben bokszerrel leütöttek. A kedélyek az elkövetkező napokban sem nyugodtak meg: a támadások a zentai hétköznapiak részévé váltak.²⁸⁶

A szerb sajtó az eddigi szellemben kommentálta a zentai eseményeket. A nagygyűlés másnapján a belgrádi *Pravda* reggeli száma rövid tudósításban számolt be a Magyar Párt zentai nagygyűléséről. A Pavle Marinković²⁸⁷ által alapított ultrakonzervatív lap szerint Zentán 1000 ember vett részt a Magyar Párt megalapításán köztársaságot és autonómiát követelve.²⁸⁸ A radikálisokhoz közel álló, szintén belgrádi *Novi list*²⁸⁹ esti számának első oldalán ismertette a Magyar Párt Zentán elfogadott programját. Az igen pontatlan összefoglalás után a lap azon a véleményen volt, hogy a vajdasági politikai körökben a program rossz benyomást tett, mert a magyarok követeléseit sok tekintetben nagyon időszerűtlennek és túlzónak tartják. Nyúl farknyi tudósításában a *Politika* a résztvevők számát 3000-re becsülte. Ugyanakkor a lap külön hangsúlyozta a beszédek békés hangnemét és tónusát is, a magyarság követeléseivel kapcsolatban pedig a következőket írta: „az iskolákban elismerik a szerbet, mint az állam nyelvét, de követelik, hogy emellett magyarul is tanulhassanak. A résztvevők sikraszálltak a progresszív adóztatás mellett, valamint azért, hogy Vajdaság adminisztratív berendezését úgy alakítsák ki, hogy annak területét ne szakítsák szét.”²⁹⁰

A PROGRAM

A pártprogram körüli viták még 1922 februárjában bontakoztak ki. A legnagyobb probléma az érdekeik miatt is eltérő magyar társadalmi rétegek egészére egyesítő hatással bíró manifesztum megírása volt. A legnehezebb, a legtöbb gondot okozó, állandóan visszatérő probléma a liberális és a konzervatív világnézetükben elválasztottak egy zászló alá hívása volt.

Detre János a *Program* című írásában úgy vélekedett, hogy a kisebbségi magyaroknak nem az impulzusok, a jelszavak, a szimpátiák és az ellenszenveteket folytató politika mellett kell kiállniuk, hanem amellet, amely lefedi a magyar társadalom egészét, s alapvetően az egyetemes érdekeket nézve végső célként az egy és oszthatatlan magyarság érdekeiért harcol.²⁹¹

²⁸⁶ *Bácsmezei Napló*, 1922. szeptember 23.

²⁸⁷ Pavle Marinković (1866–1925) szerb konzervatív politikus, újságíró. 1906-tól a Szerb Újságíró Egyesület elnöke. A *Red* és a *Pravda* napilapok alapítója.

²⁸⁸ *Pravda*, 1922. szeptember 18.

²⁸⁹ *Novi list*, 1922. szeptember 22.

²⁹⁰ *Politika*, 1922. szeptember 18.

²⁹¹ *Bácsmezei Napló*, 1922. február 22.

Meggyőződése volt, hogy a kiélezett helyzetben a különböző világnézetek, klikkek egyéni akciói rendkívüli veszélyeket hordoznak magukban, mert megbontják a közösség egységét, erejét és szervezési lendületét. Éppen ezért fogalmazta meg a kisebbségi lét egyik, a mai napig elméleti alapjának számító tézisé: „lehetünk konzervatívok és haladók, lehetünk hívők és pogányok, lehetünk dacosak és megalkuvók, akkor, amikor a magyarság érdekeinek szolgálatába szegődünk, legyünk elsősorban magyarok. S találkozunk össze mi, különböző hitek, meggyőzések, világnézetek és égtájak magyar vándorai a magyarságunkban.”²⁹²

A mozgásteret boncolgatva Dettre szerint a Magyar Párt programját két tényező szabta meg. Az egyik az a kötelezettség, amit a nemzetiségek javára a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság magára vállalt a nemzetközi szerződésekben és az alkotmányban. A programnak egyrészt ezeknek a kötelezettségeknek a megvalósításáért kell alkotmányos és a legális harcot hirdetnie. Ugyanakkor óva intett az államrend gyökeres megváltoztatására – az alkotmánymódosításra, az autonóm közigazgatásra utaló követelésektől.

További szellemi erőfeszítést igényelt az a kényszerítő tény, hogy komoly eltérések voltak azokban a kérdésekben, amelyek kívül estek a törvényes kötelezettségeknek és a magyar nyelv védelmezésének a körén. Ezért a „Magyar Párt programja nem lehet más, csak őszintén demokratikus, becsületesen progresszív és fenntartás nélkül haladó. A Magyar Pártot kell, hogy a támogatói között találjon minden korszerű reform, minden demokratikus törekvés. A Magyar Párt nem választhat abban a kérdésben, hogy mit támogasson: a nagybirtokosok földjének érintetlenségét, vagy a magyar földnélküliek földhöz juttatását. A meggyőződés és az eltökéltség csorbíthatatlan eszközeivel kell küzdenie a magyar nincstelenek földhöz juttatásáért.”²⁹³

Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a földreform kérdését a szociális helyzet figyelembe vételével és a gazdasági szükségletek alapján kell a leendő programban megjelentetni. Az alapkérdés a magyar nincstelen földhöz juttatása volt, mert „ha fölvetették a földreform végrehajtásában a nemzetiségi kérdést – szerintünk helytelenül és indok nélkül – ám ragaszkodjon a Magyar Párt is a nemzetiségi szempont olyan módon való betartásához, hogy a magyar földnélküliek legalább annyi földhöz jussanak, mint amennyit magyar anyanyelvű nagybirtokosoktól igénybe vettek.”²⁹⁴

A program első, tizenhat pontos változata végül április 9-re készült el Dettre János barátja, Gráber László²⁹⁵ tollából. Ezt a programot a szabadkai szervezet tette közzszemlére nyomtatékosan hangsúlyozva, hogy az a trianoni szerződés alapján áll, annak államhűsége nem kérdőjelezhető meg.

Az első programot a nemzeti kisebbségek jogait védő szerződések és alapelvek végrehajtását, a magyarság, s általában az összes nemzeti kisebbség politikai, kulturális, gazdasági és szociális érdekeinek korlátoktól mentes érvényesülését és biztosítását követelte. Másodikként az alkotmányban előírt emberi, nemzeti, állampolgári szabadságjogok, a

²⁹² Uo.

²⁹³ Uo.

²⁹⁴ Uo.

²⁹⁵ *Bácsmezei Napló*, 1922. április 9.

sajtószabadság, a gyülekezési és szervezkedési jogok gyakorlásának és élvezetének törvényes biztosítását kérték.

A nyelvi kérdések képezték a program harmadik pontját: az anyanyelv korlátozás nélküli szó- és írásbeli használatáért szállt síkra a közigazgatás, illetve az igazságszolgáltatás szerveinél.

A program negyedik tézise az alapfokú önkormányzatiság kérdéskörével foglalkozott. Követelte a községi és törvényhatósági önkormányzati jog teljes visszaállítását, az önkormányzati választások elrendelését, az önkormányzati testületekben a nemzeti kisebbségek számára jegyzőkönyvi és tárgyalási nyelvként az anyanyelvük használatának a biztosítását.

A manifesztum az oktatás minden területén követelte a magyar nyelv biztosítását. Síkra szállt a magyar iskolai bizonyítványok az állami iskolák okiratainak egyenlő elismeréséért, a szabad iskolaválasztás és a tanszabadság jogáért.

A program kiállt a vallásfelekezetek önkormányzati jogának tiszteletben tartásáért, annak biztosításáért, fejlesztéséért és megfelelő anyagi támogatásáért. A politikai fogvatartottak számára amnesztiát kértek.

A gazdasági kérdésekkel és az adórendszerrel három programpont is foglalkozott. Szerepelt benne a szabad forgalmat korlátozó intézkedések eltörlése, a kereskedelem, ipar, pénzügy, a gazdasági élet teljes szabadságának a biztosítása és fejlesztése, a kereskedelmi és iparkamarák önkormányzatának tiszteletben tartása, egyszóval a szabad kereskedelem követelése. Az adórendszer vonatkozásában igazságos, az egész államra kiterjesztett egységes adórendszert, pénzügyi és vámpolitikát kívántak a szerzők. Szükségesnek tartották a közigazgatás pártatlanságának a biztosítását és a képzettséggel bíró régi tisztviselők visszahelyezését.

Amint az várható volt, a programban kiemelkedő helyen szerepelt az agrárreform kérdése: a „földbirtokreform igazságos, haladó idők szellemének megfelelő népies megoldását” kívánták a termelés folytonosságának és zavartalanságának biztosításával. Ugyancsak felhívták a figyelmet a magyar agrárproletariátust ért sérelmek megoldatlanságára. Az ipari munkásság vonatkozásában a szakszervezetek szabadsága, a sztrájkjog elismerése és visszaállítása állt a program fókuszában.

A választójog vonatkozásában az általános, titkos, községenkénti egyenlő választójogot, a választói névjegyzéknek törvény szerinti összeállítását és kiigazítását hangoztatták. „Akinél választójoga van, az választható is legyen – sem aktív, sem passzív választói jog elnyeréséből nem zárhatók ki azok, akik az államnyelvet nem tudják” – követelték. Ez a kitétel nem véletlenül került bele. A választójogi törvényt ugyanis – mint arra már utaltunk – 1922. június 21-én úgy módosították, hogy a választhatóság feltételül megkövetelték az államnyelv írás- és szóbeli ismeretét.²⁹⁶

A Magyar Párt a magyar közművelődés és közoktatás anyagi terheit a közteherviselés elvét figyelembe véve a magyar közösség által befizetett adó bevételek visszajuttatásával kívánta rendezni. Az utolsó programpont az asszimilációs politika megszüntetéséért szállt síkra.

²⁹⁶ *Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1922. július 10. Zakon o izmenama zakona na osnovi koga su izvršeni izbori na dan 28. novembra 1920. god.

A Magyar Párt Zentán elfogadott, 16 pontos programja lényegi elemeit tekintve – az ezt megelőző belső viták ellenére – nem sokban tért el az első tervezettől. Mindkettő egy gyakorlati, magyar szempontból minimális, az új állam szempontjából azonban egy maximális kisebbségi program volt.

Taktikai oldalról tekintve a program túllépett a magyarság keretein, került a kizárólagosságot: a jogi és a politikai egyenlőség érvényesülését, a kulturális és gazdasági fejlődés biztosítását és az úgynevezett nemzetiségi különjogokat nemcsak a magyarság számára, hanem az összes nemzeti kisebbség részére követelte.

A programban hangsúlyos szereppel bír, az anyanyelvhasználattal és az iskoláztatással kapcsolatos elemek kétségtelenül a magyar éra időszakához, gyakorlatilag az 1868-as nemzetiségi törvényhez nyúltak vissza egyben túl is lépve azon: a teljes fokú magyar iskoláztatás megjelenítése a programban már a kisebbségi intézményrendszer felállítására tett első, igaz, igen gyenge, elsősorban és kizárólag csupán elméleti kísérlete. Alapvető célja a magyar oktatási rendszer erodálásának és leépítésének a megállítása volt.

A Magyar Párt programját formálók igyekeztek elkerülni egy-egy társadalmi osztálynak a hangsúlyos megjelenítését és képviselést, s helyette az átfogó, a társadalom egészét érintő kérdésekkel kívántak foglalkozni. Ennek ellenére a programon – a földreformmal és a gazdasági élettel kapcsolatos téziseknél – nemcsak hogy érezhető a Jászi által vázolt koncepció erőteljes hatása, hanem ugyanakkor határozottan felismerhetőek benne a Dettre János által szorgalmazott tézisek is. Nem véletlenül, mivel – mint arra már többször is utaltunk – a legtöbb gondot okozó, állandóan visszatérő probléma a liberális és a konzervatív világnézetükben elválasztott középosztály egy zászló alá hívása volt, de szólni kellett a délvidéki magyar társadalom többségét kitevő falusi nincstelénekhez is, s a viszonylag széles kisipari munkásréteghez is. Olyan programot kellett tehát létrehozni, amely képes volt túllépésre a különböző társadalmi osztályok, rétegek ellentétén, s mozgósító erővel bírt a magyarság minden rétege számára. Az osztályelnyomással szembeni osztályharc mellett a nacionalista elnyomással szembeni nemzetiségi küzdelem terminológiája először 1922. július 18-án fogalmazódott meg Dettre János révén. Nem sokkal később, mint azt a fentiekben már láttuk, 1922. augusztus 9-én a kormányzattal folytatott első megbeszélések, majd az azt követő erőszakhullám hatására a még meg sem alakult pártnál a belső ellentétek már-már pártszakadással fenyegettek. Ez a kiélezett vita végül kompromisszummal záródott le, a pártprogram taktikai okokból elvetette az osztályharc jelleget, ugyanakkor továbbra is síkra szállt a magyar föld nélküli nincstelének földhöz juttatásáért.

Az önkormányzatiság és a liberális gazdaságpolitika kérdéseinek a feszegetése már túllépett a klasszikus kisebbségvédelmi politikán; az a közösség jogi és gazdasági esélyegyenlőségét, érvényesülési lehetőségét és szükségességét volt hivatott demonstrálni. A részarányos foglalkoztatást szorgalmazó pont pedig a mai napig a kisebbségi pártpolitizálás egyik alaptéziseként jelenik meg.

Mindezek ellenére feltűnő, hogy a program a kultúra kérdését alig érintette, teljesen figyelmen kívül hagyta az intézményépítés, -alapítás kérdését. Meglepő ez már csak azért is, mert az aktivisták és a passzivisták között ekkor még elemi erővel zajló vita éppen a kul-

turális és a politikai szervezkedés közötti eltérések, a hatékonyság milyenségének jegyében zajlott.

1922-ben a fő kérdés elsősorban a kisebbségi életre való felkészülés és berendezkedés volt. Az adott helyzetben az egyetlen járható útnak a meglévő vagy a megmaradt keretek megőrzése, esetleg visszaállítása tűnt. A magyar intézményépítés stratégiája egy olyan légkörben, amikor az állam tudatosan építette le azokat, még nagyon távolinak, elérhetetlen messzeségnek tűnt.

A formálódó Magyar Párt képviselői ebben a helyzetben nem tudtak olyan átfogó stratégiát kidolgozni, amelyik az egyes részletkérdéseket pontosíthatta, megfogalmazhatta volna. A merőben új helyzetben, ha látták és felismerték is a kisebbséggé lett magyarság esetleges intézményi kitörési pontjait, azok számbavétele, területre történő lebontása sok időt igényelt. A kisebbségi létbe került magyarság önmegismerése, erejének számbavétele, kulturális szintjének és lehetőségeinek feltérképezése még hosszú évekig váratott magára. Erre a feladatra először majd csak egy évtizeddel később, a baloldali *Híd* köré tömörült fiatal értelmiség, kisebb mértékben a polgári centrista *Kalangya* fog vállalkozni.

Mint láthattuk, a Magyar Párt elfogadott programjának egyes közjogi elemei 1868-ig, illetve a békeszerződések által biztosított kisebbségi jogok követeléséig vezethetők vissza, s az alapvetően a magyar közösséget leginkább sújtó kérdéseket igyekezett felvázolni, azokra kívánt adekvát választ adni. Ebből a szempontból a program inkább a követelések összefoglalásának, az impériumváltás előtti status quo megőrzésének, az állandóan romló helyzet megállításának, mintsem egy radikálisan új, a helyzethez alkalmazkodni, s abban hosszú távon berendezkedni kívánó építkező stratégiának tekinthető.

A gazdasági elemek – a földreformmal és a munkajoggal kapcsolatos tézisek, a magyar kulturális, gazdasági és szociális intézményeknek a költségvetésből történő részarányos támogatását szorgalmazó felvetés, a szabad kereskedelmen alapuló pacifista külpolitikát kívánó tétel viszont már messze túlmutat az 1868-as közjogi felfogáson, de még a békeszerződés által biztosított kisebbségi jogok pontjain is. Ezekben a pontokban alapvetően a Jászi és Dettre által szorgalmazott tézisek találhatók meg.

A program a közigazgatás és a decentralizáció kérdésében még Dettrén is túllépett. A Stojan Protić által beterjesztett alkotmánytervezet leglényegesebb decentralizációs javaslatának a beemelése – a Vajdaság területén önálló – autonóm – közigazgatási kerület kialakításának követelése a Magyar Pártot tehát már alakulásakor az autonómiát követelő erők felé sodorta.

A program, bár egyes elemeiben a múltból merítve fogalmazta meg célkitűzéseit és követeléseit, nélkülözte a közép- és hosszú távú stratégiai lépéseket is, többnyire azonnali lépéseket követelt és sürgetett, stratégiáját tekintve mégis újszerű, előremutató dokumentumnak számít. Az adott társadalmi, politikai légkörben nagy lelki vívódások és konfliktusok árán (mindez megterhelve a véglegesen polarizált magyar rétegekkel) végül mégis sikerült átlépni az 1918 előtti – már rég elvesztett – gondolatvilágot, s megfogalmazni egy gyökeresen új, elemeit tekintve a kisebbségi politizálás alapjait összefoglaló érdekérvényesítési irányvonalat.

■

■